

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัด
ชลบุรี

ธนารีย์ ธงชัย

งานนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัด
ชลบุรี

ธนารีย์ ธงชัย

งานนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

Historical Evolution of Basketry Handicrafts in Panusnikom Sub-district, Panusnikom
District, Chonburi

TANAREE THONGCHAI

AN INDEPENDENT STUDY SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENTS FOR MASTER DEGREE OF ARTS IN POLITICAL SCIENCE
IN POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE AND LAWS

BURAPHA UNIVERSITY

2023

COPYRIGHT OF BURAPHA UNIVERSITY

คณะกรรมการควบคุมงานนิพนธ์และคณะกรรมการสอบงานนิพนธ์ได้พิจารณางาน
นิพนธ์ของ ธนารีย์ ธงชัย ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมงานนิพนธ์

คณะกรรมการสอบงานนิพนธ์

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข)

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ว่าที่เรือตรี ดร.เอกวิทย์ มณีธร)

..... กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.โอฬาร ถิ่นบางเตียว)

(รองศาสตราจารย์ ดร.โอฬาร ถิ่นบางเตียว)

..... กรรมการ

(ดร.โชติสา ขาวสนิท)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข)

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจเอก ดร. วิเชียร ต้นศิริคองค)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา อนุมัติให้รับงานนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการ
การศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการ
ปกครอง ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิทวัส แจ่มเอียด)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

64910120: สาขาวิชา: เศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง; ร.ม. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง)

คำสำคัญ: ผลิภัณฑ์หัตถกรรม เครื่องจักสานไม้ไผ่/ หัตถกรรมเครื่องจักสาน/ ไม้ไผ่ การสร้างความยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ธนารีย์ ธงชัย : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. (Historical Evolution of Basketry Handicrafts in Panusnikom Sub-district, Panusnikom District, Chonburi) คณะกรรมการควบคุมงานนิพนธ์: รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, โอฬาร ถิ่นบางเตียว ปี พ.ศ. 2566.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (2) เพื่อศึกษาแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 27 คน โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า สามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานออกเป็น 4 ช่วงเวลาที่สำคัญ คือ (1) ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนัสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่ (2) ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน (3) ปี พ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม และ (4) สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม ทั้งนี้มีแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ดังนี้ (1) การรักษาวัตถุดิบและผู้สืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน (2) การสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน และ (3) การยอมรับและปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลง

64910120: MAJOR: POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE; M.A. (POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE)

KEYWORDS: HANDICRAFTS LOCAL COMMUNITY BASKETRY

TANAREE THONGCHAI : HISTORICAL EVOLUTION OF BASKETRY

HANDICRAFTS IN PANUSNIKOM SUB-DISTRICT, PANUSNIKOM DISTRICT, CHONBURI.

ADVISORY COMMITTEE: RUNGNAPA YANYONGKASEMSUK, OLARN THINBANGTIEO 2023.

The objectives of this research are (1) to study the historical development related to wicker handicrafts in Phanat Nikhom Sub-district, Phanat Nikhom District, Chonburi Province (2) to study guidelines for creating sustainability of wicker handicrafts in Phanat Nikhom Sub-district, Phanat Nikhom District, Chonburi Province. The research used a historical qualitative research methodology with key informants of 27 people, divided into 5 groups. involved in wicker by studying relevant documents, in-depth interviews and non-participant observations. The study found that the historical development of wicker handicrafts can be divided into 4 important periods: (1) Year 1828, the establishment of the city of Phanat Nikhom and the dissemination of weaving handicrafts to the area (2) Before the year 1978, weaving handicrafts in daily life (3) Year 1978, the establishment of a wicker handicraft group in Phanat Nikhom Sub-district and (4) the present condition of wicker handicrafts in Phanat Nikhom Sub-district. There are guidelines for creating sustainability of wicker handicrafts as follows: (1) preserving raw materials and inheritors of wicker handicrafts wisdom, (2) raising awareness in the future of the importance of wicker handicrafts and (3) accepting and adapting to changes.

กิตติกรรมประกาศ

งานนิพนธ์ฉบับนี้สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ความรู้ ข้อคิด ข้อเสนอแนะและปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนกระทั่งการวิจัยครั้งนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ผลิตและผู้ประกอบการจักสาน รวมถึงปราชญ์ชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐในตำบลพนัสนิคมทุก ๆ ท่าน ที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือในการตอบคำถาม และให้ข้อมูล ขอขอบคุณครอบครัว เพื่อน ๆ ของผู้วิจัย และเพื่อนร่วมชั้นเรียนทุกท่าน ที่ได้ให้กำลังใจ และสนับสนุนส่งเสริมในการศึกษาเล่าเรียนครั้งนี้ รวมทั้งเป็นผู้ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยหวังว่างานนิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยสำหรับผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ธนารีย์ ธงชัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉุ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวิจัย	1
คำถามวิจัย	6
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
ขอบเขตการศึกษา	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 การสำรวจองค์ความรู้.....	9
แนวคิดและทฤษฎี	9
เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	25
ตัวแบบการวิเคราะห์ (เบื้องต้น).....	32
นิยามศัพท์เฉพาะ	33
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	34
การเก็บรวบรวมข้อมูล	34
การตรวจสอบข้อมูล	37
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	37

บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	39
ส่วนที่ 1 ผลการศึกษา.....	39
ส่วนที่ 2 แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน	70
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	78
สรุปผลการศึกษา.....	79
อภิปรายผล.....	87
ข้อเสนอแนะ.....	94
ภาคผนวก.....	96
ภาคผนวก ก	97
ภาคผนวก ข	103
บรรณานุกรม.....	112
ประวัติย่อของผู้วิจัย	114

สารบัญตาราง

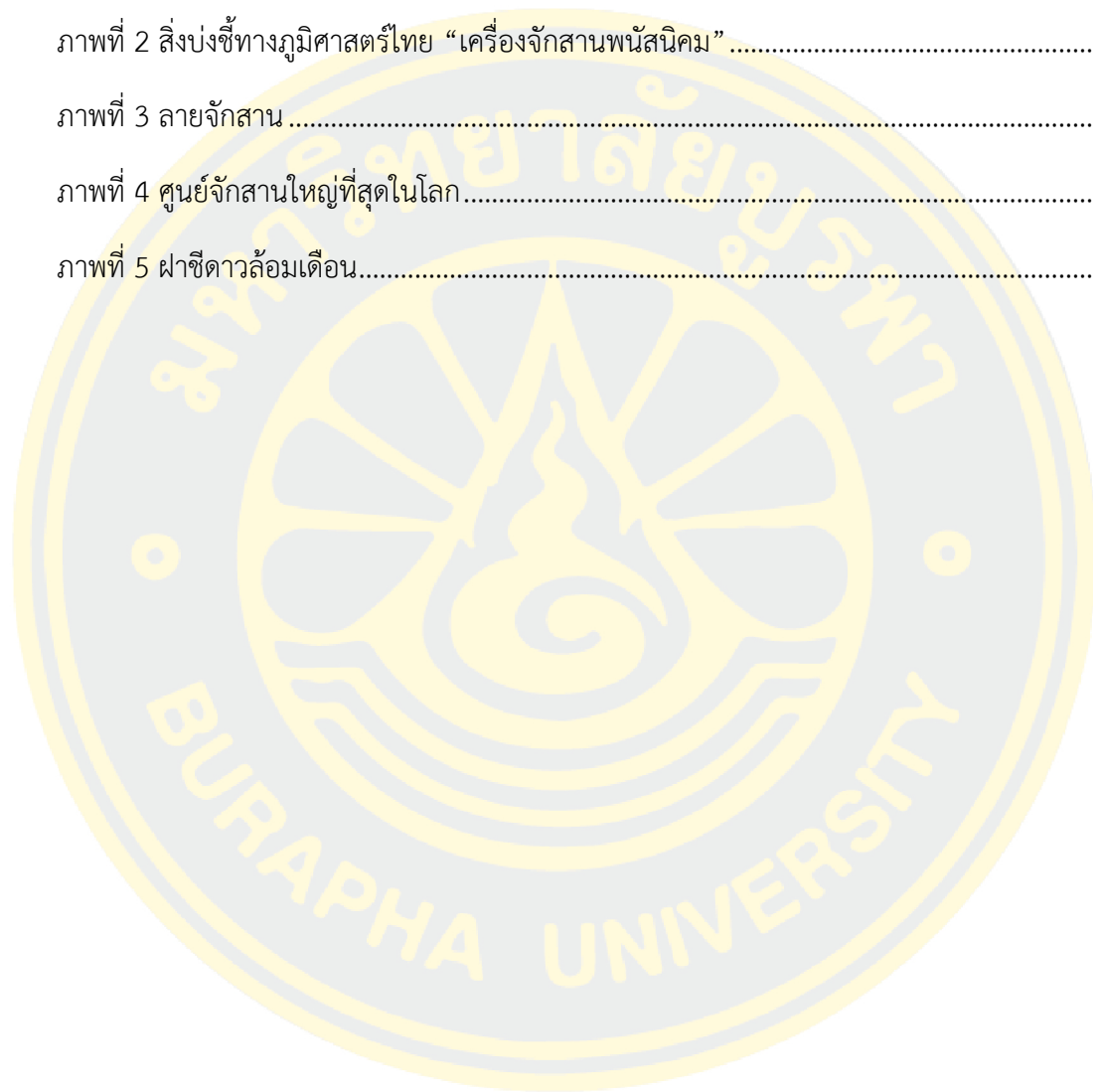
ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ของตัวแสดงและปัจจัยด้านต่าง ๆ40

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานจากผู้ให้ข้อมูลหลัก71

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่ 1 ตัวแบบการวิเคราะห์ (เบื้องต้น)	32
ภาพที่ 2 สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย “เครื่องจักสานพนัสนิคม”	52
ภาพที่ 3 ลายจักสาน	52
ภาพที่ 4 ศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลก	54
ภาพที่ 5 ฝาชีดาวล้อมเดือน	58

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

เครื่องจักรสาน เป็นงานหัตถกรรมที่เกิดจากวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางสังคมและแสวงหาความอยู่รอดในการดำเนินชีวิต เช่น การประกอบอาหาร การสร้างที่อยู่อาศัย และการประกอบอาชีพ จึงมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเองก่อนที่จะมีผลิตภัณฑ์ที่ผลิตด้วยเครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยกลุ่มประเทศในแถบเอเชียมักจะเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งในอดีตประชากรส่วนใหญ่มักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมและยังไม่ได้พัฒนาไปเป็นอุตสาหกรรมเกษตร โดยเฉพาะประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างประเทศไทย ที่เครื่องจักรสานมีบทบาทในการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการใช้เป็นภาชนะอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เช่น อุปกรณ์ดักจับปลา ภาชนะใส่อาหาร และเครื่องแต่งกาย ซึ่งมีการผลิตขึ้นเองจากวัตถุดิบธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ใบลาน ใบลำเจียก ที่แต่ละภูมิภาคก็จะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามวัตถุดิบ สภาพภูมิศาสตร์ การใช้ประโยชน์ สภาพแวดล้อม และประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้งานหัตถกรรมจักสานยังเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยการสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชนและท้องถิ่นจากการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อใช้เองเป็นผลิตเพื่อค้าขายสินค้าและบริการที่มีความเป็นเอกลักษณ์และหลากหลาย รวมทั้งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่เริ่มจากการพึ่งพาตนเอง การพึ่งพาอาศัยกัน และการผสมผสานองค์ความรู้อื่น ๆ ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ตามช่วงเวลานั้น ๆ งานหัตถกรรมจักสานจึงมีความสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการพัฒนาประเทศในประเด็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ยกย่องรายได้ให้กับคนในชุมชนจากอาชีพที่ใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนท้องถิ่นหรือทักษะความสามารถของคนในชุมชนที่ถูกสืบทอดต่อกันมา เพื่อสร้างมูลค่าและระบบเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นต่อไป (สังวาล สงกุล และวิไลวรรณ สมโสภณ, 2554)

ไม้ไผ่ เป็นพืชธรรมชาติที่มีหลากหลายชนิด โดยเติบโตอยู่อย่างกระจัดกระจายไปตามพื้นที่ป่าทั่วประเทศ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในทุกส่วน เช่น หน่อ ราก ลำต้น และใบ โดยมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน จากการที่ผู้คนได้เรียนรู้คุณสมบัติจากพืชธรรมชาติที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนของตนเอง เพื่อตอบสนองประโยชน์และความต้องการในชีวิตประจำวัน ทั้งการสร้างบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย การนำมาเป็นภาชนะเครื่องใช้สอยในครัวเรือน การนำมาทำเป็นเครื่องดนตรี อารูธ รวมทั้งเครื่องมือทางการเกษตรและเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น กระบุง กระจาด พ้อม กระจาด ขลุ่ย อังกะลุง คันทนู ลูกศร คันกระสุน ไซ ข้อง เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากคุณสมบัติที่หลากหลายของไม้ไผ่ที่มีความคงทนต่อสภาพอากาศ ประกอบกับมีเนื้อที่เหนียว ไม้หักง่าย และมีแรงดัดคืนตัวเมื่อนำลำต้นมาจักตอกเป็นเส้นและดัดโค้งขึ้นรูปตามความต้องการ เพื่อสานเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ประเภทต่าง ๆ จึงสามารถรับแรงดึงและแรงกดได้ดีโดยที่ไม่แตกหรือหักง่าย ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ทำให้เป็นที่นิยมนำมาทำเป็นเครื่องจักสานกันอย่างแพร่หลาย รวมทั้งใกล้ชิดกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชนมากที่สุด งานหัตถกรรมจักสานจึงเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการเชื่อมโยงวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับธรรมชาติตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ จากการพึ่งพาตนเองโดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและวัตถุดิบที่หาได้ง่าย นำมาผลิตเป็นเครื่องจักสานสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน (กาญจนากร พันธุ์เลิศ, เอกวัฒน์ มะสะกุล, เสาวลักษณ์ พลตงนอก และ พิสุทธิ ปรีชาประภากร, 2553)

งานหัตถกรรมจักสาน นอกจากจะเป็นเครื่องใช้สอยที่สำคัญในชีวิตประจำวันของคนไทยในอดีตมาจนถึงปัจจุบันแล้ว ยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น (สนม ครุฑเมือง, 2534) ตัวอย่างเช่น ในภาคเหนือเครื่องจักสานจะมีเอกลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและศาสนา อย่างวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวจากแอบข้าว (แอบข้าว) ซึ่งเป็นภาชนะทรงกระบอกสำหรับใส่ข้าวเหนียว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวเหนียวเช่นเดียวกับภาคเหนือ แต่เครื่องจักสานของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีลักษณะเฉพาะ คือ กระตืบข้าว เป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ทรงกระบอกสูงคล้ายกระป๋อง โดยตัวและฝามีขนาดเกือบเท่ากันและมีเชือกห้อยสำหรับสะพาย ภาคใต้จะมีรูปแบบเครื่องจักสานต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ในด้านรูปแบบ ลวดลาย และวัสดุที่ใช้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวัตถุดิบในท้องถิ่น คือ สออบหมาก เป็นภาชนะที่สานด้วยกระจูด ใช้สำหรับใส่หมาก เสื่อกระจูด เป็นเสื่อที่ทำมา

จากต้นกระจุต ใช้สำหรับปูนอนหรือใช้รองนั่งที่วัดหรือสุเหร่า ภาคกลางจะมีเครื่องจักสานที่มีความหลากหลาย เช่น เครื่องเล่นปลาตะเพียนสานสำหรับแขวนเหนือเปลเด็ก โดยสานเป็นรูปปลาตะเพียนตัวใหญ่และตัวเล็กด้วยใบลานหรือใบตาล และภาคตะวันออกเฉียงที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะภูมิศาสตร์ดังกล่าวจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการประมงของคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องจักสานในชีวิตประจำวัน โดยมีพัฒนาการและมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ชะลอม ฝาชี ลอบ ไซ ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องจักสานที่มีความนิยมที่สุดในกลุ่มเครื่องจักสานของภาคนี้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527) รวมทั้งในปัจจุบันงานหัตถกรรมจักสานได้เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศทั้งในทวีปยุโรป อเมริกา และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์ที่เป็นงานฝีมือหัตถกรรมจักสานทั้งในด้านการผลิต โดยมีการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมผลิตเครื่องจักสานเป็นของตนเอง และด้านการบริโภค เพื่อนำไปประดับตกแต่งบ้านเรือนและนำไปสวมใส่ เช่น ฝาชี แผ่นรองแก้ว แผ่นรองจาน โคมไฟ แจกัน กระเป๋าสาน หมวกสาน และเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะช่วงที่เข้าสู่สถานการณ์ COVID - 19 และการค้าขายออนไลน์ ทำให้งานหัตถกรรมจักสานกลับมามีความนิยมเพิ่มมากขึ้นในกลุ่มผู้บริโภคที่ทำงานอยู่ที่บ้านหรือกักตัวอยู่ที่บ้านและใช้เวลาว่างในการแต่งบ้าน ก็มักที่จะซื้อผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมจักสานไปประดับตกแต่ง นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมจักสานที่เป็นลักษณะเครื่องแต่งกายอย่างหมวกหรือกระเป๋า ก็ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน โดยร้านค้าส่วนใหญ่จะใช้วิธีการตลาดที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ทำให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าทางวัฒนธรรมและมีความเป็นอัตลักษณ์มากยิ่งขึ้น โดยแหล่งผลิตและแหล่งซื้อขายที่เป็นที่นิยมในประเทศไทย เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ถนนช้างม้อยเก่า ตำบลช้างม้อย อำเภอเมืองเชียงใหม่ ที่เป็นจุดรวมความหลากหลายของงานหัตถกรรมทั้งงานหวาย จักสานไม้ไผ่ ฝ้ายปัก เป็นต้น และจักสานบ้านป่าบง ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในด้านการจักสานของอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2565) รวมทั้งจังหวัดกระบี่ ได้แก่ กลุ่มจักสานไม้ไผ่บ้านวังน้ำเขียว อำเภอเมือง ที่มีการผลิตเรือเวียดนามจากเครื่องจักสานไม้ไผ่เพื่อส่งออกกลุ่มตลาดต่างประเทศและสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านได้อย่างมากมาย และเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน OTOP รายเดียวของจังหวัดกระบี่ (มติชนออนไลน์, 2559) ซึ่งแต่ละพื้นที่ต่างก็ผลิตเครื่องจักสานที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันไปทั้งในด้านรูปแบบ ประโยชน์ใช้สอย แหล่งตลาด และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะแถบภาคตะวันออกเฉียงที่มีการผลิตงานหัตถกรรมจักสานอยู่

เป็นจำนวนมาก เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตอย่างแพร่หลายในทุกจังหวัด ได้แก่ ชลบุรี ฉะเชิงเทรา สระแก้ว ปราจีนบุรี จันทบุรี และตราด (คมเชต เพ็ชรรัตน์ วันดี พินิจวอนสิน และ อรศิริ ปาณินท์, 2561)

จังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่ที่มีงานหัตถกรรมจักสานที่เป็นภูมิปัญญาและสินค้าที่มีความเป็นอัตลักษณ์และมีชื่อเสียงอยู่ในจังหวัด แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งนโยบายของภาครัฐที่ต้องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกของไทยให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในภูมิภาคอาเซียน โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับพื้นที่ใน 3 จังหวัด อันได้แก่ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง ให้กลายเป็นพื้นที่เป้าหมายของการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ รวมถึงเพื่อผลักดันภาพรวมเศรษฐกิจของไทยให้เติบโตจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูงให้ได้ในอนาคต แต่จังหวัดชลบุรีก็ยังคงมีความโดดเด่นทางด้านงานหัตถกรรมจักสานซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยแหล่งที่มีการผลิตสินค้างานหัตถกรรมจักสานเป็นจำนวนมากและยังมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มจักสานในจังหวัดชลบุรี คือ อำเภอนันทนิคม (สุนทร เกตุสุขชาติ, 2552)

อำเภอนันทนิคมนับว่าเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานที่สำคัญและมีชื่อเสียงในภาคตะวันออก เนื่องจากมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานมาอย่างยาวนานจนได้เชื่อมโยงประเพณี วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสืบทอดกันต่อมา โดยชาวบ้านในพื้นที่ได้พัฒนาจากการนำงานหัตถกรรมจักสานที่ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมาเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นกลุ่มและศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานในชุมชนต่าง ๆ และในปัจจุบันกลุ่มดังกล่าวยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่อำเภอนันทนิคม นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2521 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของเครื่องจักสานไม้ไผ่ของอำเภอนันทนิคม จึงมีพระราชประสงค์ให้มีการพัฒนาฝีมือของงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ให้มีความละเอียดอ่อนและประณีตมากยิ่งขึ้น จึงเกิดการออกแบบลายสานที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของอำเภอนันทนิคม คือ ลายดอกพิกุล ซึ่งมีการจดลิขสิทธิ์ลายดังกล่าวเอาไว้ด้วย ทั้งนี้งานหัตถกรรมจักสานของอำเภอนันทนิคมจะมีเอกลักษณ์ต่างจากงานหัตถกรรมจักสานในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทย โดยมักจะมีรูปแบบการวางลายดอกที่ไม่ซ้ำกันและมีรูปทรงที่แตกต่างกัน เช่น ฝาชีที่สานขึ้นในอำเภอนันทนิคมมักจะเป็นทรงกรวย แต่ถ้าในพื้นที่อื่นส่วนใหญ่จะสานเป็นทรงโค้ง เป็นต้น ทำให้อำเภอนันท

นิคมกลายเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจำหน่ายสินค้างานหัตถกรรมจักสานที่สำคัญและมีชื่อเสียง รวมทั้งยังกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์จนได้นำมาตั้งเป็นคำขวัญประจำอำเภอพนัสนิคม คือ "พระพนัสบดีคู่บ้าน จักสานคูเมือง ลือเลื่องบุญกลางบ้าน ดำนานพระรถเมรี คักดีศรีเมืองสะอาด เก่งกาจการทวยโจ๊ก" โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ในอำเภอพนัสนิคมชาวบ้านจะมีการทำงานหัตถกรรมจักสานเป็นจำนวนมากทั้งด้านการผลิตและด้านการจัดจำหน่าย เช่น ตำบลพนัสนิคม ตำบลไร่หลักทอง ตำบลนามะตูม ตำบลสระสีห์เหลี่ยม และตำบลหน้าพระธาตุ โดยแต่ละพื้นที่จะทำงานหัตถกรรมจักสานแต่ละประเภทตามความถนัดของพื้นที่ตนเอง ในปัจจุบันยังคงมีชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมจักสานกระจายอยู่ทั่วอำเภอและได้รับการสนับสนุนความรู้ เทคโนโลยี และทุนในการผลิตเพื่อพัฒนาชุมชนจากหลากหลายหน่วยงาน เช่น มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมการพัฒนาชุมชน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นต้น (คมเช็ต เพ็ชรรัตน์, วันดี พินิจวอนสิน และอรศิริ ปาณินท์, 2561) โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม ซึ่งมีกลุ่มและศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานที่เข้มแข็งและยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ในปัจจุบัน ทั้งกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 และศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ โดยกลุ่มดังกล่าวยังมีสมาชิกผู้ผลิตงานจักสานและมีตลาดผู้ซื้อสินค้าประจำเป็นของตนเองทั้งจากในประเทศและส่งออกต่างประเทศ เช่น ประเทศที่หลงใหลในงานฝีมืออย่างประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งผลิตแหล่งจัดจำหน่าย และแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานหรืออบรมการทำงานหัตถกรรมจักสานในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย อีกทั้งในพื้นที่ตำบลพนัสนิคมยังมีศูนย์จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมจักสานที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างเทศบาลเมืองพนัสนิคม และร้านจำหน่ายสินค้างานหัตถกรรมจักสานของชาวบ้านในตำบลเรียงรายกันอยู่เป็นจำนวนมาก ให้ผู้สนใจสามารถเดินทางเพื่อไปเลือกซื้อสินค้าได้อย่างสะดวกและมีความหลากหลาย

ในอดีตอำเภอพนัสนิคมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการอพยพเข้ามาของชาวลาว ซึ่งได้มีการเผยแพร่วัฒนธรรมการจักสานเข้าสู่พื้นที่เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่ต่อมาก็มีการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ เช่น ข้าว ในรูปแบบการสานที่มีลวดลายธรรมดาทั่วไป และเนื่องจากชุมชนพนัสนิคมมีพื้นที่อยู่ใกล้กับตลาด จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยนำผลิตภัณฑ์จักสานในครัวเรือนออกมาสู่ระบบการซื้อขาย รวมทั้งได้มีการพัฒนาฝีมือและรูปแบบขึ้นตามลำดับ ทำให้งานหัตถกรรมจักสานมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ แปลกตา สวยงาม มีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างไปจากเดิม และได้มีการสืบทอดความรู้งานฝีมือกันต่อมารุ่นสู่รุ่น (ภารดี มหาขันธุ์ และนันท์ชญา มหาขันธุ์, 2559)

ทั้งนี้ในปัจจุบันวิถีชีวิตได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากบทบาทของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมส่งผลให้ชุมชนงานหัตถกรรมจักสานมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางบวกและทางลบ เช่น ปัจจัยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปต่อความต้องการผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมจักสานและการสืบสานวัฒนธรรมต่อจากบรรพบุรุษ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสถานการณ์เศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงขึ้นแต่รายได้เท่าเดิม ระบบทุนนิยมที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นต่อการเข้าสู่ระบบแรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือแม้กระทั่งสถานการณ์โรคระบาด COVID – 19 เป็นต้น

จากปัญหาและความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ว่าเป็นอย่างไรตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีปัจจัยและตัวแสดงใดบ้างที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้น ๆ ในประเด็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้มีข้อควรตระหนักและข้อท้าทายใดบ้าง เพื่อเตรียมพร้อมรับมือและปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นและเป็นแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของงานหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ให้ยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ในอนาคต

คำถามวิจัย

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีเป็นอย่างไร
2. ข้อควรตระหนักในอนาคตและแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตด้านช่วงเวลา

ช่วงระยะเวลาของการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2371 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการก่อตั้งเมืองพนัสนิคมและได้อพยพกลุ่มลาวอาสาปากน้ำ (เชื้อชาติลาว) เข้ามา และได้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานสู่เชื้อชาติไทยและเชื้อชาติจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จนเกิดปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างคนในเมือง จนถึงปี พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นช่วงเวลาในปัจจุบันที่งานหัตถกรรมจักสานยังคงดำรงอยู่

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เนื่องจากจังหวัดชลบุรีเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานที่สำคัญและมีชื่อเสียงในภาคตะวันออก และอำเภอพนัสนิคมเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งมีกลุ่มและศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานที่เข้มแข็งและยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ในปัจจุบันในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม

3. ขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมา ปัจจัย และตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งตามช่วงเวลา ดังนี้ 1. ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนัสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่ 2. ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน 3. ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นไป การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสาน และ 4. หัตถกรรมจักสานในปัจจุบัน ซึ่งนำไปสู่ข้อควรตระหนักในอนาคตและแนวทางการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เพื่อสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะนำไปสู่ข้อควรตระหนักในอนาคตและแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของงานหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ให้ยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ในอนาคต

2. คาดว่าผลการศึกษานี้จะนำไปสู่ชุดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของอำเภอพนัสนิคมอย่างเป็นระบบและอยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจสามารถนำไปใช้ทั้งในด้านการศึกษาและด้านการพัฒนา

3. คาดว่าผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ของเทศบาลเมืองพนัสนิคม ด้านการเสริมสร้างพัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมงานหัตถกรรมจักสานซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของอำเภอพนัสนิคม เพื่อสืบสานและอนุรักษ์งานหัตถกรรมจักสานต่อไป ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

บทที่ 2

การสำรวจองค์ความรู้

การศึกษาเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี” ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยผู้วิจัยจะแบ่งสาระสำคัญในการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎี
2. เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ตัวแบบการวิเคราะห์เบื้องต้น
4. นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดทฤษฎีที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วยแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน

นิยามความหมายของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน คือ การศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งจะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ และปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการพัฒนาและความเสื่อมถอยลง ทำให้ทราบถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ซึ่งอาจสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันได้ด้วยข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงด้านรูปธรรมมากกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์โดยทั่วไป

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง เศรษฐกิจวัฒนธรรมเป็นหลักที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของชุมชนให้มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้หรือเรียกว่า เศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง (ประเวศ วะสี, 2542)

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง พฤติกรรมของชุมชนในการใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยหมายถึงกิจกรรมที่บุคคล องค์กรชุมชน หรือเอกชน ร่วมกิจการ เพื่อร่วมกันดำเนินงานเองทั้งหมดหรือบางส่วน โดยประสานการดำเนินงานกับคนในชุมชน ที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่การช่วยเหลือการผลิต การตลาด ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ชุมชน การค้าขาย การบริการ การท่องเที่ยว การพัฒนาส่งเสริมวัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือนและชุมชน (ภัทรธิดา ผลงาม, 2547)

ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน

ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญ มีการใช้ทรัพยากรในชุมชน และจะต้องพึ่งพาตัวเองและพึ่งพากันเองในชุมชนก่อนจึงค่อยมีการพัฒนาสู่ตลาดมหภาค รวมทั้งเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมองโลกทัศน์แบบเดิมมาเป็นการมองโลกทัศน์และการวิเคราะห์ปรากฏการณ์แบบองค์รวมทุกมิติ ศึกษาการพัฒนาแบบใหม่ที่เน้นการสร้างเศรษฐกิจของชุมชน โดยชุมชนมีความสามารถในการกำหนดแนวทางและการบริหารจัดการระบบที่เป็นของตนเองได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2554)

โดยการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนจะต้องมีความรู้พื้นฐานทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ประกอบกับการพิจารณาปัจจัยสภาพแวดล้อมอื่น ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ แบบทฤษฎีขั้นตอน แบบสถาบันทางเศรษฐกิจ แบบประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแนวใหม่ แบบเปรียบเทียบ และแบบที่เน้นปัจจัยเศรษฐกิจมากเป็นพิเศษ (ธนิต โตอติเทพย์, 2556)

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน

หลักคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะสำคัญดังนี้ 1) โครงสร้างสังคมเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจระบบการเมือง และวัฒนธรรม 2) วิวัฒนาการของระบบสังคมเศรษฐกิจ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยอธิบายกระบวนการความเป็นมาและสิ่งที่พึงปรารถนาในอนาคต 3) ให้ความสำคัญกับการพิจารณาความขัดแย้งในระบบ สนใจจุดเริ่มทางความคิดและกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง

และ 4) เน้นศึกษากลุ่มสถาบันชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534)

การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 แนวทางที่สำคัญ ดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน เป็นการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในอดีต เช่น อาชีพ ความเชื่อ การเมือง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นต้น โดยมีแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกสืบทอดกันต่อ ๆ มาในอดีต คนในชุมชนมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน มีความเป็นอิสระ และเป็นมิตรกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับเรื่อง การปรับตัวจากความเปลี่ยนแปลง อำนาจ ศักดิ์ศรี และสิทธิในการจัดการสังคมและทรัพยากร 2) ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมทางความคิดและจิตสำนึก เป็นการศึกษาที่มีความคล้ายกับแนว ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน แต่จะเน้นศึกษาสังคมท้องถิ่นจากภายในประวัติศาสตร์และเป็นการ เน้นที่เนื้อหา และ 3) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเงื่อนไข บริบท และฐาน ของการเคลื่อนไหวทางความคิด เช่น การต่อสู้ การครอบงำ การแลกเปลี่ยน จากความขัดแย้ง เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประกอบด้วย 3 แนวทางที่สำคัญ ดังนี้ 1) การให้ ความสำคัญกับการมีอยู่ของท้องถิ่น โดยการตั้งคำถามถึงที่มาของอำนาจในชุมชนท้องถิ่น การจัดสรร และการสืบทอดอำนาจ การจัดตั้งกลุ่มทางสังคมและการดำรงอยู่ของกลุ่มดังกล่าว รูปแบบเศรษฐกิจ ชุมชน ความสัมพันธ์ของการผลิตและการกระจายผลผลิต วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ที่ ทำให้สังคมชุมชนดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ และการถูกขับเคลื่อนจากอิทธิพลภายนอกต่อชุมชนว่าเป็น อย่างไร 2) ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับศูนย์กลางอำนาจอื่นและท้องถิ่นอื่น ในลักษณะท้องถิ่นที่ ขึ้นกับศูนย์กลางอื่นโดยตรงและท้องถิ่นที่มีความเป็นอิสระทั้งแบบกึ่งหนึ่งและแบบเต็มรูปแบบ และ 3) ปัจจัยภายในชุมชนท้องถิ่นที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง ในลักษณะที่ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจซึ่งกัน และกันและชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจเหนือกว่าท้องถิ่นอื่น

การศึกษาประวัติศาสตร์จะให้ความสำคัญกับหลักฐาน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) หลักฐานขั้นต้น (primary sources) คือ หลักฐานที่บันทึกขึ้นโดยผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในอดีต โดยตรงหรือรับรู้และเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง เช่น รายงาน จดหมายเหตุ 2) หลักฐานชั้นรอง (secondary sources) คือ หลักฐานที่บันทึกโดยผู้ที่ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์โดยตรง เช่น จากคำบอกเล่า หนังสือ ตำรา แต่ในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์มีความก้าวหน้ามากขึ้นในการประเมินความ น่าเชื่อถือของหลักฐาน หรือ วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ จึงนิยมแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ 1.1) ตำนาน พงศาวดาร นิทาน คัมภีร์ ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมาของเมือง ปุชนียสถาน และบุคคลสำคัญ เช่น ตำนานถ้ำนางสิบสอง ตำนานเมืองพระรถ คัมภีร์ไบเบิล พับสา หนังสือбуд พงศาวดารเมืองชลบุรี เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกรวบรวมไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมหรือศูนย์วิจัยวัฒนธรรมในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ 1.2) เอกสารทางราชการ ซึ่งเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เนื่องจากมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางด้านภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมความเชื่อ การเมืองและการปกครองของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น รายงาน บันทึกจดหมายเหตุ สารตรา ใบบอก เป็นต้น ซึ่งถูกรวบรวมไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติและมีบางส่วนถูกรวบรวมไว้ที่หอจดหมายเหตุของจังหวัดนั้น ๆ และ 1.3) เอกสารของเอกชน ซึ่งมีรูปแบบหลากหลายและจำนวนมาก เช่น บันทึกจากชาวต่างชาติ บันทึกการท่องเที่ยว จดหมาย ประวัติชุมชน ชีวิตประวัติ และวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ อย่างวรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังรวมถึงวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและคติชน โครงการวิจัยทางวรรณกรรม หนังสือพิมพ์ วิทยานิพนธ์ และบทความต่าง ๆ โดยถูกรวบรวมไว้ที่หนังสืออนุสรณ์งานศพ ศูนย์ศึกษาทางด้านวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป 2) หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ 2.1) หลักฐานทางด้านโบราณคดี เพื่อใช้ในการศึกษามรดกวัฒนธรรมชุมชน 2.2) หลักฐานทางด้านศิลปะ เช่น ภาพเขียนฝาผนัง ภาพสลัก โบราณวัตถุ โบราณสถาน เพื่อใช้ในการศึกษาความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และสามารถกำหนดอายุของชุมชนได้ 2.3) หลักฐานทางด้านประเพณีและพิธีกรรม ผ่านการถ่ายทอดทางศิลปะการแสดงและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้ในการศึกษาเอกลักษณ์และความเชื่อของคนในชุมชน 2.4) หลักฐานจากคำบอกเล่า ทั้งจากการบอกเล่าเรื่องราวของเหตุการณ์จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมาผ่านคำพูดหรือคำร้องอย่าง ปริศนา บทสวด คำพังเพย สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และจากการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการบอกเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องของผู้เล่า รวมถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ เส้นทางคมนาคม และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวไปวิเคราะห์และตรวจสอบร่วมกับหลักฐานอื่น ๆ เช่น ภาพถ่ายทางอากาศ ข้อมูลทางอุตุนิยมวิทยา เป็นต้น (ยงยุทธ ชูแว่น, 2551)

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

เนื่องจากความเป็นพลวัตของชุมชน (Dynamic) ที่มาจากสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ส่งผลให้วิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เข้ากับสภาวะใหม่ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่ดีขึ้นหรือแย่ลงก็ได้

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางปริมาณและคุณภาพของตัวคน 2) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางปริมาณและคุณภาพของอุปกรณ์และวิธีการดำรงชีวิต

1) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางปริมาณและคุณภาพของตัวคน ทางปริมาณเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สามารถวัดได้ในเชิงตัวเลข เช่น การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในพื้นที่ และทางคุณภาพเป็นการเปลี่ยนแปลงของตัวคนหรือลักษณะคุณสมบัติของบุคคลที่เป็นสมาชิกในชุมชนและกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องของในชุมชนนั้น ๆ โดยมีลักษณะดังนี้

1.1) ลักษณะคุณสมบัติของบุคคลที่เป็นลักษณะตามธรรมชาติ โดยมีลักษณะและความสามารถทางชีวภาพที่แตกต่างกันจะกำหนดบทบาทและคุณสมบัติเฉพาะตัว เช่น เพศ อายุ พันธุกรรม จิตใจ สติปัญญา ที่แต่ละคนมีแตกต่างกันและอาจไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ เป็นคุณสมบัติที่เกิดจากการปรุงแต่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม เช่น ทรัพยากรของแต่ละชุมชนส่งผลต่อสภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ เป็นต้น

1.2) ลักษณะของกลุ่มบุคคลที่ใกล้เคียงกับกลุ่มธรรมชาติที่สุด โดยกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน คือ กลุ่มครอบครัวหรือเครือญาติ รวมถึงกลุ่มเพื่อน กลุ่มผลประโยชน์ทางอาชีพ ทางศาสนา และทางการเมือง ซึ่งกลุ่มดังกล่าวใกล้เคียงกับกลุ่มธรรมชาติแต่ก็สามารถมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลา สถานที่ และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงของบุคคลจึงสามารถเกิดจากปัจจัยการรวมกลุ่มได้

2) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางปริมาณและคุณภาพของอุปกรณ์และวิธีการดำรงชีวิต เป็นการเปลี่ยนแปลงจำนวนและลักษณะของปัจจัยในชุมชนตามจำนวนคนที่ใช้ประโยชน์ เช่น ถนนและบ้าน ส่วนลักษณะของปัจจัยจะเปลี่ยนไปตามการประดิษฐ์คิดค้นหรือการรับเข้ามาจากชุมชนอื่น ส่งผลให้กิจกรรมในการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ทฤษฎีแห่งการสมดุล (Equilibrium Theory) คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural and Functional Theory) โดย เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spenser) มีความคิดว่าสังคมเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) ประกอบด้วยระบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้ามีส่วนใดเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ เพราะสังคมหรือชุมชนมีลักษณะที่เป็นพลวัต มีความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลง และปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดดุลยภาพ สามารถอธิบายได้ดังนี้ (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540)

- 1) สังคมที่มีระเบียบและอาณาเขตของตนเองที่สามารถควบคุมตนเองได้ (Self-Regulating) ส่วนประกอบในสังคมจึงมีการพึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพนั้นไว้
- 2) สังคมที่มีความต้องการที่จำเป็นจำนวนหนึ่ง (Need or Requisites) โดยเมื่อมีการสนองตามความต้องการที่จำเป็นแล้ว จะทำให้สังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่และรักษาดุลยภาพไว้ได้
- 3) การวิเคราะห์ระบบที่มีการควบคุมตนเองควรให้ความสำคัญกับความต้องการของส่วนประกอบต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งจะส่งผลให้มีการพึ่งพาและรักษาดุลยภาพไว้ด้วยกัน
- 4) สังคมจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างรูปแบบหนึ่งเพื่อให้เกิดการพึ่งพา (Homeostasis) ดุลยภาพ (Equilibrium) และการมีชีวิต (Survival)

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงมีหลายสาเหตุ ถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงก็อาจจะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีปัจจัยดังนี้

- 1) ปัจจัยทางชีววิทยา (Biological) ที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพและศักยภาพที่แตกต่างกันของคนในชุมชนจากการถ่ายทอดทางพันธุกรรมของบรรพบุรุษ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถและการแสดงออกทางความคิดของสังคมในการเปลี่ยนแปลง
- 2) ปัจจัยทางประชากร (Population) ในกรณีที่ชุมชนมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ชีวิตความเป็นอยู่ และภาวะการณ์ต่าง ๆ เช่น อัตราการเกิดและการตาย การย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น
- 3) ปัจจัยทางกายภาพ (Physical) เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิอากาศ ทำเล ที่ตั้ง

และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งอาจส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตามไปด้วย

4) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (Cultural) ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ โดยเกิดจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เกิดการขยายตัวและการผสมผสานทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอุปนิสัย รสนิยม ภาษา การแต่งกาย และความรู้สึก ซึ่งหากวัฒนธรรมใดเปลี่ยนแปลงตามไม่ทันวัฒนธรรมใด จะนำไปสู่ความขัดแย้งและปัญหาสังคมได้

5) ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี (Technological) การนำเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในชุมชน ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ซึ่งคนในชุมชนจะต้องมีการปรับตัวให้ทันเทคโนโลยีดังกล่าว

6) ปัจจัยด้านขบวนการทางสังคม (Social Movement) เป็นการกระทำร่วมกันของคนในชุมชนที่มีเป้าหมายเดียวกันเพื่อให้เกิดสิ่งที่ต้องการ ซึ่งย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เช่น การยับยั้งการดำเนินงานบางอย่างของรัฐ การออกกฎหมายหรือข้อบัญญัติต่าง ๆ เป็นต้น

7) ปัจจัยทางจิตวิทยา (Psychological) จากจิตใจของคนในชุมชนที่ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ และค้นคว้าสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน

8) ปัจจัยอื่น ๆ (Other) เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การทหาร ศาสนา และอุดมการณ์ ความคิด ซึ่งล้วนแต่สามารถทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้

นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งได้อีก 2 ปัจจัยใหญ่ คือ 1) ปัจจัยภายใน และ 2) ปัจจัยภายนอก ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน (Internal Factor) ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ คือ

1.1) ปัจจัยทางธรรมชาติ ความสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ทำให้สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง เช่น สภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ เป็นต้น

1.2) ปัจจัยทางสังคม จากการเปลี่ยนแปลงลักษณะองค์ประกอบของประชากร เช่น การเพิ่มและการลดจำนวน อายุ เพศ การศึกษา และกระบวนการเคลื่อนไหวหรือการกระทำของบุคคลในลักษณะที่เป็นปัจเจก เช่น การแข่งขัน ความขัดแย้ง และความร่วมมือ เป็นต้น

1.3) ปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น ศาสนา ความเชื่อ ทศนคติ อุดมการณ์ และเทคโนโลยี เป็นต้น

1.4) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ จากการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

1.5) ปัจจัยทางการเมือง เช่น ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย นโยบาย และการบริหาร เป็นต้น

2) ปัจจัยภายนอก (External Factor) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1) ความสัมพันธ์และการติดต่อระหว่างสังคมที่มีความหลากหลาย เช่น การท่องเที่ยว การติดต่อค้าขาย การเผยแพร่ศาสนา รวมถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น

2.2) ความขัดแย้งระหว่างสังคม เช่น การล่าอาณานิคมจากชาติอื่น ปัญหาสงคราม ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยในการเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

กระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องของวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

1) กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) การที่จะพัฒนาเมืองได้จะต้องประกอบไปด้วยจำนวนประชากร การพัฒนาด้านเทคโนโลยี การจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อเป็นการจัดระเบียบและลดความเหลื่อมล้ำหรือความขัดแย้งในชุมชน โดยตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ได้มีการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง คือ ยุคอุตสาหกรรม ยุคหลังอุตสาหกรรม และยุคสารสนเทศในปัจจุบัน ทำให้ผลผลิตในชุมชนเพิ่มมากขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนไปสู่ความเป็นเมือง

2) กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) แนวคิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยได้มีการเริ่มใช้ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากประเทศต่าง ๆ ที่กำลังพัฒนา ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เช่น ระบบสื่อสารโทรคมนาคม ที่สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์

3) กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) โดยมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองนั้นเป็นผลมาจากการเข้ามาของอุตสาหกรรม นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมยังเป็นการสะท้อนถึงความทันสมัยอีกด้วย

4) กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระเบียบบริหารราชการ (Bureaucratization) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน นอกจากนี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง ความทันสมัยและความเป็นอุตสาหกรรมอีกด้วย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยระเบียบการบริหารที่เหมาะสม รวมถึงเกณฑ์และกฎหมายต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ (โกวิทย์ พวงงาม, 2550)

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม

นิยามความหมายศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

นิยามความหมายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านผ่านช่างหรือศิลปินพื้นบ้าน คือความเป็นศิลปะหรือความงามที่เกิดขึ้นจึงเกิดจากความชำนาญและประสบการณ์การสร้างสรรค์จนสามารถขัดเกลาและแก้ไขความบกพร่องในงานหัตถกรรมให้มีความประสานกลมกลืนกันทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม (ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์, 2546) ทั้งนี้การสร้างงานหัตถกรรมให้มีความสวยงามนั้น กระบวนการทาง “ศิลปะ” จึงเข้ามามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบในการสร้างสรรค์ทำให้งานหัตถกรรมบางชิ้นกลายเป็น “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นผลงานที่แสดงออกทางวัฒนธรรมในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณี แต่แฝงลักษณะเฉพาะตน คำนิยมทางสุนทรียภาพ และภูมิปัญญาของผู้สร้าง โดยมีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมของกลุ่มชนเป็นองค์ประกอบเพื่อกำหนด “รูปแบบ” โดยที่ช่างอาจสื่อความหมายด้วยรูปเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น การกำหนดลวดลายและรูปทรงให้เป็นไปตามองค์ประกอบที่เป็นกรอบกำหนดของชุมชน เช่น การสร้างลวดลายลงบนผ้าลายขิดให้สอดคล้องกับความเชื่อและเหมาะสมกับการใช้สอย การใช้ดอกไม้ใฝ่มาสานขัดกันอย่างง่าย ๆ เป็นเฉลวเพื่อปักกันผีเข้าบ้าน หรือใช้เป็นเครื่องบูชาเพื่อกันสิ่งชั่วร้ายเข้าบ้าน หรือปักเพื่อแสดงสิทธิ์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2527)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นซึ่งผลิตขึ้นด้วยมือ ไม่ใช่เครื่องจักรกล มุ่งประโยชน์ใช้สอยส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันเป็นหลัก (อนุชิต กุลมาลา, 2552)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นงานช่างหรืองานฝีมือของชาวบ้านที่ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้สอยในบ้าน ใช้เป็นสิ่งที่สนองความเชื่อด้านประเพณีและศาสนา (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2531)

สรุปได้ว่า ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง ผลงาน งานฝีมือ หรือเครื่องใช้ ที่ประดิษฐ์ขึ้น เพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ สังคม ประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถประดิษฐ์เพื่อซื้อขายและแลกเปลี่ยนกันในชุมชนของตน มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ มีความสวยงามและลักษณะเฉพาะถิ่นของตนเอง

ลักษณะและประเภทของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ (2546) กล่าวถึงลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในประเทศไทยไว้ดังนี้

1. เป็นงานที่ทำอยู่ภายในอาคารของบ้านหรือภายนอกอาคาร แต่อยู่ใกล้บ้านและอาคาร ไม่มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นโรงงานอุตสาหกรรม
2. ส่วนใหญ่เป็นงานที่ใช้เวลาวางจากการประกอบอาชีพหลัก นำส่วนที่เกินความต้องการมาขายเพื่อหารายได้พิเศษสำหรับครอบครัว
3. ใช้แรงงานของตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว
4. วัตถุดิบที่ใช้มักเป็นสิ่งที่ทำได้หรือผลิตขึ้นเองในภูมิลำเนา
5. กรรมวิธีการผลิตมักเป็นแบบดั้งเดิม ล้าสมัย ใช้แรงงานหรือฝีมือมนุษย์เป็นสำคัญ มักไม่ใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงทันสมัย หรือถ้ามีก็น้อยที่สุด

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527) กล่าวถึงลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. สร้างโดยช่างนิรนาม ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรมอาจเป็นชาวบ้านธรรมดาหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น มิใช่ศิลปินที่ผ่านสถาบันการศึกษาอย่างเป็นระบบจึงไม่ปรากฏชื่อผู้ทำผลงานเหล่านั้น และวัตถุประสงค์ที่สร้างเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีเจตนาจะสร้างให้เป็นผลงานศิลปะ หากแต่คุณค่าทางศิลปะที่ปรากฏเป็นผลที่เกิดจากการกระทำซ้ำ ๆ กันจนเกิดความชำนาญแล้วตัดแปลงแก้ไขข้อบกพร่องจนได้ผลงานที่มีความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชื่อของช่างจะไม่มีการบันทึกไว้บนงานหัตถกรรม เพียงแต่จะรู้ในกลุ่มหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ว่าเป็นงานของใคร
2. สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน งานหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไปมักสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้คนแต่ละท้องถิ่นเป็นหลัก เช่น การทอผ้า วัตถุประสงค์คือทอขึ้นสำหรับนุ่งห่มในครอบครัว

3. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากและมีราคาที่เหมาะสมหรือราคาต่ำ การสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้านจะเป็นการผลิตขึ้นในครัวเรือน ในบางท้องถิ่นมีความสามารถในการผลิตสูงและมีผู้ต้องการทำให้เกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในท้องถิ่นด้วยราคาที่ถูกลง ซึ่งผู้ใช้จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม

4. รูปแบบเรียบง่าย งานหัตถกรรมพื้นบ้านสร้างขึ้นจากความต้องการในการใช้สอยเป็นสำคัญ การพัฒนารูปทรงและวัสดุของงานหัตถกรรมก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้สอยเช่นเดียวกัน คือ การแก้ไขข้อบกพร่องผ่านการใช้สอย มิได้มีการออกแบบหรือคิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านทั่วไปส่วนใหญ่มีรูปแบบที่เรียบง่ายตามสภาพของผู้สร้าง ตลอดจนการใช้วัสดุเท่าที่หาได้ในท้องถิ่น

5. มีลักษณะเฉพาะถิ่น ลักษณะเฉพาะถิ่นของงานหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่เฉพาะถิ่น วัสดุบางชนิดจะมีเฉพาะในบางท้องถิ่นเท่านั้น ไม่มีอยู่ทั่วไป ดังนั้นเมื่อนำเอาวัสดุนั้นมาสร้างงานหัตถกรรมจึงเกิดเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นตามประเภทนั้น

6. สร้างขึ้นด้วยมือ คุณสมบัติของงานหัตถกรรมพื้นบ้านข้อนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะงานหัตถกรรมพื้นบ้านทำขึ้นด้วยมือปราศจากการใช้เครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะการใช้เครื่องจักรเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตก็จะเป็นงานอุตสาหกรรมมากกว่าเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

สรุปได้ว่า ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะดังนี้

1. ทำขึ้นเพื่อการใช้สอย งานหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่แล้วจะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ตั้งแต่การหุงหาอาหาร การประกอบอาชีพ พิธีกรรมทางศาสนา ผลผลิตของการตอบสนองต่อชีวิตประจำวันดังกล่าว คือ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสานประเภทต่าง ๆ ผ้าทอ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการตอบสนองด้านการใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อตอบสนองทางด้านสุนทรียภาพ หากแต่สุนทรียภาพนั้นจะเกิดจากประสบการณ์ ทักษะของผู้ทำในความเป็นผู้ชำนาญ

2. ใช้วัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่าย เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากในแต่ละท้องถิ่นมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการอยู่อาศัย วัสดุในท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งรองรับการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้น เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

3. เป็นผลผลิตที่ผู้ใช้และผู้สร้างเป็นผู้เดียวกัน งานหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดจากความเต็มใจของชาวบ้านในการสร้างสรรค์ ดังได้กล่าวแล้วว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านทำขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์

ใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อเศรษฐกิจหรือด้านการค้าขาย ไม่มีการแบ่งงานตามระบบของอุตสาหกรรม ชาวบ้านทำขึ้นใช้เองในครัวเรือนของตน

4. เป็นงานที่สร้างขึ้นด้วยมือ และใช้เครื่องมือที่ชาวบ้านคิดขึ้น มิได้อาศัยเครื่องจักรแต่อย่างใด สร้างสรรค์ด้วยมือตามกรรมวิธีที่สืบทอดกันมาโดยการบอกเล่าให้ทำตามแบบของที่มีอยู่

5. มีรูปแบบเรียบง่าย แสดงลักษณะออกมาชื่อ ๆ ตรงตามหน้าที่ใช้สอย

6. การมีรูปแบบเฉพาะถิ่นเกิดจากการสร้างสรรค์งานที่สืบทอดเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ในลักษณะของหมู่บ้าน ท้องถิ่น ตระกูล สืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนรู้จักกันดีทั่วไป จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น เครื่องจักสานพนัสนิคม เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน รมบ่อสร้าง เป็นต้น และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีรูปแบบเฉพาะถิ่น คือเกิดจากการใช้วัสดุท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

7. เป็นงานที่ใช้เวลาว่างในการสร้างสรรค์ เป็นการสร้างงานที่ไม่ได้คำนึงถึงเวลาในการสร้าง โดยมักใช้เวลาว่างหลังจากการงานประจำ คือ การกสิกรรม ซึ่งทำได้ในบางช่วงเวลาของฤดูกาล โดยไม่จำเป็นต้องเฝ้าดูอยู่ตลอดทั้งปี ในช่วงเวลาว่างชาวบ้านก็จะหันมาทำงานอื่น เช่น จักสาน ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งไม่ได้เป็นอาชีพหลักแต่อย่างใด ผลผลิตที่เกิดขึ้นนำมาใช้ในครัวเรือนแต่หากว่าเหลือจากการใช้สอย จึงนำมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น

8. เป็นงานที่สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิต เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่ชาวบ้านทำขึ้นจะเห็นว่าลักษณะการใช้สอยเป็นตัวกำหนดรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้นั้น การใช้สอยจึงเป็นการบ่งชี้ถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต และค่านิยมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

ประเภทของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2541)

1. จำแนกตามลักษณะการใช้ เป็นการจำแนกโดยถือประโยชน์ของการใช้สอย หัตถกรรมเป็นหลัก ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1.1 หัตถกรรมที่ใช้เป็นพาหนะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น เกวียน เรือ ลาก เลื่อน เป็นต้น

1.2 หัตถกรรมที่ใช้ในการเกษตร เช่น ไถ คราด แอก เป็นต้น

1.3 หัตถกรรมที่ใช้สอยในครัวเรือน เช่น เครื่องทองเหลืองเขียนหมาก เครื่องถ้วยชาม

เป็นต้น

1.4 หัตถกรรมที่ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่ กลอง ทับ เป็นต้น

1.5 หัตถกรรมที่ใช้ในพิธีทางศาสนา การศึกษาเล่าเรียน เช่น ภาพพระสมุดข่อย บุขบก เป็นต้น

1.6 หัตถกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น เครื่องปั้นดินเผา ผ้าทอ การทอเสื่อ เป็นต้น

2. จำแนกตามวัสดุที่นำมาใช้ผลิต เป็นการจำแนกตามลักษณะวัสดุที่นำมาใช้ทำเป็น หัตถกรรมเป็นหลัก ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

2.1 เครื่องหนัง เช่น หัตถกรรมที่ทำด้วยหนังวัว หนังควาย หนังงู เป็นต้น

2.2 เครื่องปั้นดินเผา เช่น เป็นภาชนะต่างๆ ที่ทำด้วยดิน แล้วนำไปเผาอาจมีการเคลือบ เป็นรูปแบบต่าง ๆ

2.3 เครื่องไม้ เป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่ทำด้วยไม้ ทั้งที่เป็นเนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง

2.4 เครื่องไม้ไผ่และหวาย เป็นหัตถกรรมที่ทำจากไม้ไผ่และหวาย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักสานแทบทั้งสิ้น

2.5 เครื่องรัก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ยางไม้ที่ได้จากต้นรักมาทาทับหรือเคลือบเพื่อรักษา เนื้อไม้ กระจาดฯ ผ้ากระเบื้อง โลหะ ปูนหรือทราย

2.6 เครื่องหล่อ เป็นการจำลองรูปพรรณ ลวดลาย หรือภาชนะต่าง ๆ จากรูปหุ่นที่สร้าง เป็นแบบ ซึ่งส่วนมากจะทำด้วยโลหะ ปูนหรือทราย

2.7 เครื่องทอ-ย้อม ซึ่งใช้เส้นใยธรรมชาติหรือใยประดิษฐ์ เช่น ไนลอน ไบแกว เป็นต้น ผลิตจากการทอ-ย้อม เช่น เสื้อผ้า กระเป๋าต่าง ๆ เป็นต้น

2.8 เครื่องโลหะ เป็นการใช้โลหะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการผลิต ซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น วิธีผลิตแบบโลหะแผ่น โลหะรูปพรรณ เครื่องถม เป็นต้น

2.9 ชนิดโลหะที่ใช้ผลิต เช่น เหล็ก สังกะสี ดีบุก ทองแดง อลูมิเนียม เป็นต้น

นอกจากนี้ วิทยาลัย ลีสุวรรณ (2527) ได้จำแนกประเภทของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของหัตถกรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งที่เป็นดินเผาธรรมดาและที่เป็นดินเผาเคลือบ เช่น โอ่ง กระจ่าง จาน ถ้วย ชาม ไห ครก เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมถึงการเย็บปักถักร้อยเพื่อการตกแต่งด้วย เช่น การทอยกดอก การทอจก การประดับตกแต่งด้วยลูกปัดและกระจก เป็นต้น

3. การแกะสลัก ได้แก่ การแกะสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น การทำครกหิน การแกะสลักไม้สำหรับทำเครื่องเรือน การแกะสลักไม้เป็นรูปเคารพ การแกะสลักตัวหนังสือ ตะลุม การแกะสลักงาช้าง เป็นต้น

4. หัตถกรรมโลหะ ได้แก่ งานหัตถกรรมโลหะชนิดต่าง ๆ ตั้งแต่การทำเครื่องประดับตกแต่ง เช่น การปั้นหล่อรูปเคารพ การทำมีดอรัญญิก การทำบาตร การทำเครื่องถม เป็นต้น

5. เครื่องจักสาน ได้แก่ งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำขึ้นด้วยวิธีการจักสานและถักโดยใช้วัสดุจากธรรมชาติชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจูด ใบลำเจียก ใบเตย ย่านลิเภา เป็นต้น

6. การก่อสร้าง ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไป ตั้งแต่การสร้างอาคารบ้านเรือนเพิงพักชั่วคราว ตลอดจนอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เรือนเครื่องสับ เรือนเครื่องผูก เรือเสาลอยเพิงกระท่อม หน้า โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์ เป็นต้น

7. ภาพเขียน ได้แก่ งานจิตรกรรมผนังโบสถ์ วิหาร การตกแต่งเรือกอและการตกแต่งเกวียน เป็นต้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ ได้แก่ งานประติมากรรมและการปั้นลวดลายประดับอาคารต่าง ๆ เช่น การปั้นตุ๊กตาเด็กเล่น ตุ๊กตาเสียบกบาล การปั้นลวดลายประดับโบสถ์วิหาร สถูปเจดีย์ต่าง ๆ เป็นต้น

9. การทำเครื่องกระดาษ ได้แก่ การทำกระดาษพื้นบ้าน เช่น การทำกระดาษสา การทำกระดาษข่อย การทำกระดาษสำหรับใช้ตกแต่งในงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่อาจเข้าเป็นประเภทใดได้แน่นอน และไม่มีคนรู้จักมากนัก เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การแทงหยวก การทำหุ่นกระดาษ เครื่องเขียน การทำเครื่องดนตรี เป็นต้น จากทรรศนะที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ว่า งานหัตถกรรมพื้นบ้านอาจจำแนกประเภทต่าง ๆ ได้หลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการจำแนกของแต่ละประเภทตามลักษณะการใช้งานหรือตามวัสดุที่นำมาประดิษฐ์ การจำแนกประเภทของงานหัตถกรรมยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุที่นำมาใช้ประดิษฐ์ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ศึกษาหัตถกรรมจากไม้ไผ่

ความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแบ่งออกเป็น 2 ยุค ดังนี้

1. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคโบราณ เป็นผลงานที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นซากผลงานในอดีตที่เหลือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้เราได้ศึกษาในด้านต่าง ๆ อันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ดังนี้

1.1 แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยเหตุที่การสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นการสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้คนแต่ละท้องถิ่น จากหลักฐานที่ขุดพบทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน การอพยพเคลื่อนย้ายแหล่งชุมชนโบราณ และสภาพสังคมมนุษย์

1.2 แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ โดยที่ผลงานศิลปหัตถกรรมเหล่านั้นเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมบางอย่างได้ เช่น ผลงานที่ทำเพื่อใช้ในพิธีกรรมศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมักจะมีลักษณะสวยงามประณีตเป็นพิเศษกว่าผลงานที่ทำสำหรับใช้สอย ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านทำให้เราทราบว่าแต่ละยุคสมัยนั้นมีพิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มคน ตลอดจนรูปแบบลักษณะของสังคมแต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคเป็นอย่างไร

1.3 แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์แบบเชื้อชาติ โดยมีการสืบทอดจากวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อ และชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่มีความผูกพันทางเชื้อชาติเดียวกัน จึงมักจะมีการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปหัตถกรรมที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์และวัตถุดิบที่นำมาใช้

1.4 แสดงถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม เมือง หรือประเทศ ศิลปหัตถกรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญหรือความเสื่อมของงาน ถ้าช่วงมีความเป็นอยู่ที่ไม่ดีย่อมส่งผลต่อผลงานจากการสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรม หากมีความเป็นอยู่ที่เจริญขึ้น ก็จะส่งผลต่อคุณค่าของผลงานตามไปด้วย โบราณวัตถุทางด้านศิลปหัตถกรรมจึงมีคุณค่าที่จะแสดงให้เห็นถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมบ้านเมืองตลอดจนประเทศชาติได้เป็นอย่างดี และยังบ่งบอกถึงการรับอิทธิพลหรือการแพร่ลัทธิศาสนาเข้ามาของแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

2. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคปัจจุบัน

2.1 สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยสภาพความเป็นอยู่ถูกแบ่งเป็นชุมชนในชนบทและชุมชนในเมือง ชุมชนในชนบทได้แก่หมู่บ้านต่าง ๆ เป็นชุมชนที่อยู่ในแหล่งวัตถุดิบ โดยชาวบ้าน

จะนำวัตถุดิบมาสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยขึ้นเพื่อใช้เอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาชีพที่แตกต่างกันออกไป เช่น ชวนา ชาวไร่ต้องผลิตกระอมและกระพ้อมเพื่อใส่ข้าว ส่วนชาวสวนจะผลิตกระจาด กระบุง บุงก็ ตะกร้า ชะลอม นอกจากนี้ยังได้สร้างเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น ลอบ ไซ ข้องกระชัง สุ่ม แร้ว เป็นต้น ส่วนชุมชนในเมืองซึ่งเป็นผู้อยู่ห่างไกลแหล่งวัตถุดิบและมีความจำเป็นในการใช้สอยที่ไม่เหมือนชาวชนบท จึงต้องแสวงหาในสิ่งที่จำเป็นจริงโดยอาศัยความสะดวกมากขึ้น ด้วยการหาซื้อผลงานที่จำเป็นต้องใช้สอยเป็นส่วนใหญ่

2.2 สร้างสรรค์เพื่อเศรษฐกิจ เมื่อความต้องการใช้สอยของคนมีมากขึ้นจึงมีการผลิตเป็นจำนวนมาก จนบางแหล่งได้ทำเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวโดยช่างผู้ชำนาญโดยเฉพาะแต่ละแขนง เพื่อขายให้แก่ผู้ที่มีความต้องการใช้สอย จึงเกิดระบบหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ทำให้ช่างได้ใช้ฝีมือในการสร้างสรรค์และสนองความต้องการของผู้อื่นด้วย ขณะเดียวกันเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์และเป็นการนำทรัพยากรในประเทศมาทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างคุ้มค่าที่สุด ทำให้คนในประเทศมีรายได้มากขึ้นไปด้วยในตัว และยังเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงไว้สืบไป

2.3 สร้างสรรค์เพื่อการสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของรสนิยมตกทอดที่ได้สืบทอดสะสมกันมาตามสายวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละชาติแต่ละเผ่าพันธุ์ ในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปหัตถกรรมทั้งในด้านรูปแบบและวัสดุที่ใช้ ตลอดจนวิธีการในการสร้างสรรค์ รวมทั้งการนำไปใช้ ได้ถูกถ่ายทอดสืบทอด ๆ มาจากบรรพบุรุษ จนเกิดเอกลักษณ์สืบสายตระกูลช่างสาขาต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคมาจนทุกวันนี้

2.4 สร้างสรรค์เพื่อผลทางด้านจิตใจ เป็นผลงานที่ได้สร้างสรรค์เกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มเหล่านี้ได้ยึดถือปฏิบัติกันเป็นกิจกรรมสำคัญของกลุ่มที่มีส่วนในการปรุงแต่งผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งแต่เดิมมุ่งเพียงเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ที่ให้มีความประณีตงดงามเป็นพิเศษ เพื่อผลที่ให้อจิตใจเป็นสุข

2.5 สร้างสรรค์เพื่อผลในการพัฒนาประเทศ ผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าทางด้านฝีมือและความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น นอกจากนำไปใช้สอยโดยตรงแล้วยังเป็นที่นิยมสรรหาไปใช้ประดับตกแต่งห้องรับแขกและส่วนอื่น ๆ จึงเป็นผลพลอยได้ให้ผลงานขายดียิ่งขึ้น ทำให้มีการผลิตกันเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และเป็นการระดมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาทำให้มี

คุณค่าเพิ่มขึ้น ซึ่งเท่ากับว่านำวัตถุดิบที่มีอยู่ในประเทศมาทำให้มีผลต่อการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมไปพร้อม ๆ กัน (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541)

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คมเชต เพ็ชรรัตน์ วันดี พินิจวรสิน และอรศิริ ปาณินท์ (2561) ได้วิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และสร้างสรรค์หัตถกรรมจักสานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ในอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นการศึกษาชุมชนผลิตหัตถกรรมจักสานจากปัจจัยการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและกิจการงานอุตสาหกรรม เพื่อนำเสนอแนวทางการปรับตัวด้วยวิธีการอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มและช่างจักสานจำนวน 15 คน สังเกตการดำเนินงานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ในช่วงปี พ.ศ. 2556 - 2558 และ ปี พ.ศ. 2560 และการรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร ภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องในการผลิตหัตถกรรมจักสานของกลุ่มทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในด้านความเป็นมาและความก้าวหน้าของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ด้านการจัดการผลิต การควบคุมงาน และการเชื่อมโยงกับชุมชน ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ ด้านกลยุทธ์การตลาด และด้านการเผยแพร่ความรู้และการทำงานประสานกับองค์กรภายนอก โดยผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่มีการจัดตั้งกลุ่มเป็นแห่งแรกในอำเภอพนัสนิคม สมัยคุณปราณี บริบูรณ์ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งศูนย์ฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 และมีการสืบต่อภูมิปัญญาทั้งการผลิต การจัดการกลุ่ม การออกแบบ และการตลาด จึงทำให้ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่มีการปรับตัวด้วยการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และกระบวนการบริหารจัดการได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน จึงเป็นตัวอย่างของการปรับตัวที่มีทั้งการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและการพัฒนาการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

ปัทมนัส ทรัพย์เกรียงเดช (2562) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางในการส่งเสริมหัตถกรรมจักสานอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการศึกษาด้านสภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสาน ประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อมทั่วไป 2) กิจกรรมการจักสาน 3) การส่งเสริมกิจกรรมทางการตลาดและช่องทางการตลาด และ 4) นโยบายและบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ด้าน

องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 1) การเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว 2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มจักสาน 3) ศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 4) การใช้ทรัพยากร 5) การเตรียมความพร้อมของผู้ประกอบการ 6) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ 7) การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลของทุกภาคส่วน และ 8) นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ร่วมกับชุมชน และแนวทางการส่งเสริมหัตถกรรมจักสาน ในอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ประธานกลุ่มจักสาน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มนักท่องเที่ยว ร่วมกับการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐในระดับอำเภอและจังหวัด รวมทั้งหมดจำนวน 23 คน โดยผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมจักสานในพื้นที่อำเภอพนสนิมคมมีความเหมาะสมที่จะส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ เนื่องจากมีปัจจัย เช่น คนในชุมชนมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่ มีกิจกรรมจักสานเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการค่อนข้างมีความพร้อม ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ มีการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลที่ทั่วถึง โดยมีแนวทางในการส่งเสริมหัตถกรรมจักสาน 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและยั่งยืน 2) การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ 3) การส่งเสริมศักยภาพผู้ประกอบการในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวและมีรายได้เพิ่มขึ้น 4) การยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวและคงเอกลักษณ์ชุมชน และ 5) การส่งเสริมการบริการการตลาด และการประชาสัมพันธ์ ด้านการท่องเที่ยว

วริดา พลาศรี และทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์ (2556) ได้วิจัยเรื่อง หัตถกรรมพื้นบ้านกับวิถีชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มจักสานบ้านสะอาดนามูล ตำบลห้วยสามพาด อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และการดำรงชีวิตอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวและบทบาทของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวต่อวิถีชุมชน โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลจากเนื้อหา จากกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งหมดจำนวน 160 คน ประกอบด้วย 1) ผู้จักสานและผู้จำหน่ายกระติบข้าวจำนวน 70 คน 2) ผู้บริโภคกระติบข้าวในเขตตำบลห้วยสามพาดจำนวน 30 คน 3) พ่อค้าที่จำหน่ายกระติบข้าวจำนวน 10 คน 4) ผู้ใช้กระติบข้าวในบ้านสะอาดนามูลจำนวน 20 คน 5) ศึกษาพิเศษและพระภิกษุสงฆ์จำนวน 5 รูป 6) ข้าราชการครูในโรงเรียนบ้านสะอาดนามูลจำนวน 5 คน และ 7) นักเรียนโรงเรียนบ้านสะอาดนามูลจำนวน 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการและการดำรงชีวิตอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวขึ้นอยู่กับแรงจูงใจด้านรายได้ของผู้จักสานและแรงงานที่มีประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนวัสดุที่ใช้ในการจักสาน ได้แก่ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และสามารถหาซื้อได้จากหมู่บ้านใกล้เคียง และบทบาทของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวต่อวิถีชุมชน คือ มีบทบาทด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 1) การลงทุน 2) ราคาซื้อขายและวิธีการจำหน่าย 3) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ 2) ความสัมพันธ์ในการรวมกลุ่มจักสาน รายได้จากการจักสานกระติบข้าวจึงส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน

ทวีศักดิ์ สาสงเคราะห์ (2559) ได้วิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสาน : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงหัตถกรรมจักสาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการศึกษาประสบการณ์วิถีชีวิตของช่างจักสาน วิเคราะห์รูปแบบผลงานหัตถกรรมจักสาน และศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงหัตถกรรมจักสาน ใน 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านคติความเชื่อ 2) ด้านการดำเนินชีวิต 3) ด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย และ 4) ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยรูปแบบการลงพื้นที่ชุมชน การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์ จากกลุ่มตัวอย่างช่างจักสาน จำนวน 18 คน จาก 4 อำเภอ ผลการวิจัยพบว่า ด้านคติความเชื่อ เรื่องความอุดมสมบูรณ์, เรื่องโชคลาภและทรัพย์สินเงินทอง ด้านการดำเนินชีวิต เรื่องการบริโภค, เรื่องสินค้าทดแทน ด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย เรื่องค่านิยมสมัยใหม่ และด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เรื่องการส่งเสริมจากนโยบายของภาครัฐ

สัญญา จงจิตร (2556) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาและพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มจักสานกระจูดบ้านมาบเหลาชะโอน ตำบลซากพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ของกลุ่มจักสานกระจูดความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลตามระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการศึกษาพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลก่อนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย ครูภูมิปัญญาและสมาชิกกลุ่มจักสานกระจูดบ้านมาบเหลาชะโอน จำนวน 22 คน ผู้อำนวยการและครูโรงเรียนบ้านมาบเหลาชะโอน จำนวน 5 คน นักเรียนโรงเรียนบ้านมาบเหลาชะโอน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่เคยเรียนทำเครื่องจักสานกระจูด

จำนวน 5 คน 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลังจากการทดลองใช้กระบวนการจัดเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 1 คน ครูผู้ดูแลกิจกรรมเรียนรู้ภูมิปัญญาจำนวน 1 คน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โรงเรียนบ้านมาบเหลาพะโอนที่เข้าร่วมเรียนรู้ตามกระบวนการที่พัฒนาขึ้น จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด จำนวน 44 คน ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้เป็นแบบดั้งเดิมจากผู้ปกครองหรือครูในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ไม่ค่อยมีการบูรณาการความรู้มากนัก จึงได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างเป็นแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ Generic ID Model เกิดเป็นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ แบ่งปัน และบูรณาการณ โดยกระบวนการดังกล่าว ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การเรียนรู้คู่ฝึกฝน (Learning) 2) กิจกรรมระดมความคิดสร้างสรรค์ (Creative activity) 3) ผสานความคิดร่วมกัน (Integration) 4) แบ่งปันความรู้สู่ชุมชน (Sharing) และ 5) ประเมินผลการเรียนรู้ (Evaluation) ซึ่งสามารถสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและโรงเรียนได้อย่างแท้จริง มีความยืดหยุ่น ประยุกต์ใช้ได้กับความรู้อื่น ๆ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของคนรุ่นต่อ ๆ ไป เกิดประโยชน์กับผู้เรียนและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปได้

ภาณชญา เฟ่งพินิจ (2561) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ไม่ประสบความสำเร็จ กรณีศึกษากลุ่มจักสานบ้านนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นการศึกษารูปแบบของกลุ่ม แนวทางในการสร้างเครือข่ายและแนวทางในการก่อตั้งกลุ่มในอดีตที่สะท้อนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อหาแนวทางในการสร้างกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายเครือข่ายชุมชนที่มาจาก การขับเคลื่อนภายในชุมชนอย่างแท้จริง โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม มาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Networks) และภูมิปัญญาท้องถิ่น Traditional (Ecological Knowledge) จากกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งหมด จำนวน 15 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบกลุ่มเกิดจากแผนงาน โครงการ และนโยบายของภาครัฐที่สร้างขึ้นโดยมองข้ามมิติเชิงพื้นที่ จึงทำให้กลุ่มขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่าง ๆ และขาดความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม ดังนั้นกระบวนการพัฒนาการสร้างเครือข่ายจะต้องเกิดจากการรับรู้ มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีความไว้วางใจ ความสามัคคี และมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเสมอภาคและเท่าเทียม

ภารดี มหาจันทร์ และนันทชญา มหาจันทร์ (2559) ได้วิจัยเรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น พนัสนิคม เป็นการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคก่อนสมัยราชอาณาจักรสยาม กำเนิดเมืองพนัสนิคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไปจนถึงปัจจุบัน ศึกษาอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการสร้างการสืบทอด การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอพนัสนิคม ประกอบด้วย 1) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม : เครื่องจักสานพนัสนิคม 2) ภูมิปัญญาด้านภาษาและปฏิภาณไหวพริบ : การเล่นทายโจ๊ก (ปริศนาทวิ) พนัสนิคม และ 3) ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี : ประเพณีบุญกลางบ้าน และจัดการองค์ความรู้ให้เป็นระบบ อยู่ในสภาพพร้อมใช้ และเข้าถึงได้ง่าย เพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางด้านการศึกษาและการพัฒนา โดยผลการวิจัยพบว่า อำเภอพนัสนิคมเป็นพื้นที่ที่มนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทยสมัยราชอาณาจักรไทย และรัฐไทยปัจจุบัน เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และมีที่ตั้งที่เหมาะสม อัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอพนัสนิคมมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ ๆ 3 กลุ่ม ได้แก่ ไทย ลาว และจีน ที่ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในพื้นที่ ซึ่งเป็นการร่วมกันสร้างตัวตนให้แก่ท้องถิ่น

พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และเกศินี ศิริสุนทรไพบูลย์ (2556) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการสืบทอดและแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการเล่นทายโจ๊ก อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นการศึกษาความเป็นมา กระบวนการและขั้นตอนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การเล่นทายโจ๊กของอำเภอพนัสนิคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย 1) ขั้นตอนการสืบทอดการเล่นทายโจ๊ก 2) วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางตรงและทางอ้อม 3) ผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเล่นทายโจ๊ก เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้านให้ดำรงอยู่คู่ท้องถิ่นต่อไป โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลจากเนื้อหา จากผู้นำชุมชน ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา และผู้เป็นนายโจ๊ก โดยผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของการเล่นทายโจ๊กมาจากพระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีเถร) เจ้าอาวาสวัดราชบุรณาราม และเจ้าคณะจังหวัดชลบุรีในสมัยนั้น ได้นำเอามาจากกรุงเทพและได้ถ่ายทอดให้พี่ชายซึ่งเป็นเจ้าของโรงเรียนพนัสจันทนาลัย คือ ครูประภัสร์ จันทน์พยอม และได้นำมาเผยแพร่ในอำเภอพนัสนิคมเป็นคนแรก กระบวนการสืบทอดการเล่นทายโจ๊กของชาวพนัสนิคมมาจาก 1) แหล่งเรียนรู้จากวัด ชุมชน

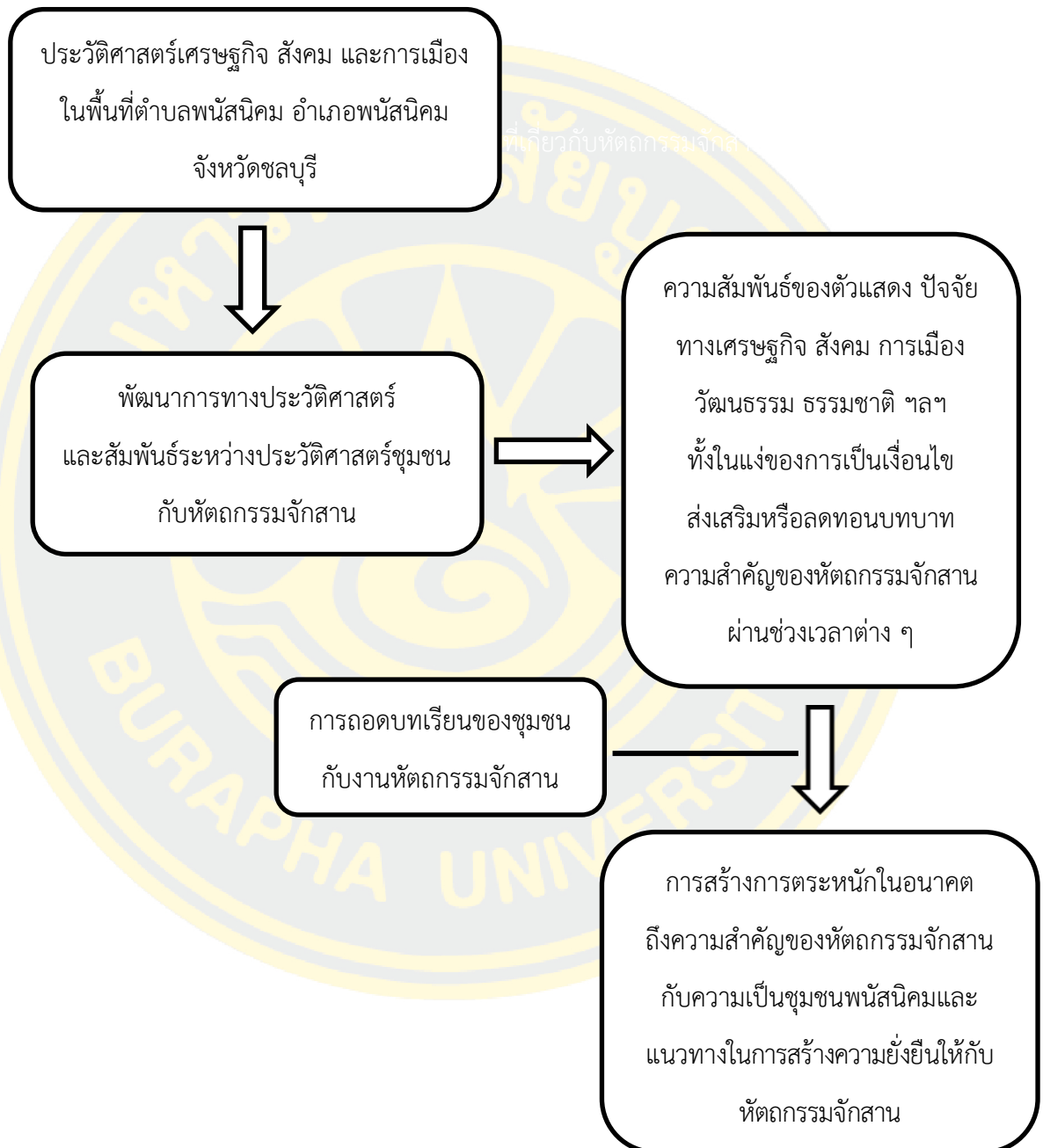
และโรงเรียน 2) ถ่ายทอดจากจากพระสู่ครู จากครูสู่นักเรียน และจากเพื่อนสู่เพื่อน 3) วิธีการถ่ายทอดทางตรง คือ การบอกเล่าด้วยปากจากผู้มีทักษะการเล่นท่ายโจก การปฏิบัติจริงโดยการเล่นท่ายโจก และการฝึกฝนด้วยตนเองในการเขียนและเล่นท่ายโจก การถ่ายทอดทางอ้อม คือ การสังเกตและการจัดทำเป็นหนังสือที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเผยแพร่ และมีแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเล่นท่ายโจก คือ 1) ปลูกฝังความรู้การเล่นท่ายโจกให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายแก่บุคคลทั่วไป 2) ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่มีความตระหนักและรู้คุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ประสานความร่วมมือผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกกลุ่ม เช่น ครู อาจารย์ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ทรงภูมิปัญญา และชาวบ้านในชุมชน 4) หน่วยงานหรือสถาบันสนับสนุนโดยนำการเล่นท่ายโจกไปบรรจุลงในกิจกรรมของหน่วยงาน

พศิน นนทพ่ายัพ และพุลศักดิ์ โกสิยวัฒน์ (2563) ได้วิจัยเรื่อง องค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ เป็นการศึกษาบริบทขององค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่จากผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น ศึกษาระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญาในท้องถิ่นทั้งหมด 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการถ่ายทอดความรู้ 2) ด้านการจัดเก็บความรู้ 3) ด้านการแสวงหาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ 6) ด้านองค์ความรู้ภูมิปัญญา และหาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานหัตถกรรมไม้ไผ่และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ โดยรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ไม้ไผ่ในงานหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 400 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ สถิติเชิงพรรณนา และการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้คือเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าของสวนไผ่ จำนวน 5 คน ผู้นำชุมชนปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 5 คน ผลการวิจัยพบว่าบริบทองค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ยังไม่มีสูตรสำเร็จ ดังนั้นแนวทางการกำหนดนโยบายพัฒนาในประเทศต่าง ๆ จึงล้วนแตกต่างกันไปตามบริบททางวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ จึงทำได้เพียงเรียนรู้ ศึกษาและทำความเข้าใจลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ นำมาเป็นกรณีศึกษาและปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของประเทศไทย ปัจจัยการพัฒนาภูมิปัญญาในท้องถิ่นภาพรวมทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก ทุกปัจจัยล้วนส่งผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรให้ความสำคัญกับทุกด้าน และแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานหัตถกรรมไม้ไผ่และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ จึงต้องให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนในท้องถิ่น

พิรัชมา ระรวรรื่น (2560) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนหัตถกรรมจักสานแบบสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตภาคกลาง เป็นการศึกษาบริบทปัจจัย สภาพการณ์การจัดการความรู้ รูปแบบการจัดการความรู้ การประเมินและการปรับปรุงรูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนหัตถกรรมจักสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตภาคกลาง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สมาชิกในชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและองค์กรมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยใช้แนวทางการศึกษาเรื่องสภาพการณ์การจัดการความรู้ของชุมชนหัตถกรรมจักสานแบบสร้างสรรค์ตามแนวคิดของ Marquardt (2002); Trapp (1999); McKeen and Smith (2003); Nonaka Takeuchi (2005) มีองค์ประกอบ คือ 1) การกำหนดความรู้ 2) การสร้างความรู้ 3) การจัดเก็บความรู้ 4) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 5) การใช้ความรู้ 6) การประเมินและปรับปรุงความรู้ มีการรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติค่าที่แบบไม่เป็นอิสระต่อกัน และการวิเคราะห์เนื้อหา จากกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหมดจำนวน 468 คน ผลการวิจัยพบว่า มีความต้องการในการจัดเก็บความรู้และมีการจัดการความรู้โดยอาศัยการสังเกต จดจำ ผึกฝน ทักษะ เป็นการจัดการความรู้แบบชาวบ้าน โดยมีผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มจักสาน หรือผู้สูงอายุในหมู่บ้านเป็นผู้ถ่ายทอด รูปแบบการจัดการความรู้มีความสำคัญทุกองค์ประกอบ การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้จะใช้การจัดการความรู้แบบ RISC Model โดยมีองค์ประกอบ คือ 1) Repair (การซ่อมแซม) 2) Interpolation (การสอดแทรก) 3) Support (การส่งเสริม) และ 4) Creativity (การสร้างสรรค์) การประเมินและการปรับปรุงรูปแบบการจัดการความรู้จะมีการตรวจสอบและรับรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม

ตัวแบบการวิเคราะห์ (เบื้องต้น)

ภาพที่ 1 ตัวแบบการวิเคราะห์ (เบื้องต้น)

นิยามศัพท์เฉพาะ

(1) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง ประวัติความเป็นมา ปัจจัย และตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จกसानในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ในประเด็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง

(2) ประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ปรากฏการณ์ด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จกसानในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ในอดีตที่ผ่านมา เช่น ระบบเศรษฐกิจโลกและประเทศไทย การซื้อขายสินค้าในชุมชน รูปแบบการค้าขาย ความต้องการของผู้บริโภค รายได้ของคนในชุมชน เป็นต้น

(3) ประวัติศาสตร์ด้านสังคม หมายถึง ปรากฏการณ์ด้านสังคมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จกसानในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ในอดีตที่ผ่านมา เช่น วิถีชีวิต การรวมกลุ่มความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างอัตลักษณ์และการอนุรักษ์ สืบทอด เป็นต้น

(4) ประวัติศาสตร์ด้านการเมือง หมายถึง ปรากฏการณ์ด้านการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จกसानในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ในอดีตที่ผ่านมา เช่น หน่วยงานรัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาท ผู้นำชุมชน การอพยพย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น

(5) ข้อควรตระหนักในอนาคต หมายถึง ปัจจัยและข้อควรระวังที่ได้จากการวิเคราะห์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จกसानในตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

(6) แนวทางการสร้างความยั่งยืน หมายถึง แนวทางที่ทำให้งานเหตุการณ์จกसानในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ยังถูกสืบทอดและดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ (Historical Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล
2. การตรวจสอบข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะอาศัยวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม สำหรับนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนสรุปและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ตั้งไว้ ประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ

1. การศึกษาเอกสาร เอกสารที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นข้อมูลดิบ โดยข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร เอกสารจากอำเภอพนสนิคม เทศบาลเมืองพนสนิคม ศูนย์จักสาน หอสมุดประชาชนอำเภอพนสนิคม หอสมุดแห่งชาติจังหวัดชลบุรี ข้อมูลภาพถ่าย และจดหมายเหตุ ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน เป็นต้น

- 1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์แล้วระดับหนึ่ง และช่วยให้การวิเคราะห์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เอกสารชั้นรองเหล่านี้ที่สำคัญ เช่น ตำราวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และการสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน

2. การสัมภาษณ์ด้วยวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า เป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์รูปแบบหนึ่งที่สำคัญการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์

หรือของผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดข้อมูลมาจากแหล่งที่เชื่อถือได้ในพื้นที่ชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากเป็นเรื่องราวของชาวบ้านชุมชนท้องถิ่นที่ไม่มีสถานะสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์ชนชั้นนำของรัฐ (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2559) ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสาน โดยการวิจัยครั้งนี้จะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structured or Guided Interview) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในการวิจัย ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะสอบถามผู้ให้สัมภาษณ์ทุกครั้งว่าอนุญาตให้บันทึกเสียงหรือไม่ หากไม่อนุญาต ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกแทน รวมถึงการสัมภาษณ์ทุกครั้งจะมีการสอบถามผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนว่าสามารถให้ระบุชื่อ นามสกุล และตำแหน่งจริงได้หรือไม่ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ยินยอมผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลส่วนตัวนั้นเป็นความลับ โดยจะใช้ชื่อสมมุติในการเขียนรายงานแทน ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ผู้ผลิตจักสานในตำบลพนสนธิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน จำนวน 5 คน ดังนี้

2.1.1 นางสาวเอ (นามสมมติ)

2.1.2 นางสาวบี (นามสมมติ)

2.1.3 นายซี (นามสมมติ)

2.1.4 นางสาวดี (นามสมมติ)

2.1.5 นางสาวอี (นามสมมติ)

2.2 ตัวแทนกลุ่มจักสานในตำบลพนสนธิคม จำนวน 15 คน ประกอบไปด้วย

2.2.1 กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (เป็นชุมชนย่อยที่มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ซึ่งมีสมาชิกผู้ผลิตจากชุมชนย่อยอื่น ๆ ร่วมด้วย) จำนวน 5 คน ดังนี้

- นางปราณี มูลผลา

- นาง ก. (นามสมมติ)

- นาย ข. (นามสมมติ)

- นางสาว ง. (นามสมมติ)

- นาง จ. (นามสมมติ)

2.2.3 ประจําอยู่ที่ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ จำนวน 3 คน

- นายคมกฤษ บริบูรณ์

- นาง ช. (นามสมมติ)

- นาง น. (นามสมมติ)

2.2.4 ผลิตอยู่ที่ครัวเรือน จำนวน 7 คน

- นาย บ. (นามสมมติ)

- นาง ป. (นามสมมติ)

- นางสาว อ. (นามสมมติ)

- นาง ฉ. (นามสมมติ)

- นาง ม. (นามสมมติ)

- นาย ผ. (นามสมมติ)

- นาง ศ. (นามสมมติ)

2.3 ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม จำนวน 3 คน ดังนี้

2.3.1 นายบอล (นามสมมติ)

2.3.2 นางหวาน (นามสมมติ)

2.3.2 นายเอก (นามสมมติ)

2.4 ประชาชนชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับจักสาน จำนวน 2 คน ดังนี้

2.4.1 นายชัย (นามสมมติ)

2.4.2 นางศรี (นามสมมติ)

2.5 เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน จำนวน 2 คน

2.5.1 นางกัญ (นามสมมติ)

2.5.2 นางสาวออม (นามสมมติ)

3. การสังเกตการณ์ เป็นรูปแบบการเก็บข้อมูลเสริมวิธีการอื่น ๆ การศึกษาครั้งนี้เป็นตามกระบวนการวิธีการสังเกต คือ

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participative Observation) คือ การที่ผู้วิจัยสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสำรวจพฤติกรรมของคนในชุมชนจากการเข้าร่วมชมพื้นที่จัดแสดงสินค้าและงานหัตถกรรมจักสานภายในกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมอบรมวิธีการทำเครื่องจักสานจากสมาชิกกลุ่ม งานประเพณีบุญกลางบ้านและงานบ้านสานใจถนนวัฒนธรรมที่มีการเผยแพร่งานจักสาน การสำรวจแหล่งตลาดซื้อขายผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมจักสานทั้งจากพื้นที่โดยตรงและจาก

ช่องทางออนไลน์ รวมทั้งการสำรวจวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับงาน
 ทัศนกรรมจักสาน

การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบ
 ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและ
 น่าเชื่อถือ โดยมีวิธีการดังนี้ (เอี่ยมพร หลินเจริญ, 2558)

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) การตรวจสอบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัย
 ได้มาถูกต้องหรือไม่ จากการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ ว่ามีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้า
 ทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

2. การตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Reviews Triangulation) โดยให้บุคคลต่าง
 ๆ ที่ไม่ใช่คณะนักวิจัยทำการทบทวนข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลเหล่านั้นอาจเป็น
 บุคคลหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสนามวิจัย กระบวนการในส่วนนี้จะดำเนินการในลักษณะของการคืน
 ข้อมูล (ผลการศึกษา) แก่ผู้ให้สัมภาษณ์อีกครั้ง เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์/สังเคราะห์
 ผู้เข้าร่วมตรวจสอบจะเป็นบุคคลที่เคยให้สัมภาษณ์ ส่วนกระบวนการพิทักษ์สิทธิ์จะดำเนินการ
 เช่นเดียวกันกับผู้ให้สัมภาษณ์

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Method triangulation) โดยการ
 เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการที่แตกต่างกัน แล้วนำมาพิจารณาว่า
 ข้อมูลที่ได้สอดคล้องกันหรือไม่

3.1 การตรวจสอบจากเอกสาร

3.2 การตรวจสอบจากการสัมภาษณ์

3.3 การตรวจสอบจากการสังเกตการณ์

4. การตรวจสอบสามเส้าโดยใช้สหวิทยาการ (Interdisciplinary triangulation) โดยการ
 ใช้สหวิทยาการเข้ามาร่วมอธิบายข้อค้นพบต่าง ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ
 ทัศนกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี” มีกระบวนการดำเนินการ
 ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (ชาย โปธิสิตา, 2554)

1. การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) เป็นกระบวนการจัดการด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ทำให้ข้อมูลที่ถูกรวบรวมมาทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต เป็นระเบียบทั้งในทางกายภาพและในเชิงเนื้อหา เพื่อเป็นพื้นฐานในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบในขั้นตอนต่อไป

2. การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นกระบวนการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกันตามตัวแบบการวิเคราะห์ เพื่อบ่งบอกเรื่องราวหรือรายละเอียดของสิ่งที่ศึกษาตามความหมายที่ข้อมูลแสดงออกมา

3. การหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification) เป็นกระบวนการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อค้นพบการวิจัย รวมถึงการตรวจสอบว่าข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้นมี ความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด โดยข้อสรุปและสิ่งที่ตีความออกมานั้นอาจจะ อยู่ในรูปแบบของคำอธิบาย ตัวแบบการวิเคราะห์ และแนวคิดทฤษฎี

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี 2) เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษา

1. ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่
2. ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน
3. ปี พ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม
4. สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม

ส่วนที่ 2 แนวทางการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานออกเป็น 4 ช่วงเวลาที่สำคัญ โดยเริ่มตั้งแต่การสถาปนาเมืองพนสนิคม การอพยพเข้ามาของชาวลาวที่มีการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานเข้าสู่พื้นที่ นำไปสู่การนำหัตถกรรมจักสานมาใช้ในชีวิตประจำวันและการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน รวมทั้งสถานการณ์ปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม ดังนี้

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ของตัวแสดงและปัจจัยด้านต่าง ๆ

ช่วงเวลา	ปัจจัย	ตัวแสดง	ความสัมพันธ์	สรุป
1. ปี พ.ศ.2371 สถาปนาเมือง พนัสนิคม และ เผยแพร่เหตุการณ์ จักษานสู่พื้นที่	- ด้านการเมือง	- กลุ่มลาวอาสา	พ.ศ.2352 กลุ่มลาวอาสาปากน้ำ	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาท ของเหตุการณ์จักษาน ถือกำเนิดขึ้น และมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อให้กับคน ในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้ กลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญ ของเมืองพนัสนิคม
	- ด้านสังคม	ปากน้ำ	อพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิ	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- รัชกาลที่2	สมภารรัชกาลที่ 2 ที่เมือง สมุทปราการ	
	- ด้านการเมือง	- กลุ่มลาวอาสา	พ.ศ.2371 รัชกาลที่3 โปรดให้ตั้ง	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	ปากน้ำ	เมืองบนเส้นทางเดินทัพ หนึ่งในนั้น คือเมืองพนัสนิคม และให้ชาวลาว	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- รัชกาลที่3	คือเมืองพนัสนิคม และให้ชาวลาว	
	- ด้าน สิ่งแวดล้อม	- ชาวไทย	(กลุ่มลาวอาสาปากน้ำ) อพยพเข้ามา อยู่ร่วมกันกับชาวไทยและชาวจีน	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวไทย	ชาวลาวนำไม้ไผ่ที่มีอยู่ในพื้นที่มาผลิต	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวลาว	เป็นเครื่องจักษานและเผยแพร่ต่อใน	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวจีน	ชุมชน นำไปสู่การรวมกันของกลุ่ม	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวจีน	ชาติพันธุ์ (ไทย ลาว จีน) วิถีชีวิต	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวจีน	วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญา	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ชาวจีน	ท้องถิ่น สืบสานต่อกันเรื่อยมาจน	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- คนในชุมชน	กลายเป็นอัตลักษณ์ของเมือง	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- คนในครัวเรือน	คนในชุมชนว่างจากการทำเกษตร นำ	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ผลิต	ไม้ไผ่ที่มีอยู่ในพื้นที่ผลิตเป็นเครื่องจก	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	สานใช้ในชีวิตประจำวัน(ที่อยู่อาศัย	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ของใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทำ	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	การเกษตร เครื่องมือจับสัตว์น้ำ) เน้น	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ใช้งานจริงไม่เน้นความละเอียด	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	สวยงาม และถ่ายทอดทักษะให้คนใน	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ครัวเรือนสืบสานต่อในรูปแบบ	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	(ผู้ผลิตผู้ประกอบการร้านค้า)	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ระหว่างกัน เช่น ข้าวสารและผลผลิต	
2. ก่อนปีพ.ศ.2521 เหตุการณ์จักษาน ในชีวิตประจำวัน	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ทางการเกษตรต่าง ๆ นำไปสู่การซื้อ	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าว เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของ เหตุการณ์จักษานมีการ เผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับ คนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนา ไปสู่ระบบเศรษฐกิจของ ชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน และ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง พนัสนิคม
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	ขายแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ทำให้เกิด	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ	
	- ด้านสังคมและ วัฒนธรรม	- ผู้ประกอบการ	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ช่วงเวลา	ปัจจัย	ตัวแสดง	ความสัมพันธ์	สรุป
	- ด้านเศรษฐกิจ - ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- คนในชุมชน	พ.ศ. 2470 คนในชุมชนนำเครื่องจักสานไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ ระหว่างกัน เช่น ข้าวสารและผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ นำไปสู่การซื้อขายแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ	
	- ด้านเศรษฐกิจ - ด้านสังคมและวัฒนธรรม - ด้านสิ่งแวดล้อม	- คนในชุมชน	เกิดแหล่งตลาดและเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ คนในชุมชนเริ่มประกอบอาชีพค้าขายมากขึ้นและเกิดแหล่งรวมของงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่	
3. ปีพ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่ม หัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบล พนัสนิคม	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- คุณปราณี บริบูรณ์ - ช่างฝีมือ - มูลนิธิส่งเสริม ศิลปาชีพฯ	พ.ศ. 2521 คุณปราณี บริบูรณ์ ก่อตั้งศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่จากการได้รับการกิจให้รวบรวมช่างฝีมือและขึ้นงานจักสานจากไม้ไผ่ในพื้นที่พนัสนิคม ตามโครงการพระราชดำริ ส่งเสริมและอนุรักษ์ฝีมือจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ	ปัจจัยและตัวแสดงดังกล่าวเข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานมีความสำคัญ เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน มีการเข้ามาของหน่วยงานทั้งในบทบาทของการร่วมก่อตั้งและการสนับสนุนรูปแบบเงิน รวมทั้งจัดโครงการ กิจกรรม ประชาสัมพันธ์ และฝึกอบรมให้ความรู้ เช่น เทศบาล สำนักงานพัฒนาชุมชน ททท. มูลนิธิศิลปาชีพ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม เป็นต้น กลายเป็นแหล่งผลิตจำหน่าย ท้องเที่ยวและเรียนรู้ภูมิปัญญา ในตำบลพนัสนิคม
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- ศูนย์ส่งเสริม ฝีมือจักสานด้วย ไม้ไผ่ - ช่างฝีมือ - คนในชุมชน - วิทยากร	ศูนย์ได้เปิดสอนและผลิตเครื่องจักสาน ทำให้มีช่างฝีมือทั้งในพื้นที่พนัสนิคมและพื้นที่อื่นๆและผู้ที่มีฝีมือดีจะถูกคัดเลือกให้เป็นวิทยากรสอนในโครงการต่อ ๆ ไป ผลัดเปลี่ยนกันเรื่อย ๆ เป็นการถ่ายทอดจากคนในชุมชนสู่คนในชุมชน	
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- ศูนย์ส่งเสริม ฝีมือจักสานด้วย ไม้ไผ่	พ.ศ.2521 - พ.ศ.2535 ศูนย์ได้ยกระดับหัตถกรรมจักสานสู่งานหัตถศิลป์ชั้นสูง มีลักษณะงานเก่าแก่เน้นความเป็นศิลปะ มีความละเอียดสวยงาม และสามารถใช้ประโยชน์ได้จริง (ลายดอกพิกุล)	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ช่วงเวลา	ปัจจัย	ตัวแสดง	ความสัมพันธ์	สรุป
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ - มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ	พ.ศ.2526 - พ.ศ.2535 ศูนย์ได้พัฒนา รูปแบบจักสานและส่งประกวดจนได้รับรางวัล และส่งจำหน่ายที่มูลนิธิศิลปาชีพ, ร้านจิตรลดา	
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- คุณคมกฤษ บริบูรณ์ - ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ - ช่างฝีมือ	พ.ศ.2535 คุณคมกฤษ บริบูรณ์ (บุตรชาย) สืบทอดงานและดูแลพัฒนา ศูนย์ต่อ จนกลายเป็นสถานที่ให้ความรู้ และเป็นแหล่งรวบรวมช่างฝีมืองานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ ผลิตจักสานแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์เพื่อส่งออกทั้งในและต่างประเทศ และได้จดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย “เครื่องจักสานพนัสนิคม”	
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- คุณปราณี มูลผลา - คนในชุมชน	พ.ศ.2544 คุณปราณี มูลผลา ประธานชุมชนในขณะนั้น ได้ก่อตั้งกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่1 จากการรวบรวมคนในชุมชนที่ผลิตและจำหน่ายเครื่องจักสานกันอยู่แล้ว ประกอบกับการเข้ามาของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในขณะนั้น จึงได้จัดตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา	
	- ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่1	ปีพ.ศ.2549 กลุ่มเกิดแนวคิดต่อยอด นำเครื่องจักสานขนาดใหญ่ที่ได้ผลิตสะสมไว้สำหรับงานบุญกลางบ้านที่มีการเดินขบวนทุกปี มาจัดแสดงโชว์ และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ “ศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลก”	
4. สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม	- ด้านเศรษฐกิจ - ด้านสังคมและวัฒนธรรม	- ผู้ผลิต - กลุ่มจักสาน - พ่อค้าคนกลาง - ผู้ประกอบการ	รูปแบบจักสานปัจจุบัน คือ ผลิตเพื่อจำหน่าย จากผู้ผลิตที่อยู่ในครัวเรือน กลุ่มหรือศูนย์จักสาน พ่อค้าคนกลาง และตลาดร้านเครื่องจักสาน มีลักษณะขายปลีก ขายส่ง ขายหน้าร้านและช่องทางออนไลน์ โดยมีรูปแบบการผลิตเครื่องจักสาน การสาธิตขั้นตอน	ปัจจัย และ ตัวแสดงดังกล่าวเข้ามาส่งเสริมบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน จาก การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการจัดโครงการและกิจกรรม

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ช่วงเวลา	ปัจจัย	ตัวแสดง	ความสัมพันธ์	สรุป
			การผลิต พิพิธภัณฑสถานโชว์สินค้า	ที่มีการเผยแพร่ออนไลน์
			การอบรมให้ความรู้ และร้านขายสินค้า	ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน
			จักสาน	และเข้ามาลดทอนบทบาท
	- ด้านเศรษฐกิจ	- เทศบาลเมือง	หน่วยงานเข้ามาจัดโครงการและ	ความสำคัญของหัตถกรรม
	- ด้านสังคมและ	พนัสนิคม	กิจกรรม เช่น ประเพณีงานบุญ	จักสาน ผ่านปัญหาและ
	วัฒนธรรม	- มหาวิทยาลัย	กลางบ้าน จัดโดยเทศบาลเมืองพนัส	อุปสรรค ทั้งเรื่องข้อตกลง
	- ด้านการเมือง	ศิลปากร	นิคม / งานบ้านसानใจ จัดโดย	การใช้วัสดุดิบ กำลังคน
		- กระทรวง	เทศบาลเมืองพนัสนิคม ม.	รวมถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่
		วัฒนธรรม	ศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม	เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อหัตถกรรม
		- กระทรวง	กระทรวงอุดมศึกษา หน่วยบริหารและ	จักสาน
		อุดมศึกษา	จัดการทุน เป้าหมายเพื่อให้เกิดการ	
		วิทยาศาสตร์ วิจัย	ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างความ	
		และนวัตกรรม	หลากหลายของธุรกิจในระบบ	
		- หน่วยบริหาร	เศรษฐกิจชุมชน และเพิ่มการมีส่วนร่วม	
		และจัดการทุน	ร่วมของประชาชนในพื้นที่	
		ด้านการพัฒนา		
		ระดับพื้นที่		
	- ด้านเศรษฐกิจ	- ผู้ผลิต	ปัญหาและอุปสรรค	
	- ด้านสังคมและ	- ผู้ประกอบการ	- การขาดแคลนวัสดุดิบ (พื้นที่ปลูก,	
	วัฒนธรรม	- โรงงาน	การเข้ามาของโรงงาน, ข้อตกลงการนำ	
	- ด้านสิ่งแวดล้อม	อุตสาหกรรม	ไม้ไฟออกมาใช้)	
		- พ่อค้าคนกลาง	- จำนวนผู้ผลิตลดลง (การเข้ามาของ	
		- ผู้บริโภค	โรงงาน, รายได้ไม่ตอบสนองคนรุ่น	
		- คนรุ่นใหม่	ใหม่)	
			- คุณค่าและมูลค่าของจักสานลดลง	
			(ความสำคัญของงานฝีมือ, การตกลง	
			ราคาและเกณฑ์ราคาขาย)	
			- อุปสรรคจากสถานการณ์ภายนอก	
			(สถานการณ์ COVID - 19, เศรษฐกิจ	
			ปัจจุบัน, ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงของ	
			ผู้บริโภค)	

1. ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนัสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่

ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

อำเภอพนัสนิคมเป็นเมืองที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมอยู่ในทุกยุคสมัยมาอย่างยาวนาน ทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ โดยคนกลุ่มแรกที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้มีการอยู่อาศัยในรูปแบบถ้ำ เฝิงผา เนินดิน ป่าโกงกาง จนไปถึงที่ราบ ในแถบถ้ำเขาชะอางค์หายอด และโคกพนมดี หลังจากนั้นก็ได้พัฒนาเป็นเมืองในสมัยประวัติศาสตร์ก่อนสมัยราชอาณาจักรสยาม คือ เมืองพระรถ ซึ่งถือว่าเป็นเมืองขนาดใหญ่ในสมัยทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16) และเจริญสืบเนื่องมาจนถึงสมัยลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18) โดยเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมและมีการค้าทางทะเลที่รุ่งเรือง เนื่องจากมีลำน้ำไหลผ่านหลายสายที่มีลักษณะเชื่อมต่อเมืองต่าง ๆ คือ เมืองพระรถกับเมืองศรีมโหสถและเมืองพญาเร่ ได้แก่ คลองสระกลาง คลองหลวง และคลองพานทอง นอกจากนี้ยังได้รับอารยธรรมทางพุทธศาสนาที่เผยแพร่มาจากบ้านเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางซีกตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เกิดการสร้างบ้านแปลงเมือง มีการขุดคูเมือง ถมดิน สร้างกำแพงเมือง สร้างสถูปเจดีย์ โบสถ์วิหาร ตลอดจนศาสนสถาน ในเขตเมืองและบริเวณรอบเมือง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545)

ปัจจัยทางการเมือง

เป็นบทบาทที่ส่งเสริมให้เกิดการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน กล่าวคือ ในขณะนั้นกลุ่มคนลาวอาสาปากน้ำประมาณจำนวน 2,000 คน ที่นำโดยท้าวไชยอุปราชเมืองนครพนม ได้พากันอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ในปี พ.ศ. 2352 ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลุ่มคนลาวนครพนมกลุ่มนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองมหาวงศ์ เมืองสมุทรปราการ และแต่งตั้งให้ท้าวอินทพิศาล (อินทसार) บุตรคนโตของท้าวไชยเป็นปลัด (ลาว) เมืองสมุทรปราการ มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของกลุ่มคนลาวดังกล่าวซึ่งมีนามว่าลาวอาสาปากน้ำ และต่อมาเมืองพนัสนิคมได้ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2371 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โดยขณะนั้นกลุ่มลาวอาสาปากน้ำดังกล่าวได้ขอไปอยู่ที่ใหม่เนื่องจากที่คลองมหาวงศ์อยู่ไม่ค่อยสบาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกกำลังไปทำสงครามด้านเขมร โดยจะต้องลำเลียงอาหาร เสบียงอาวุธยุทโธปกรณ์ และรีพลไปเขมร โดยผ่านทางภาคตะวันออก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองบนเส้นทางเดินทัพเป็นระยะไปจนถึงชายแดนกัมพูชา เพื่อเป็นสถานีประชุมพลและดำเนินการเกี่ยวกับกองทัพ จึงได้ตั้งเมืองตามเส้นทางขึ้น 6 หัวเมือง คือ เมืองประจันตคาม เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานคร เมืองอรัญประเทศ

เมืองศรีโสภณ และแบ่งเขตแดนเมืองชลบุรีกับเมืองฉะเชิงเทรารวมกันเพื่อตั้งเป็นเมืองที่ชื่อ เมืองพนัสนิคม และได้อพยพกลุ่มลาวอาสาปากน้ำเข้ามาอยู่ที่เมืองนี้ โดยมีการตั้งเจ้านายลาวเป็นเจ้าเมือง พระราชทานยศและราชทินนามเป็น พระอินทราชา ซึ่งบางแห่งเรียกว่าพระอินทอาสา หรือ พระอินทราชา (กรมศิลปากร, 2483)

ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม

เป็นบทบาทที่ส่งเสริมให้เกิดการผสมผสานของวัฒนธรรมและถือกำเนิดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน โดยชาวลาวที่อพยพเข้ามาได้นำไม้ไผ่ที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมากมาทำงานจักสาน หลากหลายรูปแบบและมีการเผยแพร่ต่อในชุมชน นอกจากนี้จะมีคนไทยและคนลาวอาศัยอยู่ในเมืองเดียวกันแล้ว ยังมีคนจีนจากเมืองฉะเชิงเทราที่ได้อพยพเข้ามาในเมืองพนัสนิคมในสมัยปี พ.ศ.2391 อีกด้วย (ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี, 2561) ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางด้านต่าง ๆ ระหว่างคนในชุมชน โดยนำไปสู่การรวมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษกันเรื่อยมา ประเพณีต่าง ๆ จึงได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของเมืองพนัสนิคม เช่น ประเพณีบุญกลางบ้าน ประเพณีสงกรานต์สร้างน้ำหลวงพ้อด้วยการละเล่นทายโจ๊กปริศนา และงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างไทยลาว และจีน (เทศบาลเมืองพนัสนิคม, 2556) “ชาวลาวที่อพยพเข้ามา ได้นำภูมิปัญญาจักสานรูปแบบของตนเองเข้ามาสู่พื้นที่พนัสนิคม ซึ่งแต่เดิมจักสานของไทยจะเน้นความละเอียดและมีลวดลายสวยงามและของจีนจะเน้นพวกโคมต่าง ๆ ส่วนของลาวจะเน้นลักษณะเพื่อการใช้งาน ทำให้มีการผสมผสานของรูปแบบจักสาน ประกอบกับพนัสนิคมมีพื้นที่ป่าและมีเทคนิคจากภูมิปัญญาโบราณดั้งเดิมในการทำให้ไม้ไม่มีคุณภาพ จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมพนัสนิคมถึงมีภูมิปัญญาจากทั้ง 3 เชื้อชาติ” (นางหวาน (นามสมมติ), ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566)

โดยปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านการเมือง และด้านสิ่งแวดล้อม ดังกล่าว เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานได้ถือกำเนิดขึ้น และมีการเผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมืองพนัสนิคม

2. ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน

ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

เป็นบทบาทที่ส่งเสริมให้หัตถกรรมจักสานเป็นกิจกรรมและภูมิปัญญาหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดในครอบครัว รวมทั้งเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน จากการรวมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย ลาว จีน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่วัฒนธรรมระหว่างกัน หนึ่งในนั้น คือ งานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งคนในชุมชนในช่วงเวลานั้นมักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายเป็นหลัก ประกอบกับสภาพแวดล้อมของเมืองพนมเปญที่มีลักษณะเป็นป่าขนาดใหญ่มีไม้ไผ่หลากหลายชนิด ปลูกง่าย และหาง่าย โดยส่วนมากชาวลาวจะปลูกไม้ไผ่สีสุกไว้ประจำบ้านอยู่เสมอ (สมดุลย์ ทำเนา, 2552) จึงสามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบหลักของการผลิตเครื่องจักสาน รวมทั้งคนในชุมชนได้ใช้เวลาว่างจากการทำการเกษตร จึงมีการผลิตเครื่องจักสานเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน และมีการสืบสานกันต่อมาจากครอบครัวตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ และแม่ ทั้งในรูปแบบการเป็นผู้ผลิตและการทำธุรกิจร้านจักสาน ดังเช่น (นางปราณี มูลผลา, ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ทำจักสานมาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อรุ่นแม่ เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีสิ่งจูงใจให้เด็ก ๆ ได้ทำเหมือนในปัจจุบัน”

ซึ่งนอกจากได้รับการสืบสานการทำจักสานจากครอบครัว รวมทั้งประกอบกับสมัยก่อนในชุมชนไม่ค่อยมีกิจกรรมให้ได้ทำมากนักเหมือนปัจจุบัน การทำจักสานจึงได้รับความสนใจจากคนในชุมชน โดยคนในชุมชนสมัยนั้นผลิตจักสานเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ของใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทำการเกษตร และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ที่มีลักษณะไม่เน้นความละเอียดและความสวยงาม เป็นชิ้นงานที่ง่ายแต่เน้นการใช้งานจริง เช่น เข่ง ลอบ สุ่ม ไซ บุงกี ตะข่อง ตะกร้า ตะแกรง กระจาด กระบุง โดยได้ถ่ายทอดทักษะและภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้กับคนในครัวเรือนต่อไปรุ่นสู่รุ่น

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

เป็นบทบาทที่ส่งเสริมให้หัตถกรรมจักสานกลายเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน รวมทั้งกลายเป็นแหล่งค้าขายตลาดเครื่องจักสานที่สำคัญ จากเหตุการณ์ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2470 ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนได้พัฒนาและขยายเป็นวงกว้าง มีการนำเครื่องจักสานไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ ระหว่างคนในชุมชน เช่น ข้าวสาร และผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ จนนำไปสู่การ

ค้าขายด้วยเงินตรา ดังเช่น (นายบอล (นามสมมติ), ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า “สมัยก่อนจะเน้นการขายสินค้าหัตถกรรมจักสานที่เป็นของใช้ในครัวเรือนโดยตรง เช่น บุงก็ กระบุง เข่ง เป็นต้น เพื่อนำไปใช้เป็นอุปกรณ์ทำการเกษตร”

จึงเกิดเป็นแหล่งตลาดและเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ รวมทั้งแหล่งรวมของงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ ที่ได้สร้างความเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมืองพนัสนิคม ในลักษณะการรับซื้อและจำหน่ายสินค้าเครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือนของผู้ผลิตในชุมชนที่มีรูปแบบหัตถกรรมจักสานที่หลากหลาย (ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี, 2561) ดังเช่น นาง จ. (นามสมมติ) สมาชิกกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เริ่มแรกสมาชิกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายในชุมชนทำให้มีแหล่งตลาดเกิดขึ้น คนในชุมชนจึงเริ่มประกอบอาชีพค้าขาย และต่อมาเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเป็นการสร้างรายได้ จึงได้เริ่มทำจักสานเพื่อการจำหน่าย เนื่องจากได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัวและสานเป็นอยู่แล้ว”

และดังเช่น นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนผู้ผลิตในชุมชนจะผลิตเครื่องจักสานและนำออกมาจำหน่ายที่ร้านจักสานในตลาดด้วยตนเอง รวมทั้งเมื่อก่อนที่ยังไม่มีช่องทางการขนส่งหรือช่องทางการซื้อขายออนไลน์ ผู้บริโภคจะเข้ามาซื้อสินค้าที่หน้าร้านในพนัสนิคมโดยตรง”

โดยปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ ดังกล่าว เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานได้มีการเผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนาไปสู่ระบบเศรษฐกิจของชุมชน เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และสร้างอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมืองพนัสนิคม

3. ปี พ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม

ในช่วงเวลานั้นคนในชุมชนเริ่มมีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน เนื่องจากคนในชุมชนผลิตจักสานกันเป็นจำนวนมาก รวมทั้งสามารถสร้างอาชีพและรายได้จากการจักสานได้ จึงมีแนวคิดในการจัดตั้งกลุ่ม ดังนี้

ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

ในปี พ.ศ. 2521 เริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานขึ้นในตำบลพนัสนิคม คือ ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ที่ 36 ถนนอินทอาษา ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยคุณปราณี บริบูรณ์ ภรรยาของคุณจรรยา บริบูรณ์ นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองพนัสนิคมในขณะนั้น ได้รับการกิจให้รวบรวมช่างฝีมือและขึ้นงานจักสานจากไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอพนัสนิคมตามโครงการพระราชดำริ จากการศึกษาที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้จัดทำโครงการส่งเสริมและอนุรักษ์ฝีมือจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ที่มีความละเอียดอ่อนและความประณีตสวยงาม คุณปราณี จึงจัดตั้งกลุ่มขึ้นที่บ้านพักของตนเองและใช้ทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อเปิดสอนและผลิตเครื่องจักสานจนทำให้มีช่างฝีมือทั้งในพื้นที่พนัสนิคมและพื้นที่อื่น ๆ จากการเข้าร่วมฝึกการสานและได้นำไปผลิตเองในหลายจังหวัด และผู้ที่ฝีมือดีจะถูกคัดเลือกให้เป็นวิทยากรในโครงการต่อไป

ดังเช่น นายคมกฤษ บริบูรณ์ ประธานศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566) ได้กล่าวว่า

“ศูนย์นี้ตั้งขึ้นตามโครงการของมูลนิธิ เป็นการรวบรวมขึ้นงานเก่า ๆ และค้นหาช่างที่ชำนาญที่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุจำนวนประมาณ 200 กว่าคน มาเป็นผู้สอนลูกหลานในพื้นที่ ยังไม่ได้เป็นการตั้งกลุ่มแบบจริงจังและมีการทำจักสานเพื่อส่งต่อไปกับมูลนิธิ ซึ่งเครื่องจักสานจะเป็นงานที่มีลักษณะเก่าแก่และเน้นความเป็นศิลปะสวยงามที่หาได้ยากแล้วในปัจจุบัน ศูนย์นี้จึงพยายามที่จะรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมและสร้างรายได้ให้คนในชุมชนให้มีงานทำระหว่างการทำกรการเกษตร ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากงานทั่วไปในตลาดที่ส่วนมากจะทำตามคำสั่งซื้อและมีลักษณะเป็นในเชิงของชั่วคราวและของใช้ในครัวเรือนทั่วไป”

และดังเช่น นางสาวบี (นามสมมติ) ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนผลิตเพื่อส่งให้ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ของ คุณปราณี บริบูรณ์ และเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่ศูนย์ตั้งแต่รุ่นแรก ๆ ต่อมาศูนย์ศิลปาชีพเข้ามาทำโครงการค้นหาช่างที่ศูนย์และมีคน

เสนอชื่อไป จึงได้เข้าวังไปสอนร่วมกับคนในชุมชนอีกประมาณ 4 คน ต่อมาช่วงหลังป่วยจึงปล่อยมือให้รุ่นหลัง ๆ ได้ทำต่อ”

ซึ่งตัวแทนช่างฝีมือดังกล่าวที่มีความชำนาญในการสาน ได้มีการผลัดเปลี่ยนให้ช่างรุ่นต่อ ๆ ไปในชุมชนได้ทำหน้าที่แทน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากคนในชุมชนสู่คนในชุมชน

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ได้มีการยกระดับหัตถกรรมจักสานไปสู่งานหัตถศิลป์ขั้นสูงในช่วงระยะเวลาปี พ.ศ. 2521 - พ.ศ. 2525 โดยมีเจตนาที่จะอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาสำคัญของท้องถิ่นที่รวมทั้งเป็นการสร้างรายได้ให้กับช่างฝีมือในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นหลังเพื่อสืบสานไม่ให้หายไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2535 ได้มีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานอยู่เสมอเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น โดยให้มีลักษณะเป็นชิ้นงานที่มีความประณีต ละเอียด และสวยงาม รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงโดยเฉพาะลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างลายดอกพิกุล จนได้รับรางวัลจากการประกวดหลายรางวัล ซึ่งได้สร้างชื่อเสียงและการยอมรับฝีมือการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานที่มีคุณภาพในระดับประเทศ และได้มีการนำผลิตภัณฑ์ส่งจำหน่ายที่มูลนิธิศิลปาชีพ ร้านจิตรลดา เป็นต้น (ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, 2561)

จนในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา คุณคมกฤษ บริบูรณ์ ซึ่งเป็นบุตรชายของ คุณปราณี บริบูรณ์ ได้มีการสืบทอดงานและพัฒนาต่อจากเจตนารมณ์ในฐานะทายาท จนกลายเป็นศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้และเป็นแหล่งที่รวบรวมช่างฝีมือเกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ รวมทั้งได้มีการผลิตผลงานผลิตภัณฑ์จักสานที่มีคุณภาพสูงที่เน้นความประณีตและความละเอียดอ่อน โดยพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสมและตรงตามความต้องการของผู้บริโภคหลากหลายกลุ่ม พัฒนาจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศไทย และได้มีการส่งออกต่างประเทศอย่างประเทศญี่ปุ่นเรื่อยมา นอกจากนี้ คุณคมกฤษ บริบูรณ์ ได้มีการขึ้นจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย “เครื่องจักสานพนัสนิคม” ในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ที่มีลวดลายดอกพิกุลลายไทย ดอกพิกุลร่วง ดอกพิกุลดาวล้อมเดือน และดอกพิกุลลายดอกแหวน “ซึ่งเครื่องจักสานในพื้นที่อื่น ๆ มีลวดลายดอกพิกุลที่คล้ายกัน จำนวน 2 – 3 ลาย แต่ปัจจุบันทางศูนย์ได้คิดค้นและพัฒนาลวดลายดอกพิกุลเพิ่มเติมทำให้มีตัวเลือกที่เพิ่มขึ้น และในส่วนของกรวางรูปแบบดอกรวมถึงไม้ที่ใช้จะมีรูปแบบและความละเอียดที่ความแตกต่างกัน ซึ่งทำให้เครื่องจักสานมี

ความแตกต่างและคงความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่” (นาง ช. (นามสมมติ), สมาชิกศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566) ซึ่งเป็นจักสานที่ผลิตจากไม้ไผ่ที่มีทั้งรูปทรงแบบดั้งเดิมและรูปทรงแบบประยุกต์ เช่น กระเป๋า ผาซี ตะกร้า เป็นต้น โดยมีขอบเขตที่ตั้งแหล่งภูมิศาสตร์ที่อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี (ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, 2561)

การบริหารจัดการกลุ่ม แต่เดิมเป็นการค้นหาช่างที่ชำนาญมาเป็นผู้สอนการผลิตเครื่องจักสานให้แก่ลูกหลานในพื้นที่ ซึ่งยังไม่ได้เป็นการจัดตั้งกลุ่มแบบจริงจัง โดยมีสมาชิกจำนวนประมาณ 200 กว่าคน เพื่อผลิตเครื่องจักสานและส่งต่อไปกับมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ซึ่งต่อมาในปัจจุบันการบริหารจัดการกลุ่มจะมีลักษณะการรวมกลุ่มแบบจริงจัง ผลิตเครื่องจักสานร่วมกันในศูนย์และจัดจำหน่ายเพื่อให้ได้รายได้แบบประจำ โดยแบ่งผู้ผลิตออกเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) ผู้ผลิตที่ประจำอยู่ที่ศูนย์จำนวน 12 คน ทำงานเต็มเวลา 8 ชั่วโมง และมีรายได้เป็นรายวัน วันละ 300 บาท โดยที่ศูนย์จะดูแลด้านบัญชี การตลาด การออกแบบ และสมาชิกจะทำการผลิตเครื่องจักสานเองทุกขั้นตอน 2) ผู้ผลิตที่ผลิตอยู่ที่ครัวเรือน จำนวนประมาณ 60 กว่าคน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะผลิตเป็นอาชีพเสริมหรืองานอดิเรก โดยสมาชิกจะมีการแบ่งขั้นตอนการสานในแต่ละส่วนกัน เช่น การทำจักตอก การทำฐานเครื่องจักสาน และการขึ้นรูปเครื่องจักสาน ซึ่งรายได้จะแตกต่างกันตามคุณภาพการสานของผู้ผลิตแต่ละคน และอาจจะได้รับรายได้ที่น้อยกว่าผู้ผลิตที่ประจำอยู่ที่ศูนย์เล็กน้อยเนื่องจากไม่ได้เป็นการผลิตเองทุกขั้นตอน แต่ระยะเวลาในการผลิตสามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม และมีการแบ่งสัดส่วนศูนย์ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) พิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นพื้นที่แสดงงานหัตถกรรมจักสานที่มีอายุเก่าแก่ และประวัติความเป็นมาของศูนย์ รวมทั้งประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมจักสานในพื้นที่พนสนิคม โดยเป็นให้ผู้ที่สนใจได้เข้ามาศึกษาดูงานเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน 2) พื้นที่ผลิตงานจักสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สมาชิกผู้ผลิตได้สาธิตวิธีการผลิตและทำการผลิตเครื่องจักสาน และ 3) ร้านค้าจัดจำหน่าย ซึ่งเป็นพื้นที่วางสินค้าเพื่อจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคที่เข้ามาเลือกซื้อที่หน้าร้าน ดังเช่น (นายคมกฤษ บริบูรณ์, ประธานศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566) กล่าวว่า “มีคนมาศึกษาดูงานอยู่เรื่อย ๆ เป็นลักษณะกลุ่มขนาดเล็ก เช่น นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ นิสิต นักศึกษา และนักออกแบบ ซึ่งมีกิจกรรมการชมประวัติความเป็นมาและอบรมการผลิตเครื่องจักสาน โดยหวังว่าผู้ที่เข้ามาศึกษาจะสามารถนำสิ่งที่ได้จากทางศูนย์ไปปรับใช้ในด้านต่าง ๆ ได้ ซึ่งการเข้ามาของกลุ่มจะไม่ใช้ลักษณะของทัวร์ ถ้าเป็นรูปแบบทัวร์จะต้องไปที่ตลาดเก่าจักสานหรือกลุ่มจักสานที่ใหญ่ที่สุดในโลก เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กับพื้นที่อื่น ๆ ด้วย”

การดูแลผลิตภัณฑ์ แต่เดิมเป็นการผลิตเพื่อส่งให้แก่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ทั้งหมดโดยที่ไม่มีกำไร เป็นการที่ศูนย์อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ผลิตและส่งสินค้าทั้งหมดไปที่มูลนิธิ และมูลนิธิจะส่งค่าสินค้ากลับมาโดยที่ไม่มีเกณฑ์ราคาและระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งต่อมามีการส่งสินค้าให้แก่มูลนิธิในรูปแบบเพิ่มการกำหนดราคาสินค้า เนื่องจากทางศูนย์มีความต้องการเพิ่มช่องทางการขายสินค้าที่ศูนย์อีกหนึ่งช่องทาง ซึ่งสินค้าที่วางจำหน่ายอยู่ที่ศูนย์จะเป็นราคาหน้าโรงงานจึงจะไม่สามารถขึ้นราคาบ่อย ๆ ได้ รวมถึงผู้บริโภคส่วนใหญ่ที่รู้จักศูนย์อยู่แล้วจะเข้ามาเลือกซื้อสินค้าโดยตรง จึงไม่ได้มีการวางจำหน่ายที่ไหนเพิ่มเติมนอกจากส่งไปที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ และจำหน่ายที่ศูนย์โดยตรง แต่จะมีการออกร้านตามสถานที่ต่าง ๆ ร่วมด้วยเป็นบางครั้ง เช่น เซ็นทรัลชิดลม ไอคอนสยาม และคิงพาวเวอร์ โดยลักษณะของสินค้าจะเน้นการรักษาความเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่เน้นการสร้างรูปแบบและลวดลายเพื่อนำไปเสนอตามความต้องการของผู้บริโภคผ่านการประชุมร่วมกันจึงค่อยตัดสินใจรับผลิต เช่น ประเภทของเครื่องจักสาน รูปทรง ขนาด ประโยชน์การใช้งาน และงบประมาณ เป็นต้น ซึ่งส่วนมากสินค้าที่ศูนย์จะมีราคาที่สูงกว่าตลาดภายนอก เนื่องจากเน้นความเป็นศิลปะของสินค้าจึงทำให้กลุ่มลูกค้าของศูนย์และชุมชนภายนอกแตกต่างกัน โดยเป็นการกระจายรายได้ให้ครอบคลุมทุกส่วนในพื้นที่

โดยปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม อันได้แก่ การก่อตั้งศูนย์เพื่อรวบรวมช่างฝีมือและช่างงานจักสานจากไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอพนัสนิคม ตามโครงการพระราชดำริของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ อันได้แก่ การยกระดับหัตถกรรมจักสานสู่ผลิตภัณฑ์ที่เป็นงานหัตถศิลป์ชั้นสูง เพื่อผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการของตลาดมากขึ้น รวมทั้งการบริหารจัดการศูนย์และการดูแลผลิตภัณฑ์ตามเจตนารมณ์ในฐานะทายาทของประธานศูนย์ ได้ส่งผลต่อบทบาทสำคัญของการจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมจักสานขึ้นในชุมชน และได้ส่งเสริมให้ผู้ผลิตในชุมชนสามารถสร้างรายได้และสร้างอาชีพ รวมทั้งศูนย์ได้มีการพัฒนาและเติบโตขึ้นตามลำดับ

ภาพที่ 2 สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย “เครื่องจักสานพนัสนิคม” (ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, 2561)

ภาพที่ 3 ลายจักสาน (ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี, 2561)

กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1

ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 หรือศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลกชุมชนย่อยที่ 1 ตั้งอยู่ที่ 60 หมู่ 1 ตำบลพนัสนิคม อำเภอบ้านดง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชุมชนย่อยที่มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ซึ่งมีสมาชิกผู้ผลิตจากชุมชนย่อยอื่น ๆ ร่วมด้วย ได้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 และเปิดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2547 โดยเกิดจากการเข้ามาของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในช่วงเวลานั้น ที่ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคง จาก

การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ ประกอบกับคนในชุมชนมีการผลิตเครื่องจักสานกันอยู่แล้ว คุณปราณี มูลผลา ประธานชุมชนที่มีครอบครัวผลิตและจำหน่ายเครื่องจักสานมาเป็นเวลานานจึงร่วมกันกับคนในชุมชนจัดตั้งกลุ่มขึ้นที่บ้านพักของตนเองที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ โดยมี คุณปราณี มูลผลา เป็นประธานกลุ่ม โดยมีความตั้งใจอยากที่จะสืบสานและอนุรักษ์ ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน

ดังเช่น นางปราณี มูลผลา ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“จัดตั้งกลุ่มนี้เนื่องจากอยากสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไปให้คนรุ่นหลังได้ รู้จัก เนื่องจากคนในพื้นที่มีการทำจักสานกันอยู่แล้วจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม โดยมีการรวมหุ้นกับ สมาชิกคนละ 100 บาท และสมาชิกกลุ่มเป็นคนในชุมชนพหุสัณนิคมที่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ 60 - 70 ปี จำนวนประมาณ 45 คน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง จนในปี พ.ศ. 2547 จึงมีการเปิดกลุ่มอย่างเป็นทางการ โดยได้รับเกียรติจากผู้ว่าและหน่วยงานต่าง ๆ เดินทางมาเปิดงาน”

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

อำเภอพหุสัณนิคมเป็นพื้นที่แห่งวัฒนธรรมที่มีการจัดงานประเพณีบุญกลางบ้านเพื่อสืบสาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นประจำทุกปีสืบต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน โดยมีการจัดกิจกรรม ทำบุญ การละเล่นท้องถิ่น การออกร้านขายสินค้าของชุมชน รวมทั้งการแสดงเดินขบวนแห่เอ็งกอและ เครื่องจักสานขนาดใหญ่ ซึ่งทางกลุ่มมีโอกาสได้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่องหลายปี ทำให้มีเครื่องจักสาน ขนาดใหญ่สะสมไว้อยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ครุฑ กล่องข้าว บ้านจักสาน และตะกร้าสาน เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 กลุ่มจึงเกิดแนวคิดต่อยอดโดยการนำเครื่องจักสานขนาดใหญ่เหล่านี้มาจัด แสดงโชว์และเปิดเป็น “ศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลก” ที่ประกอบด้วยพื้นที่จัดแสดงเครื่องจักสาน ขนาดใหญ่และเครื่องจักสานโบราณ พื้นที่เรียนรู้และสาธิตการสานเครื่องจักสาน และพื้นที่ร้านค้าจัด จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่แล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานสามารถเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้ อีกด้วย (MGROnline, 2550)

ภาพที่ 4 ศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลก (thiteaw, 2557)

โดยมีปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม อันได้แก่ การรวมกลุ่มของผู้ผลิตในชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มจักสานร่วมกัน เจตนารมณ์ของประธานชุมชนที่อยากจะสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน และการเข้ามาของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ อันได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่และแนวคิดต่อยอดของกลุ่ม ได้ส่งผลต่อบทบาทและความสำคัญของหัตถกรรมจักสานในช่วงเวลาดังกล่าว จนเกิดการรวมกลุ่มและจัดตั้งกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน โดยมีการพัฒนาและเติบโตขึ้นตามลำดับ รวมทั้งมีการเข้ามาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในบทบาทของการร่วมก่อตั้งและการเข้ามาสนับสนุนทั้งรูปแบบเงินสนับสนุน การจัดโครงการ กิจกรรม การประชาสัมพันธ์ และการฝึกอบรมให้ความรู้จากหน่วยงาน เช่น เทศบาลเมืองพนัสนิคม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพนัสนิคม มูลนิธิศิลปะชีพ กระทรวงพาณิชย์ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมการพัฒนาชุมชน ททท. และสถาบันศิลปหัตถกรรมไทย เป็นต้น นำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มและศูนย์หัตถกรรมจักสานในพื้นที่ จนกลายเป็นแหล่งผลิต แหล่งจัดจำหน่าย แหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม

4. สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคมมีลักษณะการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นส่วนใหญ่ จากทั้งผู้ผลิตที่อยู่ในครัวเรือน กลุ่มหรือศูนย์จักสาน พ่อค้าคนกลาง และตลาดร้านเครื่องจักสาน มีทั้งรูปแบบขายปลีก ขายส่ง ขายหน้าร้าน รวมทั้งช่องทางออนไลน์ ปัจจุบันผู้ผลิตจะมีทั้งที่ทำเป็นอาชีพ

หลักและอาชีพเสริม “ส่วนมากจะทำจักสานเป็นอาชีพเสริม ปกติทำอาชีพอื่นกันอยู่แล้วหรือบางคนทำเป็นงานอดิเรกเสริมจากงานบ้าน เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และได้รายได้เพื่อช่วยเหลือครอบครัว” (นางสาว ง. (นามสมมติ), สมาชิกกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) โดยมีแหล่งผลิตและจัดจำหน่ายที่สำคัญ 3 ที่ใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 2) ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ และ 3) ตลาดจักสานหรือตลาดเก่า

ซึ่งรูปแบบของหัตถกรรมจักสานในปัจจุบันประกอบด้วย 2 รูปแบบ คือ 1) จักสานเพื่อการใช้งานทั่วไป จะมีลักษณะที่ไม่เน้นความละเอียดสวยงามมากนักแต่เน้นการใช้งานจริงในชีวิตประจำวันเพื่อทำการเกษตร การจับสัตว์น้ำ และเป็นข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตระกร้า ฝาชี กระจับปี่ ตะแกรง ทวดหนึ่งบุงกี กระจับปี่ แข่ง สุ่ม ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนการใช้งานที่ลดลงแต่ยังคงมีอยู่บ้างในบางครัวเรือน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพของคนในชุมชนที่มีการทำเกษตรและการประมงน้อยลง รวมทั้งมีการใช้วัสดุอุปกรณ์อื่นทดแทน เช่น การใช้วอนจากใยสังเคราะห์แทนการใช้สุมจักสานเพื่อจับสัตว์น้ำ การใช้ฝาชีพลาสติกแทนการใช้ฝาชีจักสาน เป็นต้น และ 2) จักสานเพื่อความสวยงามตกแต่ง จะมีลักษณะที่เน้นความละเอียดสวยงาม ความเป็นศิลปะ และประโยชน์การใช้งานตอบสนองกับความต้องการของผู้คนมากขึ้นอย่างเครื่องประดับ ของชำร่วย เพอร์นิเจอร์ ของประดับตกแต่ง เช่น กระเป๋า หมวก รองเท้า พัด ชะลอม โคมไฟ แจกัน กล่องทิชชู เคสโทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่เพิ่มเข้ามาในยุคปัจจุบันจากความคิดสร้างสรรค์ของคนในชุมชนและความต้องการของผู้บริโภคที่หลากหลายมากขึ้น

ทั้งนี้กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 มีลักษณะการขายส่งให้แก่พ่อค้าคนกลางภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ โดยจะสั่งซื้อผ่านช่องทางออนไลน์และเข้ามารับสินค้าด้วยตนเอง ดังเช่น นางปราณี มูลผลา ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“รับรายการสั่งซื้อมาจากลูกค้า และลูกค้าจะเข้ามารับสินค้าด้วยตนเอง เป็นลักษณะการขายส่งให้ลูกค้านำไปขายปลีกต่อ มีลูกค้าประจำจากหลายแห่ง เช่น ตลาดโรงเกลือ กรุงเทพ และอ่างทอง”

ในพื้นที่ตลาดจักสานหรือตลาดเก่า มีลักษณะการรับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตในชุมชนมาจัดจำหน่ายเป็นส่วนใหญ่และมีผลิตเองบ้างเป็นบางชิ้น โดยมีทั้งรูปแบบการขายปลีกและขายส่งให้แก่ผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศทั้งจากหน้าร้านและช่องทางออนไลน์ ดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“รับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตในชุมชนที่ผลิตอยู่ที่ครัวเรือน และมีการผลิตสินค้าที่เป็นรูปแบบงานฝีมือดัดแปลง เช่น นำกรงนกเขาใหญ่มาดัดแปลงเป็นโครงของโครมไฟ ซึ่งงานลักษณะนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้บริโภคจากต่างประเทศ”

ดังเช่น นายบอล (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“รับซื้อสินค้ามาจากชาวบ้านผู้ผลิตในชุมชนประมาณเดือนละครั้ง ซึ่งแต่ละพื้นที่ที่มีความถนัดในการสานที่แตกต่างกันไป ผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ผลิตเครื่องจักสานอยู่ที่ครัวเรือนเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์”

และดังเช่น นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ที่ผ่านมาเราจะเห็นเครื่องจักสานวางจำหน่ายอยู่ที่ตลาดและร้านค้าต่าง ๆ จึงไม่รู้ว่าเขาสานกันอย่างไร รับจากที่ไหนมาหรือไม่ แต่พอได้มีโอกาสลงพื้นที่จึงได้เห็นว่าเขาสานกันอยู่ที่ครัวเรือน และแต่ละชุมชนจะมีความถนัดแต่ละรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน เมื่อเห็นแบบนี้แล้วจึงทำให้เชื่อว่าทำไมเมื่อพูดถึงพนัสนิคมจึงจะต้องนึกถึงจักสาน ทำไมประเพณีงานบุญกลางบ้านจึงต้องมีการเผยแพร่ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้เห็นถึงคุณค่าว่าเรามีช่างผู้ผลิตที่มีฝีมืออยู่ในพนัสนิคม”

จักสานประเภท “ชะลอม” เป็นที่นิยมและขายดีที่สุด เช่น ชะลอมจุกและชะลอมหู ซึ่งผู้บริโภคบางคนสามารถนำไปต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า โดยการนำไปใส่ของฝากและติดโบว์สวยงาม เพื่อเป็นของฝาก ของที่ระลึก และของสังฆทาน ดังเช่น นางปราณี มูลผลา ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ช่วงนี้สินค้าจักสานประเภทชะลอมจะเป็นที่นิยมและขายดีที่สุด เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ของกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย - แปซิฟิก (APAC) ซึ่งในพื้นที่พนัสนิคมเป็นแหล่งผลิตจักสานขนาดใหญ่ จึงมีผู้บริโภคมารับซื้อสินค้าประเภทชะลอมเป็นจำนวนมากและมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติในช่วงนี้”

รูปแบบการดำเนินงานเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานของพื้นที่พนัสนิคมในปัจจุบัน ประกอบด้วย

- 1) การผลิตเครื่องจักสาน
- 2) การสาธิตวิธีการทำเครื่องจักสาน
- 3) พิพิธภัณฑสถานแสดงโชว์เครื่องจักสาน
- 4) การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสาน และ
- 5) ร้านค้าจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยมีการยกระดับผลิตภัณฑ์จักสานที่ใช้เทคนิคและรายละเอียดต่าง ๆ ให้มีความสวยงามและมีความ

หลากหลายทั้งเป็นของใช้ในชีวิตประจำวัน ของฝากและของชำร่วย ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) งานศิลปะและเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน รวมทั้งผลิตภัณฑ์งานฝีมือ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคทุกรูปแบบ เช่น ชาวบ้านในชุมชน พ่อค้าคนกลางที่นำไปจำหน่ายต่อนักท่องเที่ยว ผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน รวมทั้งผู้บริโภคต่างประเทศ ทำให้นอกจากจะมีกลุ่มผู้บริโภคในประเทศแล้ว ยังมีกลุ่มผู้บริโภครายต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น อเมริกา และทวีปยุโรป เป็นต้น

ดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“มีกลุ่มลูกค้าจากทั่วประเทศโดยเฉพาะจากภาคใต้และภาคเหนือ ซึ่งปัจจุบันซื้อขายง่ายขึ้นผ่านช่องทางออนไลน์เป็นส่วนใหญ่ และมีกลุ่มลูกค้าจากต่างประเทศ เช่น ประเทศเยอรมัน ที่ซื้อสินค้าที่มีความเป็นลักษณะเฉพาะ มีขนาดใหญ่ และเน้นความเป็นวัฒนธรรม เพื่อนำไปตกแต่งบ้าน”

และดังเช่น นายคมกฤษ บริบูรณ์ ประธานศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566) ได้กล่าวว่า

“กลุ่มลูกค้าประเทศญี่ปุ่น จะให้ความสนใจสินค้าประเภทกระเป๋าถือเป็นส่วนใหญ่”

ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

มีการจัดประเพณีงานบุญกลางบ้านและเผยแพร่เครื่องจักสานพนสนิคมที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีซึ่งปัจจุบันเป็นครั้งที่ 26 โดยเป็นความร่วมมือจากกระทรวงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี อำเภอพนสนิคม เทศบาลเมืองพนสนิคม และคนในชุมชนพนสนิคม เป็นความเชื่อในการขอบคุณบรรพบุรุษ และเป็นการสะเดาะเคราะห์ของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางเกษตรกรรมและภูมิปัญญาของคนในชุมชน โดยภายในงานประกอบด้วยกิจกรรมทำบุญเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ การออกร้านขายผลิตภัณฑ์ การแสดงเอ็งกอ การแสดงดนตรีท้องถิ่น การละเล่นทายใจ และกิจกรรมเดินขบวนแห่เครื่องจักสานขนาดใหญ่ เพื่อความเชื่อทางศาสนาให้ชุมชนมีความเจริญรุ่งเรือง รวมทั้งเป็นการสืบสานและเผยแพร่ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนพนสนิคม

ปัจจัยทางการเมือง

มีการจัดโครงการและกิจกรรมจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โครงการงานบ้านสานใจพนสนิคม และโครงการต่อยอด พันธ์เต็ด 7 ย่าน ซึ่งเป็นโครงการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้รับความสนับสนุนและความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ประกอบด้วย

กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม หน่วยบริหารและจัดการ
 ทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ เทศบาลเมืองพนัสนิคม และคนในชุมชนพนัสนิคม ในการจัดพื้นที่และ
 กิจกรรมภายในงาน ทั้งการแสดงดนตรีท้องถิ่น การออกร้านขายอาหารพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
 โดยพนัสนิคมเป็นหนึ่งในพื้นที่ 20 พื้นที่ทั่วประเทศที่ผ่านการคัดเลือก เพื่อการพัฒนาทุนทาง
 วัฒนธรรมชุมชนผ่านกลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาสังคม มีเป้าหมายกระตุ้นให้เกิดการ
 ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ สร้างย่านวัฒนธรรม สร้างพื้นที่แสดงผลงานสำหรับศิลปินและคนรุ่นใหม่
 สร้างความหลากหลายของธุรกิจในระบบเศรษฐกิจชุมชน และเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน
 ในพื้นที่ ผ่านการจัดถนนวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วย อาหาร ดนตรี ประเพณี รวมทั้งมีการขายสินค้า
 และการเผยแพร่งานหัตถกรรมจักสานที่มาจากกลุ่มของชุมชน เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่
 หลังจากการระบาดของ COVID - 19 และร่วมสืบสานวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นไม่ให้หายไป (บ้านसानใจ,
 2566)

ภาพที่ 5 ฝาชีดาวล้อมเดือน

(นางสาวปี (นามสมมติ), ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน, สัมภาษณ์ 13 มีนาคม 2566)

ทั้งนี้ปัญหาและอุปสรรคของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคมที่พบในปัจจุบัน คือ

1. ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบหลัก

เป็นปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการสาน คือ ไม้ไผ่นวล ที่ปัจจุบัน
 ค่อนข้างหายากและมีราคาสูง เนื่องจากประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 การขาดแคลนพื้นที่เพาะปลูก

เมื่อก่อนในพื้นที่พนัสนิคมจะมีไม้ไผ่บ้านเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและชาวลาวจะปลูกไม้ไผ่สีสุกไว้ประจำอยู่ที่ครัวเรือนเป็นจำนวนมาก ทำให้ในพื้นที่พนัสนิคมอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้ไผ่ คนในชุมชนทั้งไทย ลาว และจีน นำไม้ไผ่ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากไม้ไผ่เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน แลกเปลี่ยน และจัดจำหน่าย ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ในพนัสนิคมได้เปลี่ยนลักษณะการเพาะปลูกเป็นสวนยางและสวนยูคาลิปตัสเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและโรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น ทำให้ไม้ไผ่มีจำนวนลดน้อยลง ขาดแคลนพื้นที่ในการเพาะปลูก และไม่มีการปลูกทดแทน จึงจำเป็นที่จะต้องหาวัตถุดิบจากพื้นที่อื่น ๆ มาเพื่อใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน เช่น จากอำเภอบ่อทองและจังหวัดปราจีนบุรี ดังเช่น นางปราณี มูลผลา, ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนมีไม้ไผ่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจำนวนมากและคนในชุมชนปลูกกันเป็นปกติ ทั้งไม้ไผ่บ้านและไม้ไผ่สีสุก”

และดังเช่น (นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ไม้ไผ่นวลส่วนมากจะนำมาจากป่าสงวน เมื่อก่อนมีเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่ปัจจุบันบ้านเมืองเจริญขึ้นทำให้มีการตัดทิ้งและปรับเปลี่ยนพืชผลทางการเกษตรที่ปลูก ส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจะเป็นพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ไม้ไผ่นวล ซึ่งจะมีความกรอบไม่เหมาะแก่การนำมาสาน ทำให้ไม้ไผ่ปัจจุบันมีราคาสูงและสินค้าเครื่องจักสานบางประเภทก็มีราคาสูงตาม”

1.2 การใช้ไม้ไผ่ของโรงงานอุตสาหกรรม

จากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรี คือ โรงงานผลิตไม้จิ้มฟันที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอศรีราชา ซึ่งได้มีการใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตและรับซื้อจากแหล่งเดียวกันกับผู้ผลิตจักสาน ทำให้จำนวนไม้ไผ่ที่รับซื้อมาเพื่อผลิตเครื่องจักสานนั้นลดน้อยลง ดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ส่วนมากใช้ไม้ไผ่นวลในการผลิตเนื่องจากมีความยืดหยุ่น ละเอียดย่อน ลอกตอกง่าย และเหมาะแก่การสาน ซึ่งเมื่อก่อนปลูกง่ายและมีพื้นที่ปลูกในพนัสนิคม ต่อมาได้มีการรับซื้อที่อำเภอ

บ่อทอง และปัจจุบันได้มีการรับซื้อจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดปราจีนบุรี แต่เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมผลิตไม้จิ้มฟันเข้ามาและใช้วัตถุดิบเดียวกัน จึงเกิดผลกระทบจากการนำไม้ไผ่บางส่วนไปให้โรงงานเพื่อผลิตไม้จิ้มฟัน ไม้ไผ่จึงหายากและมีราคาสูงในปัจจุบัน”

1.3 ปัญหาข้อตกลงการนำไม้ไผ่ออกมาจากพื้นที่

ไม้ไผ่หวล เป็นพันธุ์ไม้ไผ่ที่ต้องมีการปลูกในพื้นที่ที่เหมาะสม คือ พื้นที่ป่า เนื่องจากมีลักษณะการเรียงตัวสูงติดต่อกัน ทำให้ไม้ไผ่ชนิดนี้มีข้อที่ยาวและสามารถลอกตอกออกมาได้ยาวรวมทั้งเนื้อของไม้ไผ่มีความยืดหยุ่น ไม้แห้งกรอบ เหมาะแก่การนำมาสาน ซึ่งปัจจุบันไม้ไผ่หวลมีการเพาะปลูกอยู่ในพื้นที่ป่าสงวน โดยวิธีการนำไม้ไผ่ออกมาจากพื้นที่เพื่อใช้ในการสานเป็นการเข้าไปตัดออกมาใช้ในเชิงลักลอบ หรือบางครั้งก็ติดปัญหาการนำไม้ไผ่ออกมาใช้กับกรมป่าไม้ ซึ่งยังไม่มีวิธีการและหลักเกณฑ์ในการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ที่ถูกต้องแน่ชัด ดังเช่น นายชัย (นามสมมติ) ปราชญ์ชุมชน (สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2566) ได้กล่าวว่า

“มีปัญหาเรื่องความถูกต้องของการนำไม้ไผ่ออกมาจากพื้นที่สงวน ซึ่งไม้ไผ่หวลไม่เหมือนไม้ไผ่เลี้ยงทั่วไป จะต้องปลูกในพื้นที่ที่เหมาะสม เช่น พื้นที่ป่า แต่ปัจจุบันยังไม่มีกระบวนการจัดการที่เหมาะสม เมื่อมีคนเข้าไปตัดเพื่อใช้งานก็จะกลายเป็นการลักลอบและติดปัญหา”

และดังเช่น นายซี (นามสมมติ) ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบในช่วง 4 - 5 ปีนี้ ส่วนใหญ่คนที่นำมาขายจะตัดไม้ไผ่มาจากที่อื่น เช่น เขาใหญ่ ปราจีนบุรี ซึ่งปัจจุบันหายาก ถ้าไม้ไผ่รอบไหนแก่เกินไปจะทำให้ลอกยากและเส้นตอกแตก หรืออ่อนเกินไปก็จะมีลักษณะที่อม้วน ซึ่งบางครั้งรับซื้อมาก็ไม่สามารถใช้งานได้และมีราคาแพง”

2. ปัญหาจำนวนผู้ผลิตลดลง

เป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นวัยผู้สูงอายุ และขาดคนรุ่นใหม่สืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน เนื่องจากประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 รายได้ไม่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่

ปัจจุบันผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นวัยผู้สูงอายุที่ใช้เวลาว่างจากการเกษียณหรือจากการทำอาชีพอื่นให้เกิดประโยชน์และเกิดรายได้ในลักษณะของอาชีพเสริมและงานอดิเรก รวมทั้งเป็นช่างฝีมือเก่าแก่ที่ผลิตเครื่องจักสานมาเป็นเวลานาน ผู้ผลิตที่เป็นคนรุ่นใหม่จะมีจำนวนน้อย เนื่องจากการผลิตเครื่องจักสานใช้ระยะเวลาค่อนข้างนานและรายได้จากการผลิตน้อย ทำให้ไม่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ในยุคปัจจุบัน ดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ปัจจุบันร้านค้าต้องเข้าไปหาผู้ผลิตเองเพื่อรับซื้อสินค้ามาจำหน่ายที่ร้าน เนื่องจากมีผู้ผลิตน้อยและส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ ไม่มีรุ่นลูกหลานอยากที่จะสืบทอดเพราะรายได้ไม่ค่อยคุ้มค่า”

และดังเช่น นายบอล (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ปัจจุบันเริ่มหาสินค้ามาจำหน่ายที่ร้านยาก เนื่องจากผู้ผลิตมีอายุมากขึ้น มีจำนวนลดน้อยลงเรื่อย ๆ และไม่มีคนสืบทอด ซึ่งการผลิตเครื่องจักสานจะต้องลงทุนทั้งวัตถุดิบ ฝีมือ และระยะเวลา สินค้าบางชิ้นใช้ระยะเวลาหลายอาทิตย์หรือหลายเดือนทำให้ไม่คุ้มค่ากับรายได้ และบางครั้งที่ร้านไม่สามารถรับรายการสั่งซื้อที่มีจำนวนมากได้ เนื่องจากผู้ผลิตเป็นผู้สูงอายุผลิตสินค้าได้ไม่ทันเวลา”

และดังเช่น นางปราณี มุลผลา ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“มีผู้ผลิตจำนวนน้อย สินค้าใช้เวลาในการผลิตค่อนข้างนาน และได้กำไรไม่เยอะ ในส่วนของรายได้หากกรณีผู้สูงอายุที่ทำเป็นงานอดิเรกหรืองานเสริมจะรายได้เพียงพอเนื่องจากใช้เวลาว่างในการหารายได้ หากเป็นกรณีคนรุ่นใหม่ที่ต้องการผลิตเครื่องจักสานเพื่อหาเลี้ยงชีพจะไม่ค่อยเพียงพอต่อการดำรงชีพ เช่น รายได้วันละ 100 - 200 บาท คนรุ่นใหม่จึงไม่ค่อยมีคนสนใจ”

2.2 การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม

การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่พนัสนิคม ทำให้คนรุ่นใหม่เลือกที่จะเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากรายได้ตอบสนองความต้องการและสามารถเลี้ยงชีพได้มากกว่า ซึ่งทำให้ขาดความสนใจที่จะสืบสานหรือเข้ามาเป็นผู้ผลิตเครื่องจักสาน ดังเช่น

นายบอล (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เมื่อพูดถึงงานจักสานคนส่วนใหญ่ยังมองเป็นภาพของสินค้าที่ไม่มีมูลค่าและราคาถูก ทำให้ราคาของงานจักสานค่อนข้างถูก ซึ่งเมื่อเทียบราคาสินค้า 1 ชิ้นต่อระยะเวลาที่ใช้ในการสานทั้งวัน จะได้รายได้วันละประมาณ 300 – 400 บาท ซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงทำให้ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่เลือกที่จะสืบสานต่อ ทำให้ผู้ผลิตมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อย ๆ และการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่ทำให้คิดว่าการไปทำงานโรงงานอาจสบายและมีรายได้มากกว่าการเป็นผู้ผลิตเครื่องจักสาน”

3. คุณค่าและมูลค่าของหัตถกรรมจักสานถูกลดลง

เป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยผู้คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับคุณค่าและมูลค่าของงานฝีมือ ทำให้คุณค่าและมูลค่าของหัตถกรรมจักสานถูกลดลงเนื่องจากประเด็นดังต่อไปนี้

3.1 ผู้คนไม่ให้ความสำคัญของงานฝีมือ

การผลิตงานหัตถกรรมหรือเครื่องจักสานแต่ละชิ้นจะต้องใช้ระยะเวลาในการผลิตค่อนข้างนาน รวมถึงใช้ความละเอียด ความประณีต และใช้ทักษะที่จะต้องมีการฝึกฝนมาเป็นเวลานาน ซึ่งปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่มีมุมมองต่องานฝีมือว่ามีราคาถูก โดยปัญหาดังกล่าวส่งผลให้การตกลงราคาซื้อขายทั้งระหว่างร้านค้าและผู้ผลิตหรือระหว่างร้านค้าและผู้บริโภคนั้นมีข้อตกลงที่ไม่ตรงกัน ไม่มีเกณฑ์ราคาที่เป็นมาตรฐาน และเกิดการต่อรองและการกดราคาของสินค้า ดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“มีปัญหาของระบบพ่อค้าคนกลาง โดยผู้ผลิตที่ผลิตสินค้าเพื่อนำส่งร้านจักสานในตลาดเก่ามีผู้กำหนดราคาสินค้า คือ พ่อค้าคนกลางหรือผู้รับซื้อ ซึ่งบางครั้งผู้รับซื้อจะรับซื้อสินค้าในมุมมองที่เป็นประโยชน์ต่อร้านและคิดว่าร้านจะสามารถขายได้ เช่น หากต้นทุนสูง สินค้าจะขายยาก แต่ขาดการพิจารณาถึงมุมมองรายได้ของผู้ผลิต ส่งผลให้เกิดปัญหาในการกำหนดราคาสินค้า มีการกดราคาซื้อเพื่อต้นทุนที่ถูกลง”

และดังเช่น นางสาวเอ (นามสมมติ) ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2566) กล่าวว่า

“ลูกค้าที่มาสั่งซื้อบางคนมีการแรงงานและกำหนดราคาซื้อที่ถูกจนเกินไป จึงไม่สะดวกที่จะผลิต ทำให้บางครั้งคุณค่าของงานหัตถกรรมนั้นหายไป ซึ่งในการผลิตเครื่องจักสานแต่ละชิ้นจะต้องใช้เวลานานและมีหลายกระบวนการ เช่น การเผาไม้ เหลาไม้ ขุดไม้ การย้อมสี การสาน และการประกอบชิ้นส่วนเป็นเครื่องจักสาน”

4. อุปสรรคจากสถานการณ์ภายนอก

เป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม โดยจากสถานการณ์เศรษฐกิจและสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผ่านมา รวมทั้งค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค ที่มีการซื้อสินค้าลดลง ร้านค้ารับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตลดลง และผู้บริโภคเปลี่ยนไปใช้สินค้าชนิดอื่นแทนการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน ส่งผลให้ผู้ผลิตและร้านค้าได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนรายได้ เนื่องจากประเด็นดังต่อไปนี้

4.1 ผู้บริโภคลดน้อยลงจากสถานการณ์ COVID – 19

จากสถานการณ์เศรษฐกิจและสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผ่านมา ที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของประชาชน ทำให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าลดลง เนื่องจากต้องพิจารณาถึงการใช้จ่ายอย่างประหยัด รวมทั้งกลุ่มหรือศูนย์จักสานไม่สามารถเปิดรับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานหรือนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ เนื่องจากสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผู้คนไม่ค่อยได้ออกจากบ้านและมีการปิดประเทศ จึงส่งผลให้ผู้ผลิตและร้านค้าจักสานได้รับผลกระทบจากรายได้ที่ลดลง ดังเช่น นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ได้รับผลกระทบจากโควิดในช่วงแรกค่อนข้างหนักเนื่องจากยังปรับตัวไม่ได้ แต่ผู้ผลิตจะได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากผลิตสินค้าเพื่อส่งให้ร้านค้าแต่ร้านค้าไม่สามารถรับซื้อมาเก็บไว้เป็นจำนวนมากได้ ไม่มีผู้บริโภค ซึ่งในช่วงนั้นมีบางร้านที่หยุดการรับซื้อจากผู้ผลิตไป แต่หลังจากนั้นเริ่มปรับตัวได้บ้างเรื่อย ๆ”

และดังเช่น นางหวาน (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ได้รับผลกระทบในเรื่องของการจัดโครงการและกิจกรรม การขายสินค้า และการรับซื้อจากพ่อค้าคนกลาง ทำให้มีผู้ผลิตบางส่วนไม่สามารถปรับตัวได้ เลิกผลิตจักสานและไปหาประกอบอาชีพอื่นแทน

และดังเช่น นางปราณี มุลผลา ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“ในส่วนของกลุ่มได้ถูกปิดชั่วคราวเป็นระยะเวลา 2 เดือน ทำให้ขาดแคลนรายได้ เนื่องจากก่อนหน้านี้จะมีคณานักท่องเที่ยวเข้ามาดูงานที่กลุ่มเป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันคณานักท่องเที่ยวเริ่มกลับเข้ามาแล้วแต่จำนวนยังไม่เท่าเดิม”

4.2 วัตถุดิบและสินค้าราคาสูงขึ้นจากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน

จากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันที่ของต่าง ๆ มีราคาสูงขึ้นและวัตถุดิบขึ้นราคา ทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถซื้อสินค้าหัตถกรรมจักสานบ่อยได้เท่าเดิม มีจำนวนการซื้อที่ลดลง ส่งผลให้ผู้ผลิตจักสาน กลุ่มจักสาน และร้านค้า มีรายได้ที่ลดลง ดังเช่น นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนสนิม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“เศรษฐกิจปัจจุบันค่อนข้างแย่ ผู้คนมีการใช้จ่ายที่ประหยัดและใช้สินค้านานขึ้น จึงทำให้ไม่สามารถซื้อสินค้าได้บ่อยเท่าเดิมและชะลอการซื้อของเพิ่ม เมื่อผู้บริโภคซื้อสินค้าน้อยลง ผู้รับซื้อจึงมีการรับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตในชุมชนน้อยลง เนื่องจากไม่สามารถนำสินค้ามาเก็บไว้เป็นจำนวนมากได้ หากนำมาเก็บไว้สินค้าเสี่ยงต่อการถูกมอดกินและส่งผลให้ขาดทุน”

4.3 ผู้บริโภคเลือกซื้อสินค้าจากพลาสติกแทนการซื้อสินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน

ปัจจุบันสินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบที่เป็นพลาสติกได้เข้ามามีอิทธิพลและเป็นอีกตัวเลือกหนึ่งของการเลือกซื้อและเลือกใช้สินค้าของผู้คน เนื่องจากมีลักษณะที่คงทน ทนทานต่อสภาพอากาศ น้ำหนักเบา ราคาถูก และมีรูปแบบให้เลือกหลากหลาย จึงนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือน เฟอร์นิเจอร์ เครื่องมือทางการเกษตร และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น ตระกร้า ภาชนะใส่ของ กระเป๋า หมวก รองเท้า โตะ เก้าอี้ กระบุง กระจาด บั้งกี ลอบ เป็นต้น โดยทดแทนการใช้สินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบจากธรรมชาติอย่างไม้ไผ่ ทำให้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสานเป็นตัวเลือกที่คนส่วนใหญ่เลือกซื้อและเลือกใช้น้อยลง ส่งผลต่อรายได้ของผู้ผลิตและผู้ประกอบการจักสาน รวมทั้งเป็นการลดบทบาทความสำคัญของงานหัตถกรรมจักสาน

การแก้ไขปัญหาและการปรับตัว

ปัจจุบันมีปัจจัยทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนสนิม จากการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการจัดโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญา

หัตถกรรมจักสาน ทำให้งานหัตถกรรมจักสานได้รับการประชาสัมพันธ์และเป็นที่น่าสนใจของผู้คนมากขึ้น รวมทั้งปัจจัยทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่เข้ามาลดทอนบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม ผ่านปัญหาและอุปสรรค จากการขาดแคลนวัตถุดิบหลักในการสาน ข้อยกตกลงในการใช้วัตถุดิบ กำลังคนที่ลดลง รวมถึงสถานการณ์ภายนอกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อหัตถกรรมจักสาน ทำให้มีการผลิตเครื่องจักสานน้อยลงและส่งผลกระทบต่อรายได้ของคนในชุมชน ดังนั้นควรมีการแก้ไขและการปรับตัวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยจากการศึกษาจากการถอดบทเรียนของชุมชนจึงได้รวบรวมความเห็นจากผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 5 กลุ่มและผู้วิจัย ดังนี้

1. การสร้างข้อตกลงร่วมกันในการนำวัตถุดิบออกมาใช้

ได้รวบรวมความคิดเห็นจากปราชญ์ชุมชนและผู้วิจัย ซึ่งเป็นการแก้ไขตั้งแต่ต้นน้ำของปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบอย่างไม่ไผ่นวล ที่ปัจจุบันมีจำนวนน้อยและมีราคาแพง โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการนำไม้ไผ่จากพื้นที่สงวนออกมาใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1.1 การขึ้นทะเบียนผู้ผลิต

เพื่อให้ทราบถึงจำนวนผู้ผลิตที่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ไม้ไผ่ในการผลิตเครื่องจักสาน ทั้งนี้จะต้องมีการสร้างข้อบัญญัติและข้อกำหนดต่าง ๆ เพื่อประกอบการดำเนินงานอย่างถูกต้อง

1.2 การปลูกไม้ไผ่นวลทดแทน

ซึ่งจะต้องมีการศึกษาพื้นที่ในการเพาะปลูกและศึกษาพันธุ์ของไม้ไผ่โดยผู้เชี่ยวชาญ โดยอาจร่วมดำเนินงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอพนัสนิคม เทศบาลเมืองพนัสนิคม สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ มหาวิทยาลัยบูรพาและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.3 การสร้างความเข้าใจในพื้นที่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ทั้งผู้ผลิตและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ เกี่ยวกับการคำนึงถึงระบบนิเวศของไม้ไผ่ เช่น สภาพอากาศที่เพาะปลูก ขนาดการเติบโตของไม้ไผ่ คุณภาพของไม้ไผ่ และสภาพแวดล้อม เป็นต้น โดยการจัดอบรมให้ความรู้ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความคุ้มค่าที่สุด รวมทั้งลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบจากการนำไม้ไผ่ออกมาใช้จักสานได้อย่างถูกต้อง

2. การรักษาจำนวนผู้ผลิตในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวนผู้ผลิตในอนาคต

ได้รวบรวมความเห็นจากผู้ผลิตที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน ตัวแทนกลุ่มจักสาน ประชาชน ชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ โดยเป็นการเปิดโอกาสและช่องทางการทำจักสานให้แก่ผู้ผลิต สนับสนุนให้ผู้ผลิตสามารถผลิตงานจักสานได้อย่างสะดวกและมีความต่อเนื่อง จากการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ วัสดุุดิบและอุปกรณ์การผลิต รวมถึงให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเงิน การออกแบบ และการตลาด ด้วยวิธีการ

2.1 นำระบบโรงงานมาปรับใช้กับกระบวนการผลิต

ซึ่งเป็นการกระจายหน้าที่คนละส่วนจากกระบวนการผลิตที่แต่ละคนมีความถนัดและมีเทคนิคที่แตกต่างกัน

2.2 การแบ่งผู้ผลิตทั้งที่ประจำอยู่ที่กลุ่มและผลิตอยู่ที่ครัวเรือน

เพื่อเป็นช่องทางอาชีพให้แก่ผู้ผลิตทุกรูปแบบทั้งอาชีพหลัก อาชีพเสริม และงานอดิเรก

2.3 เน้นให้ความสำคัญกับสมาชิกและผู้ผลิตเป็นหลัก

ให้สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและบริหารงานเองได้ โดยจะต้องรู้จักสินค้าของตนเอง รู้ที่มาที่ไปของสินค้า ข้อเสนอแนะของลูกค้า รวมถึงรู้ปัญหาของวัสดุุดิบและกระบวนการผลิต เป็นต้น เพื่อให้สามารถทำการผลิตงานจักสานได้อย่างต่อเนื่อง

2.4 การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสานให้แก่ผู้ผลิตและคนในชุมชน

โดยการสอนและการเผยแพร่จักสานในมุมมองที่ไม่ได้เน้นเรื่องรายได้เป็นหลัก แต่เน้นการใช้เวลาว่างหรือช่วงการเปลี่ยนผ่านเพื่อหาอาชีพอื่นที่รายได้ตรงตามความต้องการมากกว่า โดยให้จักสานเป็นอาชีพหรือทักษะความสามารถอีกทางเลือกหนึ่งที่เคยได้สืบสานในอดีตและสามารถนำมาทำเป็นอาชีพได้ ซึ่งเป็นอาชีพที่สามารถยืดหยุ่นเวลาในการทำงานและสามารถมีเวลาไปทำอย่างอื่นได้ เช่น รับส่งลูก ดูแลพ่อแม่ เป็นต้น

2.5 การร่วมมือกับภาคการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

เช่น โรงเรียนในเขตพื้นที่ที่ปกติจะมีหลักสูตรสอนการทำจักสานอยู่แล้วให้มีการต่อยอดและให้ความสำคัญกับนักเรียนเหล่านี้ โดยการจัดการประกวดเพื่อมอบรางวัล รวมถึงการให้ทุนการศึกษาซึ่งเป็นการสนับสนุนเต็มรูปแบบ เพื่อที่เด็กรุ่นใหม่เหล่านี้ได้เห็นถึงความสำคัญของการทำจักสานว่ามีอนาคตและมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร เกิดความภาคภูมิใจและอยากที่จะสืบสาน

ต่อไปด้วยตัวของเขาเองอย่างแท้จริง นำไปสู่การแก้ปัญหาจำนวนผู้ผลิตที่ลดลงโดยการรักษาผู้ผลิตที่มีอยู่ในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวนผู้ผลิตจากเยาวชนและคนในชุมชน

3. การสร้างคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน

ได้รวบรวมความเห็นจาก ตัวแทนกลุ่มจักสาน ผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน และปราชญ์ชุมชน เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าของงานฝีมือ โดยนำความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ มาปรับใช้กับสินค้าจักสานแบบดั้งเดิมเพื่อต่อยอดเป็นรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายและตอบโจทย์กับความต้องการในปัจจุบัน โดยยังคงความเป็นสินค้าท้องถิ่นที่สะท้อนถึง ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เน้นการสร้างชุมชนและเล่าเรื่องความเป็นชุมชนที่ผู้คนอยากเข้ามาสนับสนุน และเลือกซื้อสินค้าเนื่องจากความต้องการที่แท้จริง เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ในทุกส่วนให้สามารถส่งเสริมซึ่งกันและกันทั้งการท่องเที่ยว อาหาร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ด้วยวิธีการ คือ

3.1 เพิ่มรูปแบบการใช้งาน

โดยเพิ่มเป็นเครื่องจักสานเพื่อการตกแต่ง เช่น โคมไฟ แผ่นรองจาน แผ่นรองแก้ว กระเป๋า หมวก เป็นต้น

3.2 การตระหนักถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน

ตระหนักว่าเป็นงานฝีมือที่มีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน ใช้ระยะเวลาอันยาวนาน ใช้การสั่งสมประสบการณ์ และฝีมือของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นผลให้เมื่อผู้ผลิตตั้งราคาขายสินค้าให้ตั้งในราคาที่เหมาะสมและไม่ควรตั้งในราคาต่ำจนเกินไป และในฐานะผู้บริโภคหรือผู้รับซื้อจะต้องมีการตระหนักถึงความสำคัญของผู้ผลิตและสินค้าเช่นเดียวกัน

3.3 การสนับสนุนผู้ผลิตและงานหัตถกรรมจักสาน

สนับสนุนผ่านการจัดโครงการและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการถนนวัฒนธรรม การออกร้านผลิตภัณฑ์ชุมชน การประกวดผู้ผลิตจักสานประเภทต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสนับสนุน การชื่นชมผลงาน และเชิดชูบุคคลที่มีศักยภาพในพื้นที่ เป็นการสร้างชื่อเสียง คุณค่า และความมีเกียรติของผู้ผลิต ให้สามารถต่อยอดต่อไปได้ซึ่งหากมีคนมองเห็นมากขึ้นจะทำให้เกิดการจ้างงานมากขึ้นตามไปด้วย รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญของงานหัตถกรรมจักสานในพหุสัณนิคม จากการจัดทำเนียบประวัติข้อมูลเกี่ยวกับสุดยอดผู้ผลิตจักสานประเภทต่าง ๆ เช่น ชะลอม กระเป๋า ผาซี เป็นต้น

3.4 การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นอย่างต่อเนื่อง

หน่วยงานภาคการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมและสมดุลกัน ซึ่งจากที่กล่าวไปข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและมูลค่าของงานหัตถกรรมจักสาน เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองว่างานหัตถกรรมจักสานเป็นงานที่ใช้ทักษะเทคนิค และเวลา ของแต่ละบุคคลและแต่ละชิ้นงาน ดังนั้นควรมีการกำหนดเกณฑ์ราคาของสินค้าอย่างเหมาะสมและไม่ควรลดคุณค่าและมูลค่าของงานนั้น ๆ

4. การปรับตัวจากสถานการณ์ภายนอก

ได้รวบรวมความเห็นจาก ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานและผู้วิจัย โดยเป็นการปรับตัวจากสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผ่านมาและสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน รวมทั้งการปรับตัวกับค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค ที่ส่งผลต่อรายได้ของผู้ผลิตและผู้ประกอบการจักสาน คือ

4.1 การปรับเปลี่ยนและวางแผนการดำเนินงาน

ผู้ผลิตและผู้ประกอบการจักสานปรับเปลี่ยนและวางแผนการดำเนินงานรูปแบบใหม่ให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ผู้ประกอบการร้านจักสานใช้วิธีการทยอยรับสินค้าจากผู้ผลิตมาขายที่ร้าน เพื่อเป็นการไม่เก็บสินค้าไว้จำนวนมากเกินไปและขณะเดียวกันเป็นการช่วยเหลือเยียวยาผู้ผลิตไม่ให้ขาดแคลนรายได้

4.2 ปรับเปลี่ยนมุมมองการผลิตงานหัตถกรรมจักสาน

สำหรับผู้ที่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นในช่วงที่สถานการณ์ COVID – 19 ระบาดหนักจนถึงปัจจุบันแม้สถานการณ์จะดีขึ้นแล้วแต่ก็ไม่สามารถกลับมาทำอาชีพจักสานได้เหมือนเดิม ควรมีการปรับเปลี่ยนมุมมองที่อย่างน้อยสามารถนำอาชีพจักสานมาเป็นอาชีพเสริมได้อีกทางเลือกหนึ่งควบคู่กันไป

นอกจากนี้การปรับตัวจากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันที่ผู้คนเริ่มใช้จ่ายน้อยลง ทำให้ผู้บริโภคเพิ่มระยะเวลาการใช้สินค้าหรือเข้ามาเลือกซื้อสินค้าน้อยลง ซึ่งสามารถปรับตัวได้โดยการเพิ่มตัวเลือกรูปแบบสินค้าและต่อยอดให้มีประโยชน์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การนำตระกร้ามาทำเป็นโคมไฟ การนำชะลอมมาทำเป็นของชำร่วย และการนำจักสานมาทำเป็นของตกแต่งบ้าน เป็นต้น

4.3 วรรณคดีการใช้พลาสติกจากการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งผู้ผลิต ผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน คนในชุมชน และอาจร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอพนัสนิคมและเทศบาลเมืองพนัสนิคม ร่วมกันจัดโครงการและกิจกรรมวรรณคดีการใช้พลาสติกจากการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสานทดแทน เนื่องจากขยะพลาสติกเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อมสำคัญที่กำลังส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ หากมีการใช้ในจำนวนมากจะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเพิ่มโอกาสการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และอนุรักษ์งานจักสานไม่ให้สูญหายไป จึงควรมีการวรรณคดีการใช้สินค้าจากพลาสติกและปรับเปลี่ยนมาใช้สินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบจากพืชแทน คือ สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ เช่น กระดัง ตะกร้า ชะลอม สุ่มไก่ กระติบข้าว ซึ่งสินค้าจากไม้ไผ่เหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทในการดำรงชีวิตของคนในยุคปัจจุบันเพื่อลดการใช้พลาสติกได้เป็นอย่างดี ด้วยวิธีการ ดังนี้ 1) เริ่มต้นจากร้านค้าในชุมชนให้ลดการใช้ถุงพลาสติกในการจำหน่ายสินค้า 2) จัดกิจกรรม “งดพลาสติกแลกคูปอง” โดยหากผู้บริโภคหรือคนในชุมชนนำภาชนะที่ผลิตจากจักสานมาใช้สินค้าจากร้านค้า จะได้รับคูปองสะสมเพื่อแลกรางวัล โดยอาจร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการสนับสนุนของรางวัลให้แก่ผู้บริโภคหรือคนในชุมชน 3) ลดจำนวนถังขยะในชุมชน 4) ประชาสัมพันธ์ถึงข้อดีของการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสานและข้อเสียจากการใช้พลาสติกผ่านการอบรมให้ความรู้คนในชุมชน

เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเชิงธุรกิจและหัตถกรรมจักสานชาวบ้าน หัตถกรรมจักสานเชิงธุรกิจ

ปัจจุบันงานหัตถกรรมจักสานเชิงธุรกิจในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม จะมีลักษณะการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งในด้านบัญชี การออกแบบ การตลาด และการประชาสัมพันธ์ โดยมีลักษณะสินค้าที่มีความปราณีต สวยงาม เน้นความเป็นงานศิลปะ และผลิตโดยยึดการทำงานแบบคงความรักษาภูมิปัญญาที่เน้นการสร้างรูปแบบและลวดลายนำไปเสนอลูกค้าตามความต้องการของลูกค้า เช่น ลูกค้ากำหนดประเภท ขนาด รูปทรง การใช้งาน และช่วงราคา ซึ่งจะไม่ใช่ลักษณะการไปรับรายการสั่งซื้อมาจากลูกค้าเพื่อนำมาผลิต แต่จะเป็นการประชุมร่วมกับลูกค้าและสมาชิกผู้ผลิตว่าสามารถผลิตในราคาและต้นทุนนั้น ๆ ได้หรือไม่ ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้ผลิตที่ประจำอยู่ที่กลุ่มจะมีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนในรูปแบบของค่าจ้างรายวัน และมีการออกงานแสดงสินค้าที่ห้างสรรพสินค้าเป็นบางครั้ง เป็นพื้นที่การเรียนรู้เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานให้กับหน่วยงานต่าง ๆ นิสิต นักศึกษา แต่จะ

ไม่ใช่รูปแบบคณะทัวร์ แต่จะเปิดให้เข้ามาเรียนรู้แบบไม่เสียค่าใช้จ่ายเท่านั้น รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มตลาดทั้งในและต่างประเทศที่ให้ความสนใจสินค้า เช่น ประเทศญี่ปุ่น สินค้าที่เป็นที่นิยม คือ กระเป๋าสานถือลายดอกพิกุล

หัตถกรรมจักสานชาวบ้าน

ปัจจุบันงานหัตถกรรมชาวบ้าน จะมีลักษณะที่คนในชุมชนผลิตอยู่ที่ครัวเรือนของตนเองและไปรับรายการสั่งซื้อมาเพื่อผลิตนำส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางหรือขายเอง เช่น ร้านจักสานในตลาดเก่า ร้านค้าในวัดหลวงพ่อโสธร และส่งร้านอื่น ๆ นอกพื้นที่ เป็นต้น มีทั้งของใช้ในชีวิตประจำวันและของชำร่วย นอกจากนี้ผู้ผลิตรูปแบบดังกล่าวอาจมีการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในฐานะของช่างฝีมือ โดยสินค้าที่เป็นที่นิยม คือ ฝาชี ชะลอม เป็นต้น โดยรายได้ของผู้ผลิตจะมีความไม่แน่นอน เนื่องจากขึ้นอยู่กับรายการสั่งซื้อในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

โดยจุดเชื่อมโยงของทั้ง 2 รูปแบบ คือ ทั้ง 2 รูปแบบได้ให้ความสำคัญในเรื่องการอนุรักษ์และการเผยแพร่วัฒนธรรม รวมทั้งเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ทั้งนี้มีความแตกต่างในเรื่องของกลุ่มตลาดที่ซื้อสินค้าและราคาสินค้าที่แตกต่างกัน โดยส่วนมากสินค้าจากหัตถกรรมจักสานเชิงธุรกิจจะมีราคาที่สูงกว่าเครื่องจักสานตลาดภายนอก เนื่องจากเน้นความละเอียดในการสานและคุณภาพของวัตถุดิบที่ใช้ จึงทำให้มีกลุ่มตลาดที่แตกต่างกับหัตถกรรมชาวบ้าน สามารถกระจายรายได้ให้ทั้งกับหัตถกรรมจักสานเชิงธุรกิจและหัตถกรรมจักสานชาวบ้าน รวมทั้งมีมุมมองที่ว่าการศึกษาภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานคือการรักษาชีวิตของช่างฝีมือ ทั้งในเรื่องของรายได้ ความภาคภูมิใจ ประโยชน์ เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน

ส่วนที่ 2 แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน

จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยแบ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานออกเป็น 4 ช่วงเวลาที่สำคัญ คือ 1) ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนัสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่ 2) ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน 3) ปี พ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม และ 4) สภาพปัจจุบันของ

หัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม ทำให้พบปัจจัยทางด้านต่าง ๆ และตัวแสดงที่เข้ามาส่งเสริมและลดทอนบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน โดยปัญหาและอุปสรรคที่สร้างข้อกักรวมให้กับหัตถกรรมจักสาน มีดังนี้ 1) ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบหลัก 2) ปัญหาจำนวนผู้ผลิตลดลง 3) คุณค่าและมูลค่าของหัตถกรรมจักสานถูกลดลง และ 4) อุปสรรคจากสถานการณ์ภายนอก จึงนำไปสู่แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม ให้พร้อมปรับตัวและสามารถดำรงอยู่ได้แม้จะมีปัญหาและอุปสรรคทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานจากผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก	แนวทาง
1. ผู้ผลิตที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน	<p>สอนทักษะการจักสานให้แก่เด็ก เยาวชน และคนรุ่นใหม่ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าท้องถิ่น ชุมชน และโรงเรียนของแต่ละพื้นที่จะบริหารจัดการอย่างไร โดยคิดว่าเป็นประโยชน์ต่อครัวเรือนไหนที่ไม่มีทุนส่งเสริมให้เด็กได้เรียนต่อ แต่ก็ยังมีทักษะจักสานติดตัวเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้</p>
2. ตัวแทนกลุ่มจักสาน	<ul style="list-style-type: none"> - บริหารจัดการกลุ่มในมุมมอง การบริหารคน (People Management) โดยเน้นที่กลุ่มและสมาชิกให้สามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่ได้เน้นที่ประธานเป็นหลัก รวมถึงสมาชิกจะต้องรู้รายละเอียดของสินค้า จะต้องรู้จักสินค้าของตัวเอง โดยที่ถ้าวันหนึ่งประธานไม่อยู่ ศูนย์ยังสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตัวเอง - ทำให้ทุกส่วนมีความสัมพันธ์และสร้างสมดุลระหว่างกัน รวมทั้งเน้นการสร้างชุมชนและเล่าเรื่องความเป็นชุมชน ที่คนอยากเข้ามาสนับสนุนและซื้อสินค้าเพราะความต้องการจริง ๆ ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้ในทุก ๆ ส่วน เป็นวงจรที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น อาหาร ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก	แนวทาง
3. ผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มปลูกฝังภูมิปัญญาจากคนในครัวเรือนก่อน เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้สืบสานต่อไป - คนไทย คนรุ่นใหม่ อนุรักษ์ภูมิปัญญาไว้ โดยให้ความสนใจและเลือกซื้อสินค้า เพื่อเป็นการกระจายสินค้าไปเรื่อย ๆ - ต่อยอดสินค้าจักสานโดยการสร้างแบรนด์และพยายามที่จะค้นหาพัฒนาสินค้าเป็นของตัวเองที่มีความเป็นเอกลักษณ์ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนมากขึ้นรวมทั้งในส่วนของผู้ประกอบการก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน - นำเอาความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า ปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานเป็นเครื่องจักสานเพื่อการตกแต่ง เช่น โคมไฟที่ตัดแปลงจากเต็งลั้งจัน เพื่อทำให้งานจักสานไม่สูญหายไปทั้งรูปแบบเพื่อการใช้งานและเพื่อการตกแต่ง โดยอาจร่วมมือกับนักศึกษาหรือผู้ที่ทำงานด้านการออกแบบสินค้าทั้งในและนอกพื้นที่
4. ประชาชนชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ความสำคัญกับวัตถุดิบ ซึ่งเป็นต้นน้ำของกระบวนการผลิต - สร้างความเข้าใจในพื้นที่ให้แก่ผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - การมีฝีมือของตัวเองอย่างถูกต้อง โดยอาจร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอ เทศบาล กระทรวงวัฒนธรรม กรมป่าไม้ และมหาวิทยาลัยใกล้เคียง เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาเรื่องไม้ไผ่ขาดแคลน (การเพาะปลูกไม้ไผ่ทดแทน การนำไม้ไผ่ออกมาใช้อย่างถูกต้อง) - ร่วมใช้เทคโนโลยีในการผลิต เช่น นวัตกรรมการทำจักสาน นวัตกรรมการขึ้นรูปฐานเครื่องจักสาน เป็นต้น - นำระบบโรงงานเข้ามาใช้ในการผลิต เช่น ให้ผู้ผลิตแต่ละคนทำขั้นตอนที่ตนเองถนัด เพื่อเป็นการกระจายหน้าที่ที่แต่ละคนมีความถนัดและมีเทคนิคที่แตกต่างกัน ทำให้ผู้ผลิตมีความสนใจที่จะทำเพราะถ้าจะให้ทำคนเดียวทั้งหมดทุกกระบวนการส่วนใหญ่ไม่สะดวกกัน
5. เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานให้การสนับสนุนและส่งเสริมการจัดโครงการ กิจกรรม และแก้ไขปัญหา เยียวยา ให้แก่ทั้งผู้ผลิตและผู้ประกอบการอย่างต่อเนื่อง เช่น ส่งเสริมวัตถุดิบและวัสดุในการทำจักสาน จัดงานประกวด และจัดทำทำเนียบประวัติสุดยอดผู้ผลิตจักสานในด้านต่าง ๆ

โดยได้รวบรวมความเห็นจากผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 5 กลุ่มและผู้วิจัย เกี่ยวกับแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม ดังนี้

1. การรักษาวัตถุดิบและผู้สืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน

จากการศึกษาพัฒนาการของหัตถกรรมจักสาน พบว่าในอดีตทั้งไม้ไผ่ที่เป็นวัตถุดิบหลักในการทำจักสานและคนที่มีความสนใจอยากจะทำจักสานนั้นลดน้อยลง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้น เช่น ปัญหาวัตถุดิบหายากและมีราคาแพง ปัญหาขาดคนสืบทอดการทำจักสาน เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของวัตถุดิบและคนสืบทอด ดังนี้

1.1 การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ไผ่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ไผ่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ผลิต ผ่านการจัดอบรมให้ความรู้ทั้งรูปแบบทฤษฎีและรูปแบบปฏิบัติทดลอง โดยคำนึงถึงระบบนิเวศของไม้ไผ่ เช่น พื้นที่และสภาพอากาศที่ใช้ปลูก ขนาด คุณภาพ และประโยชน์ของไม้ไผ่ รวมทั้งการเข้าถึงถึงวิธีการที่จะได้มาซึ่งไม้ไผ่ที่ถูกต้องผ่านการลงทะเบียนผู้ใช้และการจัดทำข้อตกลงการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ รวมทั้งการสร้างระบบปลูกไม้ไผ่ทดแทน โดยอาจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล ป่าไม้ และมหาวิทยาลัยใกล้เคียงหรือที่สนใจ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความคุ้มค่าที่สุด รวมทั้งลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบจากการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ได้อย่างถูกต้อง

1.2 ปลูกฝังภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน

เริ่มปลูกฝังภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานตั้งแต่สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา จากการเผยแพร่การทำจักสานภายในครอบครัวและนำจักสานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียน โดยอาจเริ่มจากโรงเรียนในพื้นที่ก่อนแล้วจึงขยายออกไปในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้ควรมีการต่อยอดและให้ความสำคัญกับนักเรียนเหล่านี้โดยการจัดการประกวดเพื่อมอบรางวัล รวมถึงการให้ทุนการศึกษาซึ่งเป็นการสนับสนุนเต็มรูปแบบ เพื่อที่เด็กรุ่นใหม่เหล่านี้จะได้เห็นความสำคัญของการทำจักสานว่ามีอนาคตและมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร เกิดความภาคภูมิใจและอยากที่จะสืบสานต่อไปด้วยตัวของเขาเองอย่างแท้จริง ที่ไม่ได้เป็นเพียงการศึกษาตามข้อบังคับของหลักสูตรหรือตามที่ครอบครัวบอกให้พวกเขาทำ และการทำจักสานสามารถเป็นหนึ่งในความสามารถและหนึ่งทางเลือกของเขาที่จะสามารถนำไปประกอบอาชีพได้

2. การสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน

จากการศึกษาพบว่าหัตถกรรมจักสานส่วนใหญ่มักถูกมองว่าเป็นสินค้าที่มีราคาถูก ไม่มีคุณค่า และมูลค่า เมื่อมองไม่เห็นถึงความสำคัญจึงขาดความสนใจและการสืบสานจากผู้สืบทอดหรือคนในชุมชน ทำให้จักสานมีจำนวนน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งแท้จริงแล้วมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและเป็นอัตลักษณ์ที่ควรมีการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป รวมทั้งเป็นสิ่งที่ใช้ทั้งเวลา ทักษะฝีมือ และเทคนิคต่าง ๆ ในการผลิต ดังนั้นจึงมีแนวทางในการสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน ดังนี้

2.1 สร้างการพึ่งพาตนเอง

สร้างการพึ่งพาตนเองของผู้ผลิตทั้งที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มและเป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน โดยเน้นให้ผู้ผลิตสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง จากการรู้จักสินค้าของตัวเองและรับรู้ถึงความต้องการของผู้บริโภค รูปแบบ วัตถุประสงค์ ประโยชน์ของสินค้า ความคุ้มค่าของราคา และข้อเสนอแนะของผู้บริโภค เป็นต้น เพื่อที่จะสามารถดำเนินการผลิตหรือกิจการของกลุ่มต่อไปได้ด้วยการปรับตัว แม้จะเจอปัญหาและอุปสรรคจากสถานการณ์ต่าง ๆ ดังเช่น นาง น. (นามสมมติ) สมาชิกศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566) ได้กล่าวว่า

“เน้นการสร้างชุมชน โดยเล่าเรื่องความเป็นชุมชนที่ผู้คนอยากจะเข้ามาสนับสนุนและเลือกซื้อสินค้าเพราะความต้องการที่แท้จริง จากการชอบสินค้า วิถีชีวิตของชาวบ้าน และภูมิปัญญา ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้ในทุก ๆ ส่วน เป็นวงจรที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น อาหาร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม โดยที่ไม่เน้นความฉาบฉวยแต่เน้นความยั่งยืนและมั่นคง”

2.2 การขยายโอกาสการเติบโตให้กับหัตถกรรมจักสาน

โดยมีมุมมองว่าช่องทางดังต่อไปนี้เป็นโอกาสและความท้าทายในการเติบโตของหัตถกรรมจักสาน คือ 1) การผลักดันหัตถกรรมจักสานให้เป็นสินค้าที่สามารถสร้าง Soft Power หรือการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่สายตาภายนอก ที่เป็นภาพจำเมื่อกล่าวถึงงานหัตถกรรมจักสานจะนึกถึงพัสตนิคม เช่นเดียวกับข้าวหลามหนองมนบางแสนหรือครกหินอ่างศิลาในจังหวัดชลบุรี โดยอาจร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในการดำเนินงานขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมในรูปแบบใหม่ ๆ ที่สร้างความแตกต่างและความน่าสนใจ รวมทั้งการตอบรับโอกาสจากสถานการณ์ภายนอกที่เข้ามา โดยการชูจุดเด่นของอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้มีมูลค่าและหาจุดร่วมที่เชื่อมโยงกับโอกาสของประชาคมโลก เช่น จากการประชุมความร่วมมือทาง

เศรษฐกิจเอเชีย - แปซิฟิก (APAC) ซึ่งมีกำหนดจัดขึ้นในประเทศไทยตลอดทั้งปี พ.ศ. 2565 ที่ผ่านมา ซึ่งมีการนำเครื่องจักรสานประเภทชะลอมมาเป็นสัญลักษณ์ในการประชุมครั้งนี้ และได้ส่งมอบให้กับ ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นเจ้าภาพการประชุมครั้งต่อไป โดยได้สร้างความน่าสนใจให้กับ ผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้กลุ่มและร้านจักสานได้ผลิตและจำหน่ายชะลอมเป็น จำนวนมาก ซึ่งจากความเห็นของเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสานและผู้วิจัย มีความเห็นว่าเป็นการยกระดับงานหัตถกรรมจักสานสู่ประชาคมโลก ที่นอกจากจะมาจากสถานการณ์ ในครั้งนี้แล้วยังสามารถได้รับโอกาสและความท้าทายจากสถานการณ์อื่น ๆ ได้อีก และสามารถ ประสบผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย ดังเช่น นางสาวอม (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2566) ได้กล่าวว่า

“เนื่องจากชะลอมถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจใน ภูมิภาคเอเชีย - แปซิฟิก (APAC) ที่ผ่านมา ทำให้ตลาดเริ่มสนใจและมองเห็นถึงความสำคัญของจัก สานว่าสามารถต่อยอดได้ ทำให้สินค้าอื่น ๆ ได้รับความสนใจตามไปด้วย ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่สินค้าต่าง ๆ จะถูกพัฒนามากขึ้นตามความต้องการของตลาด”

2) การยกระดับสินค้าหัตถกรรมจักสานเพื่อรองรับกลุ่มผู้บริโภคจากการพัฒนาของเขต พัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) โดยการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมจักสานให้มีรูปแบบที่หลากหลาย มี ความสร้างสรรค์ ประยุกต์ แปลกใหม่ และเลือกใช้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการ ของกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายและเข้าสู่การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และ 3) โอกาสจากช่องทาง ออนไลน์ โดยการใช้แพลตฟอร์มต่าง ๆ ผ่านช่องทางออนไลน์ในการจำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นอีกหนึ่ง ตัวเลือกในการจำหน่ายสินค้าหรือทำให้ไม่จำเป็นที่จะต้องมีหน้าร้านในการจำหน่าย สามารถผลิตและ จำหน่ายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์เพียงช่องทางเดียว ทั้งนี้เป็นการเพิ่มโอกาสที่ผู้บริโภคต่างประเทศ จะสามารถเข้าถึงหัตถกรรมจักสานได้ง่ายขึ้นอีกด้วย

2.3 การสืบสานสานและการสนับสนุนสินค้าจากหัตถกรรมจักสาน

ผู้สืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานทั้งจากครอบครัวและจากชุมชนรวมทั้งผู้บริโภค ควรเปิดโอกาสในการเลือกใช้สินค้าหัตถกรรมจักสาน โดยให้ความสนใจและเลือกซื้อสินค้าจาก หัตถกรรมจักสาน เพื่อเป็นอีกหนึ่งตัวเลือกที่นำมาใช้ประโยชน์ได้จริงทั้งในชีวิตประจำวันและใช้เป็น ของสวยงาม เพื่อเป็นการกระจายงานจักสานให้เป็นที่นิยมและไม่สูญหายไปรวมทั้งเป็นการสนับสนุน ผู้ผลิต

ดังเช่น นางกึ่ง (นามสมมติ) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2566) ได้กล่าวว่า

“มีมุมมองว่าพลาสติกเป็นแค่อีกหนึ่งตัวเลือกที่เพิ่มเข้ามาและไม่สามารถทดแทนงานจักสานได้ เนื่องจากงานจักสานมีเอกลักษณ์ในตัวของตัวเอง เช่น ถ้าคนคิดจะเลือกซื้อจักสานอยู่แล้ว พลาสติกก็ไม่สามารถทดแทนได้ เพราะทั้งสองรูปแบบมีความแตกต่างกันตามความต้องการของแต่ละคน”

3. การยอมรับและการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยต่าง ๆ และสถานการณ์ภายนอกส่งผลให้หัตถกรรมจักสานในพนัสนิคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางเข้ามาสนับสนุนและเข้ามาลดทอนความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน ดังนั้นทั้งผู้ผลิต กลุ่มจักสาน และผู้ประกอบการ ควรมีการยอมรับและการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้หัตถกรรมจักสานยังคงดำรงอยู่ได้ต่อไป โดยมีแนวทาง ดังนี้

3.1 เพิ่มมูลค่าสินค้างานหัตถกรรมจักสาน

จากการเพิ่มรูปแบบให้มีประโยชน์ที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในและต่างประเทศมากขึ้น เช่น เครื่องจักสานเพื่อการตกแต่งอย่างเฟอร์นิเจอร์ ของชำร่วย เครื่องแต่งกาย และของที่ระลึกต่าง ๆ เป็นต้น โดยยังคงไว้ซึ่งเครื่องจักสานที่เอาไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่น กระจาด หวด กระบุง ตระกร้า เป็นต้น ดังเช่น นายเอก (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“แนวทางที่จะสร้างความยั่งยืน คือ การนำความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า โดยประยุกต์จากภูมิปัญญาดั้งเดิมและการผสมผสานปรับเปลี่ยนรูปแบบ เพื่อให้สินค้ามีมูลค่าได้ เช่น การผลิตชะลอม 1 ชิ้น จะขายได้ในราคา 20 บาท หักต้นทุนจะเหลือกำไร 10 บาท และจะต้องสานในจำนวนที่เยอะเพื่อรายได้ที่เพียงพอ แต่ถ้าผลิตในรูปแบบเดิมแต่เพิ่มเติมความคิดสร้างสรรค์หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งาน เช่น นำมาตกแต่งติดโบว์หรือสานคล้องกับมาลัยก็จะสามารถเพิ่มมูลค่าได้”

3.2 ยอมรับการเข้ามาและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่

การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน เช่น เครื่องจักสาน 1 ชิ้นจะมีส่วนประกอบที่หลากหลายในการขึ้นรูป ซึ่งอาจใช้การแปรรูปโดยสานเป็นรูปแบบแผ่นที่มีลวดลายต่าง ๆ ก่อน แล้วจึงร่วมใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรในการขึ้นรูปฐานของเครื่องจักสาน

เพื่อลดระยะเวลาในการผลิตและเพิ่มความแม่นยำในการผลิตในส่วนของชิ้นส่วนที่มีลักษณะเหมือนกัน ดังเช่น นายบอล (นามสมมติ) ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม (สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2566) ได้กล่าวว่า

“นำระบบโรงงานเข้ามาปรับใช้ ซึ่งเป็นการกระจายหน้าที่ที่แต่ละคนมีความถนัดและมีเทคนิคที่แตกต่างกัน เช่น ขั้นตอนการทำเส้นตอก ขั้นตอนการทำแผ่นฐาน ขั้นตอนการใส่ขอบ และเทคนิคการย้อมสี เทคนิคการลดกลิ่นหอมเพื่อกันมอดมาทำลาย เป็นต้น รวมทั้งการนำเครื่องจักรเข้ามาประยุกต์ใช้ร่วมกับผู้ผลิต”

นอกจากนี้คนในชุมชน ผู้ผลิต และเทศบาล อาจร่วมกับหน่วยงานภาคการศึกษา เช่น นิสิตคณะวิศวกรรม จากมหาวิทยาลัยบูรพา ในการคิดค้นนวัตกรรมการทำดอกไม้ไฟเพื่อความรวดเร็วในการผลิต ซึ่งนวัตกรรมเหล่านี้เป็นมุมมองของการพัฒนาที่จะทำให้งานจักสานไปสู่ระดับอุตสาหกรรมที่สามารถสร้างยอดขายและการเติบโตที่ยั่งยืนได้ ดังนั้นหากมีการพัฒนานวัตกรรมควบคู่ไปด้วยก็จะเป็นผลดีต่องานหัตถกรรมจักสาน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี สำหรับวิธีการศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ (Historical Qualitative Research) ซึ่งศึกษาจาก 1) เอกสารที่เกี่ยวข้อง คือ เอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง 2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ผลิตจักสานที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ตัวแทนกลุ่มจักสาน ผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน ประชาชนชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับจักสาน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน และ 3) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม คือ การสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสำรวจพฤติกรรมของคนในชุมชนจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักสาน สำหรับการตรวจสอบใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยสรุปผลการศึกษาตามประเด็น ดังนี้

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี
 - 1.1 ปี พ.ศ. 2371 การสถาปนาเมืองพนสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่
 - 1.2 ก่อนปี พ.ศ. 2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน
 - 1.3 ปี พ.ศ. 2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม
 - 1.4 สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนสนิคม
2. แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนสนิคม อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี

สรุปผลการศึกษา

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

1.1 ปี พ.ศ.2371 การสถาปนาเมืองพนัสนิคมและการเผยแพร่หัตถกรรมจักสานสู่พื้นที่

เป็นปัจจัยทางด้านการเมือง ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานได้ถือกำเนิดขึ้น และมีการเผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมืองพนัสนิคม จากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2352 กลุ่มลาวอาสาปากน้ำจำนวนประมาณ 2,000 คน ที่นำโดยท้าวไชยอุปราชเมืองนครพนม ได้อพยพเข้ามาในพื้นที่เพื่อขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ต่อมาเมืองพนัสนิคมได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2371 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โดยชาวลาวที่อพยพเข้ามาได้นำไม้ไผ่ที่มีอยู่ในพื้นที่มาทำงานจักสานหลากหลายรูปแบบและมีการเผยแพร่ต่อในชุมชน ต่อมามีคนจีนจากเมืองฉะเชิงเทราที่ได้อพยพเข้ามาในเมืองพนัสนิคมในสมัยปี พ.ศ. 2391 ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางด้านต่าง ๆ ระหว่างคนในชุมชน โดยนำไปสู่การรวมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษกันเรื่อยมา ประเพณีต่าง ๆ จึงได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของเมืองพนัสนิคม เช่น ประเพณีบุญกลางบ้าน ประเพณีสงกรานต์สร้างน้ำหลวงพ่อดิ้ว การละเล่นทายใจปริศนา และงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างไทย ลาว และจีน (เทศบาลเมืองพนัสนิคม, 2556)

1.2 ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวัน

เป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานได้มีการเผยแพร่สืบทอดต่อมาให้กับคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และพัฒนาไปสู่ระบบเศรษฐกิจของชุมชน เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และสร้างอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมืองพนัสนิคมจากการรวมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย ลาว จีน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่วัฒนธรรมระหว่างกัน ซึ่งคนในชุมชนในช่วงเวลานั้นมักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายเป็นหลัก ประกอบกับสภาพแวดล้อมของเมืองพนัสนิคมที่มีลักษณะเป็นป่าขนาดใหญ่มีไม้ไผ่หลากหลายชนิด ส่วนมากชาวลาวจะปลูกไม้ไผ่สีสุกไว้ประจำบ้านอยู่เสมอ (สมดุศลย์ ทำเนา, 2552) จึงสามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบหลักของการผลิตเครื่องจักสาน รวมทั้งคนในชุมชน

ได้ใช้เวลาว่างจากการทำการเกษตร จึงมีการผลิตเครื่องจักสานเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เช่น ที่อยู่อาศัย ของใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทำการเกษตร และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ที่มีลักษณะไม่เน้นความละเอียดและความสวยงาม เป็นชิ้นงานที่ง่ายแต่เน้นการใช้งานจริง โดยได้ถ่ายทอดทักษะและภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้กับคนในครัวเรือนต่อไปรุ่นสู่รุ่น ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2470 ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนได้พัฒนาและขยายเป็นวงกว้าง มีการนำเครื่องจักสานไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ ระหว่างคนในชุมชน เช่น ข้าวสาร และผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ จนไปสู่การค้าขายด้วยเงินตรา จึงเกิดเป็นแหล่งรวมของงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ในลักษณะการรับซื้อและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือนของชาวบ้านในชุมชนที่มีรูปแบบที่หลากหลาย (ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี, 2561)

1.3 ปี พ.ศ.2521 การจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม

เป็นปัจจัยทางด้านการเมือง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว จนเกิดการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม จากการเข้ามาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในบทบาทของการร่วมก่อตั้งและการเข้ามาสนับสนุนทั้งรูปแบบเงินสนับสนุน การจัดโครงการ กิจกรรม การประชาสัมพันธ์ และการฝึกอบรมให้ความรู้ต่าง ๆ จากหน่วยงาน เช่น เทศบาลเมืองพนัสนิคม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพนัสนิคม มูลนิธิศิลปาชีพ กระทรวงพาณิชย์ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมการพัฒนาชุมชน ททท. และสถาบันศิลปหัตถกรรมไทย เป็นต้น นำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มและศูนย์หัตถกรรมจักสานต่าง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยแหล่งผลิต แหล่งจัดจำหน่าย แหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม กลุ่มหัตถกรรมจักสานที่มีการจัดตั้งและยังเคลื่อนไหวอยู่ในปัจจุบัน มีดังนี้

1.3.1 ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ในปี พ.ศ. 2521 เริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานขึ้นในตำบลพนัสนิคม คือ ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยคุณปราณี บริบูรณ์ ซึ่งเกิดจากโครงการพระราชดำริของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้จัดทำโครงการส่งเสริมและอนุรักษ์ฝีมือจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 โดยมีการรวบรวมช่างฝีมือและชิ้นงานจักสานจากไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอพนัสนิคม คุณปราณีจึงจัดตั้งกลุ่มขึ้นที่บ้านพักของตนเองและใช้ทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อเปิดสอนและผลิต

เครื่องจักสานจนทำให้มีช่างฝีมือทั้งในพื้นที่พนัสนิคมและพื้นที่อื่น ๆ รวมทั้งได้ยกระดับหัตถกรรมจักสานไปสู่งานหัตถศิลป์ชั้นสูงในช่วงระยะเวลาปี พ.ศ. 2521 - พ.ศ. ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2535 ได้มีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น โดยให้มีลักษณะเป็นชิ้นงานที่มีความประณีต ละเอียด และสวยงาม รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงโดยเฉพาะลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างลายดอกพิกุล จนได้รับรางวัลจากการประกวดหลายรางวัล จนในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา คุณคมกฤษ บริบูรณ์ ซึ่งเป็นบุตรชาย ได้มีการสืบทอดงานและพัฒนาต่อจนกลายเป็นศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้และเป็นแหล่งที่รวบรวมช่างฝีมือเกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ รวมทั้งได้มีการผลิตผลงานผลิตภัณฑ์จักสานที่มีคุณภาพสูงให้มีความเหมาะสมและตรงตามความต้องการของผู้บริโภคหลากหลายกลุ่ม นอกจากนี้ได้มีการขึ้นจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย “เครื่องจักสานพนัสนิคม” ในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2548 (ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, 2561)

1.3.2 กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1

กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 หรือศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลกชุมชนย่อยที่ 1 ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 และเปิดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2547 โดยเกิดจากการเข้ามาของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในช่วงเวลานั้น ประกอบกับคนในชุมชนมีการผลิตเครื่องจักสานกันอยู่แล้ว คุณปราณี มูลผลา ประธานชุมชนที่มีครอบครัวผลิตและจำหน่ายเครื่องจักสานมาเป็นเวลานาน จึงร่วมกันกับคนในชุมชนจัดตั้งกลุ่มขึ้นที่บ้านพักของตนเอง โดยมี คุณปราณี มูลผลา เป็นประธานกลุ่ม และมีจำนวนสมาชิก 45 คน และเนื่องจากอำเภอพนัสนิคมเป็นพื้นที่แห่งวัฒนธรรมที่มีการจัดงานประเพณีบุญกลางบ้านเป็นประจำทุกปีสืบต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งทางกลุ่มก็มีโอกาสได้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่องหลายปีทำให้มีเครื่องจักสานขนาดใหญ่สะสมไว้อยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 กลุ่มจึงเกิดแนวคิดต่อยอดนำเครื่องจักสานขนาดใหญ่เหล่านี้มาจัดแสดงโชว์และเปิดเป็น “ศูนย์จักสานใหญ่ที่สุดในโลก” ที่ประกอบด้วยโซนเครื่องจักสานขนาดใหญ่และเครื่องจักสานโบราณ โซนเรียนรู้และสาธิตการสานเครื่องจักสาน และโซนร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่แล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานสามารถเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้อีกด้วย (MGROnline, 2550)

1.4 สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม

ปัจจุบันหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคมมีลักษณะการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นส่วนใหญ่ จากทั้งผู้ผลิตที่อยู่ในครัวเรือน กลุ่มหรือศูนย์จักสาน พ่อค้าคนกลาง และตลาดร้านค้าเครื่องจักสาน ทั้งขายปลีก ขายส่ง ขายหน้าร้านรวมทั้งช่องทางออนไลน์ ซึ่งปัจจุบันผู้ผลิตจะมีทั้งที่ทำเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม โดยมีแหล่งที่สำคัญ 3 ที่ใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 2) ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ และ 3) ตลาดจักสานหรือตลาดเก่า ซึ่งมีทั้งรูปแบบการผลิตเครื่องจักสาน การสาธิตการทำเครื่องจักสาน พิพิธภัณฑสถานแสดงโบราณวัตถุ การอบรมให้ความรู้ และร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ มีการยกระดับผลิตภัณฑ์จักสานโดยใช้เทคนิคและรายละเอียดต่าง ๆ ให้มีความสวยงามและมีความหลากหลายทั้งของใช้ในชีวิตประจำวัน ของฝากและของชำร่วย ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) งานศิลป์และเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน รวมทั้งผลิตภัณฑ์งานฝีมือ เพื่อตอบสนองกับความต้องการของผู้บริโภคทุกรูปแบบ

ทั้งนี้ปัญหาและอุปสรรคของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคมที่พบในปัจจุบัน คือ 1) ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการสาน (ไม้ไผ่บวบ) ที่ปัจจุบันค่อนข้างหายากและมีราคาสูง เนื่องจากขาดแคลนพื้นที่ใกล้เคียงในการปลูก การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม และปัญหาข้อตกลงการนำไม้ออกมาจากพื้นที่สงวนที่ยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องแน่ชัด 2) ปัญหาจำนวนผู้ผลิตลดลง ซึ่งผู้ผลิตส่วนใหญ่คือวัยผู้สูงอายุและขาดคนรุ่นใหม่สืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน เนื่องจากรายได้ไม่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่และการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้คนรุ่นใหม่เลือกที่จะเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานเพราะรายได้ตอบโจทย์มากกว่า 3) คุณค่าและมูลค่าของหัตถกรรมจักสานถูกลดลง เนื่องจากผู้คนไม่ค่อยเห็นความสำคัญของงานฝีมือ วัตถุดิบที่ใช้ในปัจจุบันค่อนข้างหายากและมีราคาสูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้การตกลงราคาขายทั้งระหว่างร้านค้าและผู้ผลิตหรือระหว่างร้านค้าและผู้บริโภค มีข้อตกลงที่ไม่ตรงกันและไม่มีเกณฑ์ราคาที่เป็นมาตรฐาน 4) อุปสรรคจากสถานการณ์ภายนอก ทั้งสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผ่านมา สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน และค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค ส่งผลให้ช่วงโควิดที่ผ่านมาร้านค้าหรือผู้รับซื้อไม่สามารถรับซื้อผลิตภัณฑ์จากผู้ผลิตมาสต็อกไว้ได้เนื่องจากไม่มีผู้บริโภค รวมทั้งกลุ่มหรือศูนย์จักสานไม่สามารถเปิดรับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานหรือนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างชาติ นอกจากนี้ด้วยสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันที่ของต่าง ๆ มีราคาสูงขึ้นเพราะวัตถุดิบขึ้นราคา ประกอบกับสินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบที่เป็นพลาสติกได้เข้ามามีอิทธิพลและเป็นอีกตัวเลือกหนึ่งของการเลือกซื้อและเลือกใช้สินค้าของผู้คน ทำให้

ผู้บริโภคไม่สามารถซื้อผลิตภัณฑ์จักสานบ่อยเท่าที่ควรได้และมีจำนวนการซื้อลดลง ทำให้หัตถกรรมจักสานมีรายได้ลดลง

ปัจจุบันมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านการเมือง และด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมและลดทอนบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม ทั้งในแง่ของการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการจัดโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน และในแง่ของปัญหาและอุปสรรคทั้งเรื่องวัตถุดิบที่เป็นวัตถุดิบหลักในการสาน ข้อตกลงในการใช้วัตถุดิบ และกำลังคน รวมถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อหัตถกรรมจักสาน ในขณะเดียวกันแม้สถานการณ์จะดีขึ้นและมีการปรับตัวบ้างแล้วแต่ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวยังไม่ได้หมดไป

ทั้งนี้การแก้ไขและการปรับตัวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น มีแนวทางดังนี้ 1) การสร้างข้อตกลงร่วมกันในการนำวัตถุดิบออกมาใช้ โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการนำไม้ไผ่จากพื้นที่ที่ส่งวนออกมาใช้ในการผลิต โดยวิธีการ เช่น การขึ้นทะเบียนผู้ผลิต ทั้งนี้จะต้องมีการสร้างข้อบัญญัติและกฎหมายต่าง ๆ เพื่อประกอบการดำเนินการอย่างถูกต้อง และการปลูกไม้ไผ่ทดแทน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาพื้นที่ในการเพาะปลูกและศึกษาพันธุ์ของไม้ไผ่โดยผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งการสร้างความเข้าใจในพื้นที่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งตัวผู้ผลิตเองและเจ้าหน้าที่รัฐ เกี่ยวกับการค้ำนึ่งถึงระบบนิเวศของไม้ไผ่ 2) การรักษาจำนวนผู้ผลิตในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวนผู้ผลิตในอนาคต โดยการเปิดโอกาสและช่องทางการทำจักสานให้แก่ผู้ผลิต โดยการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ วัตถุดิบและอุปกรณ์การทำ รวมถึงให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเงิน การออกแบบ และการตลาด เช่น การนำระบบโรงงานมาปรับใช้กับกระบวนการผลิต เป็นการกระจายหน้าที่ที่แต่ละคนมีความถนัดและเทคนิคที่แตกต่างกัน รวมทั้งการกำหนดเกณฑ์รายได้ของผู้ผลิตให้เป็นไปตามความเหมาะสม รวมทั้งการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสานให้แก่ผู้ผลิตและคนในชุมชน โดยการสอนและการเผยแพร่จักสานโดยที่ไม่ได้เน้นเรื่องรายได้เป็นหลัก แต่ให้จักสานเป็นอาชีพหรือความสามารถอีกทางเลือกหนึ่งที่เคยได้สืบสานในอดีตและสามารถนำมาทำเป็นอาชีพได้ นอกจากนี้ควรมีการร่วมมือกับภาคการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ควรมีการต่อยอดและให้ความสำคัญกับนักเรียนเหล่านี้ เพื่อที่เด็กรุ่นใหม่เหล่านี้ได้เห็นความสำคัญของการทำจักสานว่ามีอนาคตและมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร นำไปสู่การแก้ปัญหาจำนวนผู้ผลิตที่ลดลงโดยการรักษาผู้ผลิตที่มีอยู่ในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวน

ผู้ผลิตจากคนรุ่นใหม่ 3) การสร้างคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน โดยการปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าของงานฝีมือ โดยการนำความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ มาปรับใช้กับผลิตภัณฑ์จักสานแบบดั้งเดิม เพื่อต่อยอดเป็นรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายและตอบโจทย์กับความต้องการในปัจจุบัน โดยที่ยังคงความเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอยู่ เน้นการสร้างชุมชนและเล่าเรื่องความเป็นชุมชนที่คนอยากจะเข้ามาสนับสนุนและซื้อผลิตภัณฑ์เพราะความต้องการที่แท้จริง เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ในทุกส่วนที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันทั้งการท่องเที่ยว อาหาร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม รวมทั้งการตระหนักถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสานว่าเป็นงานฝีมือที่มีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน ใช้เวลานาน ใช้การสั่งสมประสบการณ์ และใช้ฝีมือของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ควรมีการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองว่างานจักสานเป็นงานที่ใช้ทั้งทักษะ เทคนิค และเวลา ของแต่ละบุคคลและแต่ละชิ้นงาน ดังนั้นควรมีการตั้งเกณฑ์ราคาที่เหมาะสมกับต้นทุนที่มี ไม่ควรมีการลดคุณค่าและมูลค่าของงานนั้น ๆ

4) การปรับตัวจากสถานการณ์ภายนอก ทั้งจากสถานการณ์ COVID – 19 ที่ผ่านมาและสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน รวมทั้งการปรับตัวกับค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค โดยการปรับเปลี่ยนและวางแผนการดำเนินงานรูปแบบใหม่ทั้งหมดให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ผู้ประกอบการร้านจักสานใช้วิธีการทยอยรับสินค้าจากผู้ผลิตมาขาย เพื่อเป็นการเก็บสินค้าเอาไว้จำนวนมากเกินไปและขณะเดียวกันเป็นการช่วยเยียวยาผู้ผลิตไม่ให้ขาดแคลนรายได้ นอกจากนี้การปรับตัวจากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันที่ผู้คนเริ่มใช้จ่ายน้อยลง ซึ่งสามารถปรับตัวได้โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบสินค้าและต่อยอดให้มีประโยชน์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การนำตระกร้ามาทำเป็นโคมไฟ การนำชะลอมมาทำเป็นของชำร่วย และการนำจักสานมาทำเป็นของตกแต่งบ้าน เป็นต้น รวมทั้งการรณรงค์ลดการใช้พลาสติกและใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสานแทน ผ่านโครงการ “งดพลาสติกแลกคูปอง” เพื่อเป็นการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเพิ่มโอกาสการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และอนุรักษ์งานจักสานไม่ให้สูญหายไป

2. แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

2.1 การรักษาวัตถุดิบและผู้สืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน

ซึ่งมีแนวทางในการสร้างความยั่งยืนของวัตถุดิบและคนสืบสาน คือ 1) การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ไผ่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ผลิตผ่านการจัดอบรมให้ความรู้ทั้งรูปแบบทฤษฎีและรูปแบบปฏิบัติทดลอง โดยคำนึงถึงระบบนิเวศของไม้ไผ่ เช่น พื้นที่และสภาพอากาศที่ใช้ปลูก ขนาด คุณภาพ และประโยชน์ของไม้ไผ่ รวมทั้งการคำนึงถึงวิธีการที่จะได้มาซึ่งไม้ไผ่ที่ถูกต้องผ่านการลงทะเบียนผู้ใช้และการจัดทำข้อตกลงการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ รวมทั้งการสร้างระบบปลูกไม้ไผ่ทดแทน โดยอาจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล ป่าไม้ และมหาวิทยาลัยใกล้เคียงหรือที่สนใจ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความคุ้มค่าที่สุด รวมทั้งลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบจากการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ได้อย่างถูกต้อง 2) เริ่มปลูกฝังภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานตั้งแต่สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา จากการเผยแพร่การทำจักสานภายในครอบครัวและนำจักสานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียน โดยอาจเริ่มจากโรงเรียนในพื้นที่ก่อนแล้วจึงขยายออกไปในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้ควรมีการต่อยอดและให้ความสำคัญกับนักเรียนเหล่านี้โดยการจัดการประกวดเพื่อมอบรางวัล รวมถึงการให้ทุนการศึกษาซึ่งเป็นการสนับสนุนเต็มรูปแบบ เพื่อที่เด็กรุ่นใหม่เหล่านี้จะได้เห็นความสำคัญของการทำจักสานว่ามีอนาคตและมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร เกิดความภาคภูมิใจและอยากที่จะสืบสานต่อไปด้วยตัวของเขาเองอย่างแท้จริง ที่ไม่ได้เป็นเพียงการศึกษาตามข้อบังคับของหลักสูตรหรือตามที่ครอบครัวบอกให้พวกเขาทำ และการทำจักสานสามารถเป็นหนึ่งในความสามารถและหนึ่งทางเลือกของเขาที่จะสามารถนำไปประกอบอาชีพได้

2.2 การสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน

แนวทางในการสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน ดังนี้ 1) สร้างการพึ่งพาตนเองของผู้ผลิตทั้งที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มและเป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน โดยเน้นให้ผู้ผลิตสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง จากการรู้จักสินค้าของตัวเองและรับรู้ถึงความต้องการของผู้บริโภค รูปแบบ วัตถุดิบ ประโยชน์ของสินค้า ราคาคู่มือของราคา และข้อเสนอแนะของผู้บริโภค เป็นต้น เพื่อที่จะสามารถดำเนินการผลิตหรือกิจการของกลุ่มต่อไปได้ด้วยการปรับตัว แม้จะเจอปัญหาและอุปสรรคจากสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้ง “เน้นการสร้างชุมชน โดยเล่าเรื่องความเป็นชุมชนที่คน

อยากจะเข้ามาสนับสนุนและเลือกซื้อสินค้าเพราะความต้องการที่แท้จริง จากการขอสินค้า วิธีชีวิตของชาวบ้าน และภูมิปัญญา ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้ในทุก ๆ ส่วน เป็นวงจรที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น อาหาร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม โดยที่ไม่เน้นความฉาบฉวยแต่เน้นความยั่งยืนและมั่นคง” (นาง ช. (นามสมมติ), สมาชิกศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2566)

การขยายโอกาสการเติบโตให้กับหัตถกรรมจักสาน ผ่านการผลักดันหัตถกรรมจักสานให้เป็นสินค้าที่สามารถสร้าง Soft Power หรือการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับข้าวหลามหนองมนบางแสนหรือครกหินอ่างศิลาในจังหวัดชลบุรี โดยอาจร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ดำเนินการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมในรูปแบบใหม่ ๆ ที่สร้างความแตกต่างและความน่าสนใจให้กับผู้คน และการยกระดับสินค้าหัตถกรรมจักสานเพื่อรองรับกลุ่มผู้บริโภคจากการพัฒนาของเขต พัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) รวมทั้งเปิดรับโอกาสจากช่องทางออนไลน์ โดยการใช้แพลตฟอร์มต่าง ๆ ผ่านช่องทางออนไลน์ในการจำหน่ายสินค้า 3) การสืบสานและการสนับสนุนสินค้าจากหัตถกรรมจักสาน ผู้สืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานทั้งจากครอบครัวและจากชุมชนรวมทั้งผู้บริโภค ควรให้ความสนใจและเลือกซื้อสินค้าจากหัตถกรรมจักสานเป็นอีกหนึ่งตัวเลือกที่นำมาใช้ประโยชน์ได้จริงทั้งในชีวิตประจำวันและใช้เป็นของขวัญ เพื่อเป็นการกระจายงานจักสานให้เป็นที่นิยมไม่สูญหายไปและเป็นการสนับสนุนผู้ผลิต

2.3 การยอมรับและการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลง

มีแนวทาง ดังนี้ 1) เพิ่มมูลค่าของจักสานจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีประโยชน์ที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในและต่างประเทศมากขึ้น เช่น เครื่องจักสานเพื่อการตกแต่งอย่าง เฟอร์นิเจอร์ ของชำร่วย ของที่ระลึกต่าง ๆ และเครื่องแต่งกาย เป็นต้น โดยยังคงไว้ซึ่งเครื่องจักสานที่เอาไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนอย่าง กระจาดหวด กระบุง กระจ้า 2) ยอมรับการเข้ามาและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน เช่น เครื่องจักสาน 1 ชิ้นจะมีส่วนประกอบที่หลากหลายในการขึ้นรูป ซึ่งอาจใช้การแปรรูปโดยสานเป็นรูปแบบแผ่นที่มีลวดลายต่าง ๆ ก่อน แล้วจึงร่วมใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรในการขึ้นรูปฐานของเครื่องจักสาน เพื่อลดระยะเวลาในการผลิตและเพิ่มความแม่นยำในการผลิตในส่วนของชิ้นส่วนที่มีลักษณะเหมือนกัน และชาวบ้านผู้ผลิต เทศบาล อาจร่วมกับหน่วยงานภาคการศึกษาอย่างนิสิตคณะวิศวกรรม จากมหาวิทยาลัยบูรพา ในการคิดค้นนวัตกรรมการทำดอกไม้ไฟเพื่อความรวดเร็วในการผลิต ซึ่งนวัตกรรม

เหล่านี้เป็นมุมมองของการพัฒนาที่จะทำให้งานจักสานไปสู่ระดับอุตสาหกรรมที่สามารถสร้างยอดขาย และการเติบโตที่ยั่งยืนได้ ดังนั้นหากมีการพัฒนานวัตกรรมควบคู่ไปด้วยก็จะเป็นผลดีต่องาน หัตถกรรมจักสาน

สถานการณ์ของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคมในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนามากขึ้น ในส่วนของช่องทางการขายสินค้าออนไลน์ทำให้มีตลาดเพิ่มขึ้นทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งต่างจากในอดีตที่คนส่วนใหญ่จะเข้ามาซื้อสินค้าถึงหน้าร้านและมีช่องทางให้เลือกไม่มากนัก และในส่วนของเทคโนโลยีที่มีการนำมาใช้กับกระบวนการผลิตในบางพื้นที่ ก็สามารถช่วยลดขั้นตอนและระยะเวลาของการผลิตได้ ทั้งนี้ภาพรวมในอนาคตของหัตถกรรมจักสานควรอาศัยการผลักดันสินค้าจักสานให้ เป็น Soft Power หรือการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรม คิดว่าเป็นประเด็นที่ควรผลักดันให้เกิดขึ้นจริง ในอนาคต เนื่องจากหัตถกรรมจักสานเป็นหนึ่งในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของทั้งตำบลพนัสนิคม อำเภอ พนัสนิคม และจังหวัดชลบุรี รวมทั้งเป็นการรับมือกับแหล่งตลาดจากเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ภาค ตะวันออก (EEC)ที่กำลังจะเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบ เพื่อให้หัตถกรรมจักสานยังคงดำรงอยู่ได้พร้อมทั้ง สามารถสร้างการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจได้ในอนาคต

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและค้นพบผลการศึกษา จึงนำไปสู่การอภิปราย ผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรม จักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการสร้าง ความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ดังนี้

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอ พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ออกเป็น 4 ช่วงเวลาที่สำคัญ คือ 1) ปี พ.ศ.2371 ที่มีการสถาปนาเมืองพนัสนิคมอย่างเป็นทางการ และเกิดการเผยแพร่ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรม ระหว่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย ลาว จีน หัตถกรรมจักสานจึงได้รับการเผยแพร่จากการอพยพเข้ามาของชาวลาว (กลุ่มลาวอาสาปากน้ำ) 2) ก่อนปี พ.ศ.2521 หัตถกรรมจักสานในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน จากการใช้เวลาว่างทำ

การเกษตรมาผลิตเครื่องจักสานเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่มีการนำเครื่องจักสานไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ ระหว่างกันตลอดจนการค้าขายด้วยเงินตรา เกิดเป็นแหล่งซื้อขายงานหัตถกรรมจักสานของคนในชุมชน 3) ปี พ.ศ.2521 เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานขึ้นในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม คือ ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ และกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 โดยเป็นพื้นที่การรวมตัวกันของผู้ผลิตจักสานในชุมชน มีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น ให้มีลักษณะเป็นชิ้นงานที่มีความประณีต ละเอียด และสวยงาม รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์ได้จริง จนเป็นที่รู้จักทั้งจากผู้บริโภคในประเทศและต่างประเทศ โดยมีปัจจัยทางด้านการเมือง ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมให้บทบาทของหัตถกรรมจักสานมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว จนเกิดการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม จาก การเข้ามาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในบทบาทของการร่วมก่อตั้งและการเข้ามาสนับสนุนทั้งรูปแบบเงินสนับสนุน การจัดโครงการ กิจกรรม การประชาสัมพันธ์ และการฝึกอบรมให้ความรู้ต่าง ๆ จากหน่วยงาน เช่น เทศบาลเมืองพนัสนิคม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพนัสนิคม มูลนิธิศิลปาชีพ กระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น นำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มและศูนย์หัตถกรรมจักสานต่าง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยแหล่งผลิต แหล่งจัดจำหน่าย แหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม และ 4) สภาพปัจจุบันของหัตถกรรมจักสานในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม มีลักษณะการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นส่วนใหญ่ จากทั้งผู้ผลิตที่อยู่ในครัวเรือน กลุ่มหรือศูนย์จักสาน พ่อค้าคนกลาง และตลาดร้านเครื่องจักสานทั้งขายปลีก ขายส่ง ขายหน้าร้านรวมทั้งช่องทางออนไลน์ ซึ่งปัจจุบันผู้ผลิตจะมีทั้งที่ทำเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม โดยมีแหล่งที่สำคัญ 3 ที่ใหญ่ ๆ คือ กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ และตลาดจักสานหรือตลาดเก่า ซึ่งมีทั้งรูปแบบการผลิตเครื่องจักสาน การสาธิตการทำเครื่องจักสาน พิพิธภัณฑสถานโชว์สินค้า การอบรมให้ความรู้ และร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ โดยปัจจุบันมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านการเมือง และด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่เข้ามาส่งเสริมและลดทอนบทบาทความสำคัญของหัตถกรรมจักสานในตำบลพนัสนิคม ทั้งในแง่ของการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการจัดโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน และในแง่ของปัญหาและอุปสรรคทั้งเรื่องวัตถุดิบที่เป็นวัตถุดิบหลักในการสาน ข้อตกลงในการใช้วัตถุดิบ และกำลังคน รวมถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อหัตถกรรมจักสาน ในขณะเดียวกันแม้

สถานการณ์จะดีขึ้นและมีการปรับตัวบ้างแล้วแต่ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวยังไม่ได้หมดไป ดังนั้นควรมีการแก้ไขและการปรับตัวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยมีแนวทางดังนี้ 1. การสร้างข้อตกลงร่วมกันในการนำวัตถุดิบออกมาใช้ โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการนำไม้ไผ่จากพื้นที่สงวนออกมาใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ 1.1 การขึ้นทะเบียนผู้ผลิตเพื่อให้ทราบถึงผู้ผลิตที่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ไม้ไผ่ในการผลิตเครื่องจักสาน ทั้งนี้จะต้องมีการสร้างข้อบัญญัติและกฎหมายต่าง ๆ เพื่อประกอบการดำเนินการอย่างถูกต้อง 1.2 การปลูกไม้ไผ่ทดแทน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาพื้นที่ในการเพาะปลูกและศึกษาพันธุ์ของไม้ไผ่โดยผู้เชี่ยวชาญ โดยอาจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเทศบาล สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ มหาวิทยาลัยบูรพาและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 1.3 การสร้างความเข้าใจในพื้นที่ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งตัวผู้ผลิตเองและเจ้าหน้าที่รัฐ เกี่ยวกับการคำนึงถึงระบบนิเวศของไม้ไผ่ เช่น สภาพอากาศที่ปลูก ขนาดของไม้ไผ่ คุณภาพของไม้ไผ่ และสภาพแวดล้อม เป็นต้น โดยการจัดอบรมให้ความรู้ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความคุ้มค่าที่สุด รวมทั้งลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบจากการนำไม้ไผ่ออกมาใช้ได้อย่างถูกต้อง

2. การรักษากำหนดผู้ผลิตในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวนผู้ผลิตในอนาคต การสนับสนุนให้ผู้ผลิตสามารถผลิตงานจักสานได้อย่างสะดวกและมีความต่อเนื่อง โดยการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ วัตถุดิบและอุปกรณ์การทำ รวมถึงให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเงิน การออกแบบ และการตลาดด้วยวิธีการ 2.1 นำระบบโรงงานมาปรับใช้กับกระบวนการผลิต เป็นการกระจายหน้าที่ที่แต่ละคนมีความถนัดและเทคนิคที่แตกต่างกัน 2.2 การแบ่งผู้ผลิตทั้งที่ประจำอยู่ที่กลุ่มและผลิตอยู่ที่บ้าน เพื่อเป็นช่องทางอาชีพทั้งงานหลักและงานอดิเรกได้ 2.3 เน้นให้ความสำคัญกับสมาชิกและผู้ผลิตเป็นหลักให้สามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง ทำงานเองได้และบริหารงานเป็น โดยที่จะต้องรู้จักสินค้าของตนเอง รู้ที่มาที่ไปของสินค้า ข้อเสนอแนะของลูกค้า รู้ปัญหาของวัตถุดิบและกระบวนการผลิต เป็นต้น เพื่อให้สามารถทำการผลิตงานจักสานได้อย่างต่อเนื่อง 2.4 การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสานให้แก่ผู้ผลิตและคนในชุมชน โดยการสอนและการเผยแพร่จักสานในมุมมองที่ไม่ได้เน้นเรื่องรายได้เป็นหลัก โดยให้จักสานเป็นอาชีพหรือความถนัดอีกทางเลือกหนึ่งที่เคยได้สืบสานในอดีตและสามารถนำมาทำเป็นอาชีพหลังจากออกจากงานอื่น ๆ ได้ รวมทั้งนำมาทำเป็นอาชีพหลักได้เช่นเดียวกัน 2.5 การร่วมมือกับภาคการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เช่น โรงเรียนในเขตพื้นที่ที่ปกติจะมีหลักสูตรสอนการทำจักสานอยู่แล้วให้มีการต่อยอดและให้ความสำคัญกับนักเรียนเหล่านี้ โดยการ

จัดการประกวดเพื่อมอบรางวัล รวมถึงการให้ทุนการศึกษาซึ่งเป็นการสนับสนุนเต็มรูปแบบ เพื่อที่เด็ก รุ่นใหม่เหล่านี้ได้เห็นความสำคัญของการทำจักสานว่ามีอนาคตและมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร นำไปสู่การแก้ปัญหาจำนวนผู้ผลิตที่ลดลงโดยการรักษาผู้ผลิตที่มีอยู่ในปัจจุบันและการเพิ่มจำนวน ผู้ผลิตจากคนรุ่นใหม่ 3. การสร้างคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน โดยการปรับเปลี่ยนมุมมอง เกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าของงานฝีมือ นำความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ มา ปรับใช้กับผลิตภัณฑ์จักสานแบบดั้งเดิม เพื่อต่อยอดเป็นรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายและตอบโจทย์กับ ความต้องการในปัจจุบัน โดยยังคงความเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอยู่ เน้นการสร้างชุมชนและเล่า เรื่องความเป็นชุมชนที่คนอยากเข้ามาสนับสนุนและซื้อผลิตภัณฑ์เพราะความต้องการที่แท้จริง ด้วย วิธีการ 3.1 การปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานเป็นเครื่องจักสานเพื่อการตกแต่ง เช่น โคมไฟ แผ่นรอง จาน รองแก้ว และกระเป๋า เป็นต้น 3.2 การตระหนักถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสานว่าเป็นงาน ฝีมือที่มีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน ใช้เวลานาน ใช้การสั่งสมประสบการณ์ และใช้ฝีมือของแต่ละ บุคคล เป็นผลให้เมื่อผู้ผลิตตั้งราคาขายสินค้า ให้ตั้งในราคาที่เหมาะสมอยากดฝีมือตนเอง และใน ฐานะผู้บริโภคหรือพ่อค้าคนกลางต้องมีการตระหนักถึงความสำคัญของผู้ผลิตและสินค้าเช่นเดียวกัน 3.3 การสนับสนุนผู้ผลิตและงานหัตถกรรมจักสานผ่านการจัดโครงการและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการถนนวัฒนธรรม การออกร้านผลิตภัณฑ์ชุมชน การประกวดผู้ผลิตจักสานในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสนับสนุน การชื่นชมผลงาน และเชิดชูบุคคลที่มีศักยภาพในพื้นที่ เป็นการสร้างชื่อเสียง คุณค่า และความมีเกียรติของผู้ผลิต สามารถต่อยอดต่อไปได้โดยหากมีคนเห็นมากขึ้นก็ทำให้เกิดการ จ้างงานมากขึ้น รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานในพนัสนิคม จากการจัด ทำเนียบประวัติข้อมูลสุดยอดผู้ผลิตจักสานประเภทต่าง ๆ เช่น ชะลอม กระเป๋า ฝาชี เป็นต้น 3.4 การ สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น หน่วยงานการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและ ภาคเอกชน โดยให้ทุกส่วนมีความเหมาะสมและสมดุลกัน ซึ่งจากที่กล่าวไปข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง คุณค่าและมูลค่าของงานจักสาน เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองว่างานจักสานเป็นงานที่ใช้ทั้ง ทักษะ เทคนิค และเวลา ของแต่ละบุคคลและแต่ละชิ้นงาน ดังนั้นควรมีการตั้งเกณฑ์ราคาที่เหมาะสม กับต้นทุนที่มี ไม่ควรมีการลดคุณค่าและมูลค่าของงานนั้น ๆ 4. การปรับตัวจากสถานการณ์ภายนอก โดยการ 4.1 การปรับเปลี่ยนและวางแผนการดำเนินงานรูปแบบใหม่ทั้งหมดให้มีความสอดคล้องกับ สถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ผู้ประกอบการร้านจักสานใช้วิธีการทยอยรับสินค้าจากผู้ผลิตมาขาย เพื่อ เป็นการไม่สต็อกของไว้จำนวนมากเกินไปและขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยเยียวยาผู้ผลิตไม่ให้ขาด

แคลนรายได้ 4.2 ปรับเปลี่ยนมุมมองการผลิตงานหัตถกรรมจักสาน สำหรับผู้ที่เปลี่ยนอาชีพไปทำอย่างอื่นในช่วงที่สถานการณ์โควิดระบอบหนัก ปัจจุบันแม้สถานการณ์จะดีขึ้นแล้วแต่ก็ไม่สามารถกลับมาทำอาชีพจักสานได้เหมือนเดิม ควรมีการปรับเปลี่ยนมุมมองที่อย่างน้อยสามารถนำอาชีพจักสานมาเป็นอาชีพเสริมได้อีกทางเลือกหนึ่งควบคู่กันไป นอกจากนี้การปรับตัวจากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันที่ผู้คนเริ่มใช้จ่ายน้อยลง ทำให้ผู้บริโภคเพิ่มระยะเวลาการใช้สินค้าหรือเข้ามาซื้อสินค้าน้อยลง ซึ่งสามารถปรับตัวได้โดยการ 4.3 รมรณรงค์ลดการใช้พลาสติกจากการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน เพื่อเป็นการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเพิ่มโอกาสการใช้สินค้าจากงานหัตถกรรมจักสาน สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และอนุรักษ์งานจักสานไม่ให้สูญหายไป

อภิปรายผลจากแนวคิดของงานวิจัยของ วริดา พลาศรี และทงศักดิ์ ปัดสินธุ์ (2556) เรื่อง หัตถกรรมพื้นบ้านกับวิถีชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มจักสานบ้านสะอาดนามูล ตำบลห้วยสามพาด อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ได้ทำการศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และการดำรงชีวิตอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวและบทบาทของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวต่อวิถีชุมชน พบว่าพัฒนาการและการดำรงชีวิตอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวขึ้นอยู่กับแรงจูงใจด้านรายได้ของผู้จักสานและแรงงานที่มีประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนวัสดุที่ใช้ในการจักสานได้แก่ไม้ไผ่ ซึ่งในอดีตเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและสามารถหาซื้อได้จากหมู่บ้านใกล้เคียง และบทบาทของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทกลุ่มจักสานกระติบข้าวต่อวิถีชุมชน คือ มีบทบาทด้านเศรษฐกิจ เช่น การลงทุน ราคาซื้อขาย และวิธีการจำหน่าย การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัวและความสัมพันธ์ในการรวมกลุ่มจักสาน รายได้จากการจักสานกระติบข้าวจึงส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญ มีการใช้ทรัพยากรในชุมชน และจะต้องพึ่งพาตัวเองและพึ่งพากันเองในชุมชนก่อนจึงค่อยมีการพัฒนาสู่ตลาดมหภาค (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2554)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีแนวทางที่สำคัญ คือ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนจะศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในอดีต เช่น อาชีพ ความเชื่อ การเมือง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

เป็นต้น โดยมีแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกสืบทอดกันต่อ ๆ มาในอดีต คนในชุมชนมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน มีความเป็นอิสระ และเป็นมิตรกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับเรื่องการปรับตัวจากความเปลี่ยนแปลง อำนาจ ศักดิ์ศรี และสิทธิในการจัดการสังคมและทรัพยากร (ยงยุทธ ชูแว่น, 2551)

และแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงมีหลายสาเหตุ ถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงก็อาจจะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เช่น ปัจจัยทางกายภาพ (Physical) เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิอากาศ ท่าเลที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งอาจส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตามไปด้วย ปัจจัยทางวัฒนธรรม (Cultural) ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ โดยเกิดจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดการขยายตัวและการผสมผสานทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอุปนิสัย ธรรมเนียม ภาษา การต่างกาย และความรู้สึก ซึ่งหากวัฒนธรรมใดเปลี่ยนแปลงตามไม่ทันวัฒนธรรมใดจะนำไปสู่ความขัดแย้งและปัญหาสังคมได้ ปัจจัยทางเทคโนโลยี (Technological) การนำเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในชุมชน ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ซึ่งคนในชุมชนจะต้องมีการปรับตัวให้ทันเทคโนโลยีดังกล่าว (โกวิท พวงงาม, 2550)

รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานที่ใช้เวลาว่างในการสร้างสรรค์ เป็นการสร้างงานที่ไม่ได้คำนึงถึงเวลาในการสร้าง โดยมักใช้เวลาว่างหลังจากการทำงานประจำ คือ การกสิกรรม ซึ่งทำได้ในบางช่วงเวลาของฤดูกาล โดยไม่จำเป็นต้องเฝ้าดูอยู่ตลอดทั้งปี ในช่วงเวลาว่างชาวบ้านก็จะหันมาทำงานอื่น เช่น จักสาน ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ผลผลิตที่เกิดขึ้นนำมาใช้ในครัวเรือนแต่หากว่าเหลือจากการใช้สอยจึงนำมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2527)

แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน

แนวทางในการแก้ไขปัญหาและสร้างความยั่งยืนให้กับหัตถกรรมจักสาน ควรทำให้ทุกด้านมีความสมดุลกันและแก้ไขตั้งแต่ต้นน้ำของปัญหา คือ ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ (ไม้ไผ่) และปัญหาการขาดแคลนกำลังคน (ผู้สืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน) โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการนำไม้ไผ่จากพื้นที่สงวนออกมาใช้ผลิตเครื่องจักสาน เช่น การขึ้นทะเบียนผู้ผลิต การสร้างข้อบัญญัติและกฎหมายต่าง ๆ อย่างถูกต้อง และการเปิดโอกาสช่องทางการทำจักสานให้แก่ผู้ผลิต โดยการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ วัตถุดิบ และอุปกรณ์การทำ ให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเงิน การออกแบบ และการตลาด รวมถึงการจัดโครงการและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ควรมีการสร้างคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน โดยการนำความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ มาปรับใช้กับผลิตภัณฑ์จักสานแบบดั้งเดิม เพื่อต่อยอดเป็นรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายและตอบโจทย์กับความต้องการในปัจจุบันโดยยังคงความเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอยู่ ที่สำคัญควรมีการสร้างความตระหนักในอนาคตถึงความสำคัญของหัตถกรรมจักสาน โดยการสอนและเผยแพร่การจักสานให้แก่คนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้เน้นเรื่องรายได้เป็นหลักแต่เน้นการใช้เวลาว่างหรือช่วงแกปเปลี่ยนผ่านการหาอาชีพอื่น ๆ ให้จักสานเป็นความสามารถอีกทางเลือกหนึ่งที่เคยได้สืบสานในอดีตและสามารถนำมาทำเป็นอาชีพหลังจากออกจากงานอื่น ๆ ได้ ซึ่งสามารถชดเชยกับอาชีพอื่น ๆ ได้ในเรื่องการยืดหยุ่นเวลาการทำงาน สามารถมีเวลาไปทำอย่างอื่นได้ ทำให้คนรุ่นใหม่มองเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของจักสาน เกิดความภาคภูมิใจและอยากที่จะสืบสานต่อไปอย่างแท้จริง

อภิปรายผลจากแนวคิดและทฤษฎีแห่งการสมดุล (Equilibrium Theory) คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural and Functional Theory) โดย เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spenser) โดยมีความคิดว่าสังคมเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยระบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้ามีส่วนใดเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ เพราะสังคมหรือชุมชนมีลักษณะที่เป็นพลวัต มีความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลง และปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดดุลยภาพ เช่น การวิเคราะห์ระบบที่มีการควบคุมตนเองควรให้ความสำคัญกับความต้องการของส่วนประกอบต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งจะส่งผลให้มีการพึ่งพาและรักษาคุณภาพไว้ด้วยกัน รวมทั้งการนำปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี

(Technological) หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในชุมชน เพื่อส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ซึ่งคนในชุมชนจะต้องมีการปรับตัวให้ทันเทคโนโลยีดังกล่าว เช่น การนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำจักตอกโดยที่ไม่ได้ทิ้งความเป็นงานฝีมือหรือความเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เป็นการช่วยลดทอนขั้นตอนและระยะเวลาส่วนหนึ่งที่ใช้ในการผลิต ทั้งนี้แนวทางทุกด้านจะต้องมีความสมดุลกัน (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาลเมืองพนัสนิคมและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรมีการขึ้นทะเบียนผู้ผลิต เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันในการใช้ไม้ไผ่จนวอดจากพื้นที่สงวน และเพื่อการแก้ปัญหาในระยะยาวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับการปลูกทดแทนหรือการใช้ไม้ไผ่ชนิดอื่นที่คุณสมบัติเทียบเท่ากันในการสาน
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น จังหวัด อ่างทอง และเทศบาล ควรขับเคลื่อนหัตถกรรมจักสานให้เป็น Soft Power หรือการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรม จากการเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด โดยให้เผยแพร่ไปยังพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ
3. หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนควรให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์และอบรมให้ความรู้เป็นประจำทุกปี อย่างโครงการบ้านสานใจ ประเพณีบุญกลางบ้าน เป็นต้น
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างพื้นที่อำนวยความสะดวกและสนับสนุนวัตถุดิบให้แก่ผู้ผลิตที่ขาดแคลน เช่น การจัดพื้นที่ย้อมสีไม้ ทำจักตอก และการเบิกวัตถุดิบที่ใช้เพื่อนำไปใช้ก่อน
5. หน่วยงานภาครัฐควรมีการเชิดชูผลงานของช่าง ผู้ผลิต และนักเรียน นักศึกษา เช่น การจัดทำทำเนียบสุดยอดผู้ผลิตจักสานชนิดต่าง ๆ ในชุมชน การจัดประกวด การให้รางวัลและทุนการศึกษาทุกระดับ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับผู้ผลิตพื้นที่อื่นในอำเภอพนัสนิคม เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่หลากหลายและเนื่องจากหัตถกรรมจักสานเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของทั่วทั้งอำเภอพนัสนิคม

2. สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพิ่มเติมในช่วงอายุที่แตกต่างกัน เพื่อได้รับข้อมูลประเด็นเดียวกันในมุมมองที่หลากหลาย

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

แบบสัมภาษณ์การวิจัยเรื่อง

“พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน

ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอนัสนิคม จังหวัดชลบุรี”

โครงการวิจัยเรื่อง“พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอนัสนิคม จังหวัดชลบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ (Historical Qualitative Research) โดยจะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และมีเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structured or Guided Interview) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และแนวทางการสร้างความยั่งยืนของหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่ตำบลพนัสนิคม อำเภอนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

โดยผู้วิจัยจะชี้แจงว่าในข้อคำถามหากข้อใดที่ผู้เข้าร่วมโครงการไม่ยินยอมให้ข้อมูลหรือให้สัมภาษณ์ หรือเกิดความไม่สบายใจ วิตกกังวลขณะที่มีการสัมภาษณ์ ผู้เข้าร่วมโครงการไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ผลิตจักสาน กลุ่มตัวแทนกลุ่มจักสาน กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน กลุ่มปราชญ์ชุมชน และกลุ่มเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ สามารถข้ามข้อคำถาม ไม่ประสงค์ที่จะตอบ ถอนตัว หรือยุติการให้สัมภาษณ์ได้โดยทันทีหลังจากแจ้งความประสงค์กับผู้วิจัย

ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม และมีประเด็นคำถาม ดังนี้

1. ผู้ผลิตจักสานในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน จำนวน 5 คน
 - เริ่มแรกประกอบอาชีพอะไร เริ่มทำจักสานเมื่อไหร่เพราะเหตุใด ทำมานานหรือยัง และตอนนี้ทำอาชีพจักสานอย่างเดียวหรือไม่อย่างไร
 - ผลิตเครื่องจักสานเป็นอาชีพหลัก อาชีพเสริม หรืองานอดิเรก หากมีอาชีพอื่นเสริมทำอะไรบ้างและรายได้เป็นอย่างไร
 - ได้รับการถ่ายทอดวิธีการจักสานจากที่ใดและอย่างไร
 - ประเภทผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นกลุ่มใดบ้าง
 - ไม้ไผ่ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตรับมาจากที่ไหนและเพียงพอหรือไม่อย่างไร

- การกำหนดรูปแบบของสินค้าเป็นอย่างไร (เช่น กำหนดขึ้นเอง ผลิตตามความต้องการของลูกค้า)
 - เครื่องจักรสานประเภทใดและลวดลายใดที่มีการผลิตเป็นจำนวนมาก และเพราะเหตุใด
 - ผลิตเครื่องจักสานเพื่อนำส่งขายที่ไหนหรือรับออเดอร์จากที่ไหนบ้าง
 - ต้นทุนและกำไรของเครื่องจักสานแต่ละประเภทเป็นอย่างไร
 - รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพหรือไม่ และเคยคิดที่จะทำอาชีพอื่นหรือเคยทำอาชีพอื่นหรือไม่อย่างไร
 - ปัจจัยภายนอกส่งผลอย่างไรต่อผู้ผลิต เช่น (วิกฤตต้มยำกุ้ง สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน การเข้ามาของ EEC และสถานการณ์ COVID -19 เป็นต้น)
 - ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร เพราะเหตุใด และปัญหานั้นหายไปหรือไม่อย่างไร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง เช่น (ปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ ไม่มีออเดอร์ ขายสินค้าไม่ได้ ตกงาน เป็นต้น)
 - มีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความยั่งยืนหัตถกรรมจักสานอย่างไรบ้าง
2. ตัวแทนกลุ่มจักสานในตำบลพนัสนิคม จำนวน 15 คน ประกอบด้วย กลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1 จำนวน 5 คน ประจำอยู่ที่ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ จำนวน 3 คน และผลิตอยู่ที่ครัวเรือน จำนวน 7 คน
- เริ่มก่อตั้งกลุ่มเพราะเหตุใดและช่วงเวลาใด
 - จำนวนและประเภทสมาชิกกลุ่มตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร
 - เริ่มแรกสมาชิกประกอบอาชีพอะไร เริ่มทำจักสานเมื่อไหร่เพราะเหตุใด ทำมานานหรือยัง และตอนนี้ทำอาชีพจักสานอย่างเดียวหรือไม่อย่างไร
 - สมาชิกผลิตเครื่องจักสานเป็นอาชีพหลัก อาชีพเสริม หรืองานอดิเรก หากมีอาชีพอื่นเสริมทำอะไรบ้างและรายได้เป็นอย่างไร
 - ไม้ไผ่ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตรับมาจากที่ไหนและเพียงพอหรือไม่อย่างไร
 - การกำหนดรูปแบบของสินค้าเป็นอย่างไร (เช่น กำหนดขึ้นเอง ผลิตตามความต้องการของลูกค้า)
 - เครื่องจักรสานประเภทใดและลวดลายใดที่มีการผลิตเป็นจำนวนมาก และเพราะเหตุใด
 - ผลิตเครื่องจักสานเพื่อนำส่งขายที่ไหนหรือรับออเดอร์จากที่ไหนบ้าง

- กลุ่มลูกค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศจากที่ไหนบ้างและมีความสนใจเครื่องจักรสานประเภทใดเป็นส่วนใหญ่
 - ต้นทุนและกำไรของเครื่องจักรสานแต่ละประเภทเป็นอย่างไร
 - รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพหรือไม่อย่างไร
 - หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนกลุ่มมีหน่วยงานใดบ้างและเข้ามาช่วยเกี่ยวกับอะไร
 - การบริหารจัดการสมาชิก การผลิต การตลาด เป็นอย่างไร อะไรคือจุดแข็งของกลุ่ม
 - นอกจากการผลิตเพื่อขายสินค้าแล้ว กลุ่มมีกิจกรรมรูปแบบอื่นอีกบ้างหรือไม่อย่างไร
 - ปัจจัยภายนอกส่งผลอย่างไรต่อผู้ผลิตและกลุ่ม เช่น (วิกฤตต้มยำกุ้ง สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน การเข้ามาของ EEC และสถานการณ์ COVID -19 เป็นต้น)
 - ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร เพราะเหตุใด และปัญหานั้นหายไปหรือไม่อย่างไร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง เช่น (ปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ ไม่มีมอเตอร์ ขายสินค้าไม่ได้ ตกงาน เป็นต้น)
 - มีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความยั่งยืนหัตถกรรมจักสานอย่างไรบ้าง
3. ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม จำนวน 3 คน
- เริ่มแรกประกอบอาชีพอะไร เริ่มก่อตั้งธุรกิจจักสานเมื่อไหร่และเพราะเหตุใด ทำมานานหรือยัง และตอนนี้ทำธุรกิจจักสานอย่างเดียวหรือไม่อย่างไร
 - เกณฑ์ในการรับสินค้ามาขายเป็นอย่างไร (เช่น รับสินค้ามาจากที่ไหน รับมาในราคาเท่าไหร่)
 - ที่ร้านมีการผลิตสินค้าเองบ้างหรือไม่อย่างไร
 - เครื่องจักรสานประเภทใดและลวดลายใดเป็นที่นิยม เพราะเหตุใด
 - ต้นทุนและกำไรของเครื่องจักรสานแต่ละประเภทเป็นอย่างไร
 - ลักษณะการขายที่ร้านเป็นอย่างไร (เช่น ขายปลีก ขายส่ง ขายช่องทางออนไลน์)
 - กลุ่มผู้บริโภคหลักทั้งในประเทศและต่างประเทศคือกลุ่มใด
 - ปัจจัยภายนอกส่งผลอย่างไรต่อผู้ประกอบการ เช่น (วิกฤตต้มยำกุ้ง สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน การเข้ามาของ EEC และสถานการณ์ COVID -19 เป็นต้น)

- ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร เพราะเหตุใด และปัญหานั้นหายไปหรือไม่อย่างไร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง เช่น (ปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบและผู้ผลิต ไม่มีออเดอร์ ขายสินค้าไม่ได้ เป็นต้น)
 - มีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความยั่งยืนหัตถกรรมจักสานอย่างไรบ้าง
4. ประชาชนผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับจักสาน จำนวน 2 คน
- ประกอบอาชีพอะไร เริ่มทำจักสานเมื่อไหร่เพราะเหตุใด และทำมานานหรือยัง
 - ทำเครื่องจักสานเป็นอาชีพหลัก อาชีพเสริม หรืองานอดิเรก หากมีอาชีพอื่นเสริมทำ อะไรบ้างและรายได้เป็นอย่างไร
 - ได้รับการถ่ายทอดวิธีการจักสานจากที่ใดและอย่างไร
 - ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเริ่มต้นช่วงเวลาใดและเพราะเหตุใด
 - รูปแบบการผลิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร (เช่น เพื่อใช้ประโยชน์ เพื่อขาย) และเพราะเหตุใด
 - รูปแบบและลวดลายเครื่องจักสานที่เป็นที่นิยมและมีเอกลักษณ์เฉพาะของพหุวัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือรูปแบบใด
 - วัตถุดิบและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานมีอะไรบ้างและหาได้จากที่ใด
 - ปัจจัยภายนอกส่งผลอย่างไรต่อประชาชน เช่น (วิกฤตต้มยำกุ้ง สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน การเข้ามาของ EEC และสถานการณ์ COVID -19 เป็นต้น)
 - ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร เพราะเหตุใด และปัญหานั้นหายไปหรือไม่อย่างไร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง เช่น (ปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบและผู้ผลิต คนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดภูมิปัญญา ไม่มีออเดอร์ ขายสินค้าไม่ได้ ตกงาน เป็นต้น)
 - มีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความยั่งยืนหัตถกรรมจักสานอย่างไรบ้าง
5. เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน จำนวน 2 คน
- บทบาทของภาครัฐที่เกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานในพหุวัฒนธรรมเป็นอย่างไร เช่น การสนับสนุน การพัฒนา การเยียวยา และการแก้ไขปัญหา)
 - นโยบายที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเป็นอย่างไรบ้าง สามารถตอบโจทย์การพัฒนา และการแก้ไขปัญหาได้หรือไม่อย่างไร

- ปัจจัยภายนอกส่งผลอย่างไรต่อหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับจักษุสถาน เช่น (วิกฤตต้มยำกุ้ง สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน การเข้ามาของ EEC และ สถานการณ์ COVID -19 เป็นต้น)
- ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับเหตุการณ์จักษุสถานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคืออะไร เพราะเหตุใด และปัญหานั้นหายไปหรือไม่อย่างไร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง เช่น (ปัญหาขาดแคลนผู้ผลิต คนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดภูมิปัญญา เป็นต้น)
- มีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความยั่งยืนเหตุการณ์จักษุสถานอย่างไรบ้าง

ภาคผนวก ข

ภาพประกอบ

กลุ่มจักสานชุมชนชนย่อยที่ 1 อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ผ้าชีตวล้อมเดือน จากผู้ผลิตจักสานในชุมชนพนัสนิคม

ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

**งานส่งเสริมฝีมือการจักสานด้วยไม้ไผ่
อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี**

เพื่อส่งเสริมงาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกให้มีความเจริญก้าวหน้าและยั่งยืนสืบไป โดยนำวิถีและองค์ความรู้ของชุมชนมาพัฒนาต่อยอด
ให้สังคมยอมรับในระดับสากล สืบ อนุรักษ์ อนุรักษ์ ของจังหวัดชลบุรี (วิบูลย์)

เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๓ งานส่งเสริมศิลปกรรมและวัฒนธรรม ได้มีพิธีมอบรางวัลให้แก่ผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือน
อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติคุณของผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือน
อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออก

ในการส่งเสริมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกให้มีความเจริญก้าวหน้าและยั่งยืนสืบไป
จึงได้มีพิธีมอบรางวัลให้แก่ผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือนอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติคุณ
ของผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือนอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออก

พิธีมอบรางวัลให้แก่ผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือนอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติคุณ
ของผู้ผลิตผ้าชีตวล้อมเดือนอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออก

ข่าวนี้เผยแพร่โดยศูนย์ส่งเสริมฝีมือการจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๓

ผู้ผลิตจักสานในชุมชนพนัสนิคม

ผู้ประกอบการธุรกิจจักสาน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2483). *เรื่องพนัสนิคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดลิแมล์.
- กาญจนกร พันธุ์เลิศ, เอกวัฒน์ มะสะกถ, เสาวลักษณ์ พลตงนอก และพิสุทธิ์ ปรีชาประภากร. (2553). *หัตถกรรมไทย ภูมิปัญญาไทย สู่อุตสาหกรรมโลก*. เข้าถึงได้จาก <https://thailandhandmadebuu.wordpress.com/>
- โกวิท พวงงาม. (2550). *การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิสเตอร์ก๊อบบี้.
- คมเชต เพ็ชรรัตน์, วันดี พิณจวนสิน และอรศิริ ปาณินท์. (2561). *การอนุรักษ์และสร้างสรรค์ หัตถกรรมจักสานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ในอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี*. นครปฐม: สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2554). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชาย โปธิสิตา. (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์. (2546). *วิสาหกิจหัตถกรรมพื้นบ้านกิจการถวัลย์ไม้ไผ่จักสาน*. เชียงใหม่: โครงการวิจัยคณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวีศักดิ์ สาสงเคราะห์. (2559). *หัตถกรรมจักสาน: กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง หัตถกรรมจักสาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. รมยสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 14(1), 305.*
- เทศบาลเมืองพนัสนิคม. (2556). *เทศบาลเมืองพนัสนิคม*. ชลบุรี: เทศบาลเมืองพนัสนิคม.
- ธนิต โตอดิเทพย์. (2556). *วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง*. ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นางกัญ (นามสมมติ). (2566, 23 เมษายน). *เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน*. สัมภาษณ์.
- นาง จ. (นามสมมติ). (2566, 22 มกราคม). *สมาชิกกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1*. สัมภาษณ์.
- นาง ช. (นามสมมติ). (2566, 3 กุมภาพันธ์). *สมาชิกศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่*. สัมภาษณ์.
- นาง น. (นามสมมติ). (2566, 3 กุมภาพันธ์). *สมาชิกศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่*. สัมภาษณ์.

- นางปราณี มุลผลา. (2566, 22 มกราคม). ประธานกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1. สัมภาษณ์.
- นางสาว ง. (นามสมมติ). (2566, 22 มกราคม). สมาชิกกลุ่มจักสานชุมชนย่อยที่ 1. สัมภาษณ์.
- นางสาวบี (นามสมมติ). (2566, 13 มีนาคม). ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน. สัมภาษณ์.
- นางสาวบี (นามสมมติ). (2566, 13 มีนาคม). ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน. สัมภาษณ์.
- นางสาวออม (นามสมมติ). (2566, 23 เมษายน). เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักสาน. สัมภาษณ์.
- นางสาวเอ (นามสมมติ). (2566, 13 มีนาคม). ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน. สัมภาษณ์.
- นางหวาน (นามสมมติ). (2566, 22 มกราคม). ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม. สัมภาษณ์.
- นายคมกฤษ บริบูรณ์. (2566, 3 กุมภาพันธ์). ประธานศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่. สัมภาษณ์.
- นายชัย (นามสมมติ). (2566, 7 มีนาคม). ประชาชนชุมชน. สัมภาษณ์.
- นายซี (นามสมมติ). (2566, 13 มีนาคม). ผู้ผลิตในตำบลพนัสนิคมที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มจักสาน. สัมภาษณ์.
- นายบอล (นามสมมติ). (2566, 22 มกราคม). ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม. สัมภาษณ์.
- นายเอก (นามสมมติ). (2566, 22 มกราคม). ผู้ประกอบการธุรกิจจักสานในตำบลพนัสนิคม. สัมภาษณ์.
- บ้านसानใจ. (2566). *บ้านसानใจ พนัสนิคม*. เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/BaanSanJaiPhanat/>
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2531). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สุทธิสารการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจชุมชน ทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ป้อมมนัส ทรัพย์เกรียงเดช. (2562). แนวทางในการส่งเสริมหัตถกรรมจักสาน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์*, 7(1), 162.
- พศิน นนทพ่าย และ พูลศักดิ์ โกสิยวัฒน์. (2563). *องค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

- พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และเกศินี ศิริสุนทรไพบุลย์. (2556). *กระบวนการสืบทอดและแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการเล่นทายโจ๊ก อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี*. จันทบุรี: ครุศาสตร์บัณฑิต, คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พิรัชมา ธรรมวรินทร์. (2560). *การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนหัตถกรรมจักสานแบบสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตภาคกลาง*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาพัฒนศึกษาแบบ, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ภัทรธิดา ผลงาม. (2547). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.
- ภาณชญา เฟ่งพินิจ. (2561). *กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ไม่ประสบความสำเร็จ กรณีศึกษากลุ่มจักสานบ้านนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย*. กรุงเทพฯ: ศิลปศาสตรบัณฑิต, ภาควิชามานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ภารดี มหาจันทร์ และ นันทชญา มหาจันทร์. (2559). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นพนัสนิคม. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 24(45), 8-10.
- มติชนออนไลน์. (2559). *ช่องทางสร้างอาชีพ*. เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/sme/news_316899
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2565). *จักสานบ้านป่าบง*. เข้าถึงได้จาก <https://salahmade.com/artisan/>
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2551). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วริดา พลาศรี และ ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์. (2556). *หัตถกรรมพื้นบ้านกับวิถีชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มจักสานบ้านสะอาดนามูล ตำบลห้วยสามพาด อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี*. มหาสารคาม: คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2527). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ปาณยา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). *อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. (2541). *การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และสืบทอดภูมิปัญญาสร้างสรรค์พัฒนาภูมิปัญญาไทย ชลบุรี*. ชลบุรี: โรงเรียนกันยานุกูล.
- ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่. (2561). *ประวัติศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่*. ชลบุรี: มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ.
- สนม ครูทเมือง. (2534). *สารานุกรมพื้นบ้านไทยในอดีต*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- สมดุลย์ ทำเนา. (2552). *ตำนานพระรถเมรีที่พนัสนิคม*. กรุงเทพฯ: กมลศิลป์การพิมพ์.
- สังวาลย์ สงกุล และ วิไลวรรณ สมโสภณ. (2554). *การพัฒนาเศรษฐกิจที่อิงอยู่บนฐานวัฒนธรรม: กรณีหัตถกรรมเครื่องจักสานของ อบต.บางปลา mãสังวาลย์*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สัญญา จงจิตร. (2556). *การศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มจักสานกระจูดบ้านมาบเหลาชะโอน ตำบลชากพง อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง*. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2540). *คืบหน้าภูมิปัญญาสู่การศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยาสมัยใหม่: พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โกลบอลวิชั่น.
- สุนทร เกตุสุขาวดี. (2552). *การวางแผนผังโรงงานอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี. (2561). *ประวัติเมืองพนัสนิคม*. ชลบุรี: หอประชุมเทศบาลเมืองพนัสนิคม.
- อนุชิต กุลมาลา. (2552). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านงานจักสานไม้ไผ่เพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง*. มหาสารคาม: สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2558). *เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*. มหาสารคาม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2559). *การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองท้องถิ่น ด้วยวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า: กรณีศึกษาตำบลกระแสน อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง*. วารสารเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองบูรพา คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 4(2), 3.
- Marquardt, M. J. (2002). *Building the learning organization: mastering the 5 elements for corporate learning*. Palo Alto, C.A.: Davies-Black.
- McKeen, J. D., & Smith, H. A. (2003). *Making IT happen: Critical issues in IT management*. Chichester, England: John Wiley & Sons.
- MGROnline. (2550). *ตะลอนทัวร์ OTOP*. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/smes/detail/9500000060297>
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (2005). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford University Press.
- Thiteaw. (2557). *จักสานใหญ่ที่สุดในโลก @พนัสนิคม*. เข้าถึงได้จาก <https://thiteaw.blogspot.com/2016/08/panusbasketry.html>

Trapp, H. (1999). *Benefits of an intranet-based knowledge management system measuring the effects*. Retrieved from <http://www.icce2001.org/cd/pdf/p10/pj113>.

บรรณานุกรม

ชื่อ-สกุล	นางสาวธนารีย์ ชงชัย
วัน เดือน ปี เกิด	14 ตุลาคม 2540
สถานที่เกิด	จังหวัดปทุมธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	136/19 พานาวิว 3 หมู่ที่ 4 ตำบลนาป่า อำเภอมะเมือง จังหวัดชลบุรี 20000
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2566 ร.ม. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการปกครอง) มหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ. 2563 ร.บ.ม. (การบริหารท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยบูรพา

